

19th JANUARY

2024

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE

BELARUS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
RESEARCH CONFERENCE

info.interonconf@mail.ru

2024

www.interonconf.org

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

BELARUS International scientific-online conference
“INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE”

Part 20

January 19th

COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

MINSK-2024

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE: a collection of scientific works of the International scientific online conference (20th January, 2024) – BELARUS, MINSK : "CESS", 2024. Part 20 – 166p.

Chief editor:

Candra Zonyfar - PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:

Martha Merrill - PhD Kent State University, USA

David Pearce - ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, belorus казахша, о'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն....

The collection consists of scientific researches of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference.

"INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE". Which took place in MINSK on January 20th, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2024
© Authors, 2024

Table	
Мардиева Юлдуз Убайдуллаевна <i>МЕСТО ХАДИСТОВ В ВОСТОЧНОЙ ПЕДАГОГИКЕ (НА ПРИМЕРЕ ИМАМА ИСМАИЛА АЛЬ-БУХАРИ)</i>	8
Нурабуллаева Г.К Ешчанова С.Ш Даулетмуратова Б.К <i>ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ИХ СОСТОЯНИЯ</i>	13
Хасанова Дилноза Ахроровна Икромов Жасурбек Акмалович Темирова Малика Ихтияровна <i>МОРФОЛОГИЯ ВИЛОЧКОВОЙ ЖЕЛЕЗЫ КРЫС, ВЫЗВАННЫЕ ГЕННО-МОДИФИЦИРОВАННЫМ ПРОДУКТОМ В ЭКСПЕРИМЕНТЕ</i>	17
N.Djumayeva M.Murodova <i>LEGEND AS A TYPE OF FOLKLORE</i>	19
Ahmedov Burhon Ikromovich Narbekov Nodir Narmatovich Nazarov Ortiq Tursunovich Turdaliev Zafarjon Saddin o'g'li <i>KO'P ORALIQLI STATIK ANIQLI BALKALARNI DOIMIY KUCHLAR TA'SIRIGA HISOBLASH</i>	22
Sultonmurodova Nilufar Bahtiyorovna <i>VERBAL VA NOVERBAL ALOQA VOSITALARI</i>	28
Сатторова Феруза Рустам кизи <i>РАЗВИТИЕ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ</i>	31
Xasanboy Mamasiddiqov <i>KONTAKTLI O'T OLDIRISH TIZIMIGA SERVIS XIZMAT KO'RSATISH</i>	35
Ergashev Odiljon <i>O'SIMLIKLARNI HIMOYALASH MASHINALARI VA ULARGA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH</i>	38
Nigora Umarova <i>O'G'IL BOLALAR KIYIMLARINI ISHLAB CHIQRISHDA TEXNIK TAKLIF VA BOLALAR KIYIM TURLARI TAHLILI</i>	41
Ro'ziyeva Umida Abruyqul kizi <i>THE IMPORTANCE OF TEACHING VOCABULARY</i>	44

N.Djumayeva N.Axmadova <i>EXPLORING THE LINGOCULTUROLOGICAL SIGNIFICANCE OF MAGIC IN THE FAIRY TALE "BINNORIE"</i>	48
Z B Djalilova N O Yuldashova <i>REALIYA HAMDA MILLIY KOLORITNI IFODALOVCHI LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLAR.</i>	50
Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna <i>COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL GAPS IN RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES</i>	53
Khayrullayeva Nigorabegim Ne'matillo kizi Maxmudova Parvina Sur'atovna <i>SPECULATIVE FICTION</i>	57
Djalilova Zarnigor Baxodirovna Umarova Mohlaroyim Sirojiddinovna <i>INGLIZ SHE'RIYATIDA SEVGINING KONSEPTUAL METAFORALAR ORQALI IFODDALANISHI</i>	59
Bozorova Ro'zigul Xurramovna <i>ILK BOLALIK DAVRIDA BOLALARDA KECHADIGAN PSIXIK XOLATLARNI O'RGANISH</i>	63
Murodov Zufar Muzaffarovich <i>TANLOV-FARQLASH REAKSIYASI HAQIDA TUSHUNCHA VA UNING SPORT O'YINLARIDAGI AHAMIYATI</i>	67
Murodov Zufar Muzaffarovich <i>VOLEYBOL O'YINIDA TOP KIRITISHDA TANLOV-FARQLASH REAKSIYASINING O'RNI</i>	69
Мирзажанова Зилола Анваровна Бабаев Камилжан Кадиржанович Бабаева Гулбахор Абдурасуловна Яхяева Феруза Одилхановна <i>НЕОТЛОЖНАЯ ПОМОЩЬ ПРИ ЖИРОВОЙ ЭМБОЛИИ</i>	72
Rasulova Homidabonu No'monxon qizi <i>MUSIQA DARSINING TUZULISH SHAKLI VA USULLARI</i>	76
Usmanova Shohista Shavkat qizi <i>HARMONIZING LEARNING: THE IMPACT OF INTERACTIVE METHODS IN MUSIC EDUCATION</i>	80

Сюткина Светлана Михайловна <i>ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА НЕОПРЕДЕЛЕННЫХ КОЭФФИЦИЕНТОВ ПРИ ДЕЛЕНИИ МНОГОЧЛЕНОВ</i>	83
Mirzaxalilova Nazokat Mirzaolim qizi <i>МАКТАВГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY RIVOJLANISHIDA BOLALAR ADABIYOTI BILAN TANISHTIRISH IJTIMOIY ZARURAT SIFATIDA</i>	87
Зуфтаров Эркин Айбекович <i>МАЛИНА НАВЛАРИ МЕВАЛАРИНИНГ БИОКИМЁВИЙ ТАРКИБИ</i>	91
Akhmedova Sarvinoz Hikmatovna Mizrobova Vazira Rakhimovna <i>ARTISTIC DISCOURSE AND ITS DIFFERENCES FROM OTHER TYPES OF DISCOURSE</i>	95
To'laboyeva Nazokat Dedamirzayevna <i>C++ DASTURLASH TILI VA UNING XUSUSIYATLARI</i>	98
Djalilova Z.B Ibotova M.K <i>THE NOTION OF DISCOURSE IN LINGUISTICS</i>	102
Kayumova Nazira Abduraximovna <i>TA'LIMDA O'QUVCHILAR BILAN MUNOSABAT O'RNATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH</i>	105
Omonova Fazilat Nayimovna Sharopova Feruza Furqatovna <i>PREVENTING MEASLES IN CHILDREN</i>	108
Vohidov Erkin Odilovich <i>ODAM FAOLIYATINING SUV ZAHIRALARIGA TA'SIRI</i>	112
Vohidov Erkin Odilovich <i>ASALSHIRALI O`SIMLIKLAR</i>	116
Kadirova M.G <i>USE OF CREATIVE AND FUN METHODS IN MODERN</i>	119
Kadirova M.G <i>USE OF FUN ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH</i>	121
Айтжанов У.Е Шамуратов Қ.Т <i>КУНЖУТНИНГ ҚАРШИФА НАВИНИНГ БИОЛОГИЯСИ ВА ЕТИШТИРИШ АГРОТЕХНОЛОГИЯСИ</i>	123
Muinova Gulchekhra Majidovna <i>SEMIOTIK YONDASHUV DOIRASIDA LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQOTLARNING ASOSIY YO`NALISHLARI</i>	127
Sa'dullayeva Madinabonu	134

<i>O'ZBEKISTONDA HOZIRGI KUNDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHGA BO'LGAN E'TIBOR</i>	
Абдуганиева Севара Абдухамидовна <i>РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТГА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ҚУЛЛАШ ВА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ КОМПЬЮТЕРЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ</i>	136
Turdiyeva Dilnavoz Ramazonovna <i>AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI JAMIYATDAGI O'RNI</i>	142
Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi <i>DIVIDEND SIYOSATINI TO'G'RI TANLASH ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATLARINI YANADA RIVOJLANTRISH</i>	147
Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi <i>DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI</i>	150
Xolmirzayeva Gulbahor Mutalibovna <i>MATEMATIKA TA'LIMIDA FANLARARO ALOQADORLIK</i>	153
Abdullayeva Xurshida Shoqosim qizi <i>MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT KOMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH</i>	156
Tursunov Mirzo Mahmudovich Egamova Shahnoza Asrorovna <i>INGLIZ TILIDA "HAYOT" VA "O'LIM" KONSEPTLARINING INING FRAZELOGIK BIRLIKLAR ORQALI IFODALANISH USULLARI</i>	161
Axmedova Sarvinoz Hikmatovna Rakhimova Nargiza Baxshillayevna <i>INGLIZ VA O'ZBEK LINGVOMADANIYATLARIDAGI STEREOTIPLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI</i>	164

МЕСТО ХАДИСТОВ В ВОСТОЧНОЙ ПЕДАГОГИКЕ (НА ПРИМЕРЕ ИМАМА ИСМАИЛА АЛЬ-БУХАРИ)

Мардиева Юлдуз Убайдуллаевна

*Самаркандский государственный институт иностранных языков, независимый
исследователь +998902822728, email: mardievayulduz@gmail.com*

Аннотация: В данной статье анализируются взгляды средневекового учёного-мухаддиса, исламского учёного имама Исмаила аль-Бухари на основы образования и обучения. Мы знаем, что средневековая система образования велась непосредственно на основе шариата и исламских верований. Образованию детей уделялось внимание с малых лет. Наши предки считали этот вопрос важной задачей на повестке дня. Изменения вызвали ряд недоразумений, так сказать, кризисные ситуации в последующий период, поэтому разъяснение педагогики на основе хадисов является актуальным вопросом сегодняшнего дня.

Ключевые слова: Коран, хадисы, мухаддисы, шариат, восточная педагогика, дидактика, процессы, достоверные хадисы, исторические источники, общественная жизнь.

Раннее внимание к образовательным процессам в мусульманском мире по сравнению с другими странами упоминается в исторических источниках. Образовательный процесс долгое время основывался на исламских обычаях и шариате. Суть воспитательного процесса выражена в священных книгах, прежде всего в хадисах. В этом отношении несравненны заслуги Исмаила аль-Бухари, исследователя исламского учения, составившего наиболее совершенный и достоверный сборник хадисов, священных для всего мусульманского мира и выражающих морально-правовые отношения. В источниках его полное имя — Абу Абдуллах Мухаммад ибн Исмаил ибн Ибрагим ибн аль-Мугира ибн Бардазбех аль-Джафи аль-Бухари. Причины, по которым значения этого имени даны в уникальной форме в рамках мусульманских нравов и морали, объяснены в истории.

Мухаммад аль-Бухари родился 13 Шаввала 194 года хиджры, 20 июля 810 года нашей эры, что, по мнению большинства арабских ученых, было в пятницу днем¹. Из-за своего рождения в Бухаре он получил прозвище «аль-Бухари». Благодаря этому человеку и пришедшим до него знаменитым исламским ученым в науке и общественной жизни сформировалось уникальное отношение «бухари», и это имя известно и сегодня популярен во всем исламском мире. В исследованиях периода независимости был проведен ряд исследований деятельности Бухари, и раскрыты многие неизвестные стороны их деятельности. Если дата рождения многих известных ученых в нашей истории указана приблизительно, то дата рождения этого человека

¹ Петрушевский И.П. Ислам в Иране в VII - XV веках. - Л., 1966. - 124 с.

указана в точной форме. «Причина, по которой мы ясно указываем даты рождения этого человека, — пишет учёный-востоковед У. Уватов, — состоит в том, что отцы великих Мухаддисов были среди учёных и добродетельных людей своего времени и отмечали дни рождения своих сыновей своими руками. и довел это до сведения современных историков»². Аль-Бухари остался сиротой из-за своего отца в очень молодом возрасте, и его в основном воспитывала мать. Он был одарен острым умом и хорошей памятью. В 10 лет он выучил арабский язык и начал запоминать хадисы. В повествованиях об имаме Исмаиле аль-Бухари говорится, что его глаза ослепли и глаза восстановились в результате того, что мать читала ему хадисы, после чего он отправился в паломничество вместе с матерью и братом. После хаджа он остался в Мекке и продолжил учебу. По словам научного сотрудника Международного исследовательского центра имени Имама Исмаила аль-Бухари в Самаркандской области С.Эргашева, за все время путешествия он прошел пешком более 10 тысяч километров.

Говоря о хадисах, мы не можем не остановиться на их истории и миссии. Под влиянием прежней атеистической идеологии хадисы оказались забыты нашим народом, в результате чего многие люди не имеют о них полной информации. Известно, что при жизни Пророка Мухаммеда все конфликты решались людьми в соответствии с Кораном. После смерти Пророка мусульманская община и различные народы этой страны стали сталкиваться с большими трудностями в решении различных вопросов и проблем. Тогда те, кто не смог найти ответы на некоторые проблемы в Коране, вспомнили слова Пророка, привычки и способы решения некоторых проблем и начали выносить суждения на их основе. Таким образом возросла потребность и внимание к хадисам (информациям о словах, привычках, действиях пророка), были созданы различные сборники хадисов.

Когда мы сравниваем учение Аль-Бухари о нравственном воспитании, несмотря на то, что эти два учёных имеют разные подходы к вопросу нравственного воспитания человека, их первоначальной и единственной целью является вопрос совершенного, нравственно чистого человеческого воспитания. и в этом отношении их моральные учения взаимны. Аль-Бухари рекомендует для достижения человеком моральной зрелости честность, чистоту, уважение к родителям, доброту, братство, дружбу, верность, правдивость, скромность, мягкость, доброту, щедрость, знание, терпение – довольство, доброту, доброту, справедливость. проявляя при этом такие качества, как мягкость, сострадание, щедрость, солидарность, заботу, всепрощение и равнодушие, здоровье аль-Фароаби, тонкую проницательность, хорошую память, ум, сладость, жажду знаний, сдержанность, правдивость, Он подчеркивает что обладая такими качествами, как благородство, смирение, справедливость, настойчивость, мудрость, мужество, творчество, красноречие, умение во всех областях, человек становится нравственно совершенным и достигает счастья.

² Уватов У. Донолардан сабоқлар. - Т.: Мерос, 1994. -5 б.

В своих произведениях Аль-Бухари говорит о духовном кризисе человека: оскорблении других, зависти, жадности, высокомерии, безнравственности, лицемерии, непристойности, агрессии, расточительности, озорстве, невежестве, лжи, сплетнях., предупреждал, что коррупция, несправедливость, несправедливость, предательство, клевета, вражда, притеснение, грязные дела, непослушание родителям, убийство, неверие - причины. Чтобы воспитать совершенных детей, необходимо сформировать у подрастающего поколения и ввести в привычку следующую добродетель:

а) патриотизм, человеколюбие, гуманизм, уважение и верность стране, сочувствие печальям и радостям народа, трудолюбие, истинное добрососедство, гостеприимство;

б) верность семье, почитание чистой любви, благочестие и совесть, сохранение своей чести, воздержание от неподобающих привычек, таких как алкоголизм и наркомания;

в) уважение к предкам, почитание их наследия, сохранение, изучение, обучение, следование их советам, стремление продолжать свое дело;

г) уважение к родителям и учителям, уважение к взрослым и пожилым людям, доброта к детям, доброта, любовь и сострадание к сиротам и вдовам, инвалидам и нуждающимся, забота о них;

д) сознательное отношение к ресурсам природы и общества, их сохранение, экономия, забота о живых существах, творчество, творчество, творчество;

е) справедливость, честность, стремление к истине, любовь к своей профессии, уважение к труду других, смирение, мужество;

или) целомудрие, понимание красоты, одевание со вкусом и мудростью, не поддаваясь чрезмерному украшению, единство языка и сердца, сладость и сладость.

Есть слова, которые имеют место в содержании узбекского национального образования и выражают человеческие качества, которые следует проявлять во взаимоотношениях. Например, есть свидетельства того, что в свое время активно употреблялись слова «скромность», «скромность», «совесть», «вера» и другие слова. Однако колониализм, имевший место в последующие века истории нашего народа, девальвация национальных качеств как «отсталости», «показателя нецивилизованности», «устарелости» вытеснили указанные понятия из текста узбекских школьных учебников. В результате вышеперечисленные национальные особенности оставались для студентов непонятными, как слова на другом языке. Вопросы и ответы, проведенные со студентами, подтверждают это³.

Идеи имама аль-Бухари о нравственном воспитании отражены в собранных им хадисах. Слово «хадис» в переводе с арабского означает «послание, история». Слово «Суннат» также используется как синоним этого слова, и в переводе с арабского оно означает «путь, привычка, послание». Согласно арабским источникам, «Прежде всего, наука хадисов – это повествование. В лингвистическом отношении «хадис»

³ Козий Ризо. Кутуби Сита. - Оренбург, 1910. - 78 б.

представляет собой противоположность прошлому, древности, то есть новации. В переносном смысле это комплекс высказываний, действий, решений, поведения и нравственных качеств Посланника Бога, дошедший до него через Сподвижников и последователей⁴. Хадисы передавались устно еще долгое время после смерти Пророка. К началу VIII века начались работы по сбору и написанию повествований, то есть хадисов, в которых отражаются высказывания, действия, решения, поведение и моральные качества пророка. После смерти Пророка в Медине жили его родственники, друзья, товарищи и ученики: халиф Умар ибн аль-Хаттаб и его сын Абдуллах ибн Умар (умер в 693 г.); Халиф Али ибн Абу Талиб; знаменитые сподвижники Тальха и аз-Зубайр; близкий друг и знакомый пророка Абу Хурайры (умер в 677 г.) – у него было около 800 учеников, а сам он знал около трёх с половиной тысяч хадисов; Абдулла ибн Амир (умер в 679 г.), один из завоевателей Ирана; Знаток Корана Абдулла ибн Масуд (умер в 653 г.) – знал 848 хадисов; Зайд ибн Сабит, писец пророка и редактор Корана; Жена Пророка Аиша (умерла в 678 году) – знала тысячу двести десять хадисов.

Человеческое общество с момента своего зарождения живет на основе определенных убеждений. Эти идеи отражают политические, экономические, социальные и культурные характеристики. Среди всех идей религиозные убеждения и идеи, связанные с религией, глубоко укоренились в человеческом сознании по сравнению с другими идеями. Напряженная ситуация, которая возникает, когда религиозные суеверия и фанатизм находятся на подъеме, охватывает в равной степени все стороны жизни общества и создает нестабильную ситуацию. Мы принимаем во внимание последствия, преподавание этой области в образовательных учреждениях с точки зрения реальности в педагогических процессах становится вопросом повестки дня. Сегодня всем известно, что в мире происходят военные конфликты под знаменем религии. Ситуация в таких странах, как Афганистан и Палестина, является ярким тому подтверждением. Также террористическая деятельность, осуществляемая различными религиозными сектами, фундаменталистскими и экстремистскими организациями, уносит жизни тысяч невинных людей. Религия должна служить только добрым делам. Особого внимания заслуживает одно мнение востоковеда У. Уватова: «Другой важной стороной жизни и научной деятельности имама Бухари является то, что Великий Аллама почти 12 веков назад был против религиозного фанатизма, ограничиваясь узкими догматическими кругами, ересью и суевериями. был относительно нетерпим. Итак, нет сомнения, что углубленное изучение яркой жизни и многогранной богатой деятельности нашего великого соотечественника послужит великому и благородному делу создания духовно совершенных людей».

Ученые хадисов после сподвижников являются последователями, то есть учениками сподвижников. После того как подчиненные давали информацию о хадисах, их ученики и студенты. В сборе хадисов соблюдался определенный порядок.

⁴ Козий Ризо. Кутуби Сита. - Оренбург, 1910. - 78 б.

По сложившейся традиции хадис состоит из двух частей: Иснад (в переводе с арабского означает «основание») – с указанием имени человека, произнесшего этот хадис; Текст представляет собой смысл и интерпретацию хадиса. Таким образом был создан сборник хадисов. Одним из первых составленных сборников хадисов стала книга «Аль-Муватта» (в переводе с арабского — «путь, легкий путь»), составленная Анасом ибн Маликом, жившим в 709-795 годах. Он собрал 1700 хадисов. В более поздние периоды были созданы сборники хадисов, разделенные на главы по темам и более удобные в использовании. Шесть таких коллекций признаны во всем мусульманском мире.

В качестве вывода можно сказать, что средневековое образование также развивалось на основе хадисов. В школах и медресе формировалась наука хадисов и основанный на ней образовательный процесс. Этот процесс привел к совершенствованию прекрасной мусульманской нравственности и обогащению вековых традиций, образовательных и научных процессов, формирующихся в соответствии со временем.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Петрушевский И.П. Ислам в Иране в VII-XV веках. - Л., 1966. 124 с.
2. Уватов У. Донолардан сабоқлар. - Т.: Мерос, 1994. -5 б.
3. Қозий Ризо. Кутуби Сита. - Оренбург, 1910. - 78 б.
4. Уватов У. Азиз билган зотлар. // Тафаккур. - 1997. - № 4.
5. Уватов У. Ҳадис илмининг султони. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. - 1993. - 29 октябр.
6. Қуронов М. Ўзбекистон умумтаълим ўрта мактабларида миллий тарбиянинг илмий - педагогик асослари. // Педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. - Тошкент, 1998. - 202 б.
7. Munson H. Islam and Revolution in the Middle East. - New Haven and London, 1988. p. 4.

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ИХ СОСТОЯНИЯ

Нурабуллаева Г.К

Ешчанова С.Ш

Даулетмуратова Б.К

Каракалтакский университет сельского хозяйства и агротехнологий

В настоящее время состояние экосистемы, как и любого другого объекта, достаточно сложно определить произвольным описанием бесконечного множества ее признаков. Для оценки состояния экосистемы необходимо использовать наиболее существенные признаки, такие как состав, строение, способность достаточно долго функционировать и самовосстанавливаться. Кроме того, «состояние» буквально означает сравнение с чем-то, сопоставление с идеалом, нормой или эталоном. Каждая экосистема, как тип, имеет свою норму. Сравнение реально наблюдаемых экосистем с «нормой» позволяет установить степень их отклонения от этой «нормы».

Оценка состояния экосистем подразумевает оценку нарушенности или трансформированности экосистем, как степень отклонения состояния экосистем от исходного, принятого за «нормальное», за счет разрушения (трансформации) структуры и функций фитоценоза, зооценоза, атмосферы, гидросферы, педосферы, литосферы[1].

Таким образом, при описании состояния экосистем учитываются все образующие ее элементы. В методологии оценки состояния экосистем существуют два подхода - экосистемный и популяционный. Экосистемный подход связан, в основном, с оценкой роли организмов - продуцентов, консументов и редуцентов, в процессе трансформации вещества и энергии в природе. Популяционный подход заключается в изучении популяций отдельных видов: популяционной организации вида, пространственной структуры и генетического состава популяций, механизмов иерархии и группообразования, внутривидовых средств сигнализации и связи, консолидирующих популяцию в единое целое[2].

Абиотическая составляющая водных экосистем контролируется с помощью гидрохимических показателей, которые оценивают качество поверхностных вод. В зависимости от состава и количества аналитических данных выделяется несколько основных видов оценки: единичные, косвенные и комплексные.

При оценке качества воды по гидрохимическим показателям для комплексного оценивания применяют коэффициенты загрязненности воды, коэффициенты комплексной загрязненности воды, модульный коэффициент выноса загрязняющих веществ, показатели относительной продолжительности и относительных объемов загрязненного и чистого водного стока и др., которые учитывают небольшое число элементов сложного объекта. При оценке качества воды применяют так же формализованные показатели, которые обеспечивают более разностороннюю и

адекватную оценку качества воды. К ним относятся индекс качества воды, комбинаторный индекс загрязненности воды[3], общесанитарный индекс качества воды, гидрохимический индекс качества воды, комплексная оценка степени загрязнения водоемов токсичными веществами и др[4].

При загрязнении окружающей среды может происходить как увеличение интенсивности метаболизма биоценозов – метаболический прогресс, так и ее уменьшение – метаболический регресс. Метаболический прогресс связан с тремя путями изменения структуры биоценоза: с усложнением структуры – экологическим прогрессом, с упрощением структуры – с экологическим регрессом и с перестройкой структуры, не ведущей к ее упрощению или усложнению – экологической модуляцией.

В соответствии с этой теорией при фоновом состоянии экосистем не происходит существенных изменений интенсивности метаболизма биоценозов. Состояния антропогенного экологического напряжения и регресса характеризуются прогрессирующим повышением интенсивности метаболизма. Структурные показатели при состоянии экологического напряжения характеризуются увеличением видового разнообразия биоценозов и усложнении межвидовых отношений. Состояние экологического регресса, напротив, выражается в снижении разнообразия биоценозов и упрощении межвидовых отношений. Снижение интенсивности метаболизма биоценозов, вызванное высоким загрязнением водных объектов токсичными веществами, соответствует состоянию антропогенного метаболического регресса.

Таким образом, наиболее адекватную оценку экологического состояния гидробиоценозов можно получить, контролируя одновременно структурные и функциональные показатели. В настоящее время гидробиологический мониторинг в системе Росгидромета осуществляется преимущественно по структурным показателям. Оценка интенсивности метаболизма биоценозов связана с определенными трудностями. Реализация на практике наиболее изученного обобщенного показателя интенсивности метаболизма – продукции и деструкции органического вещества, связана с методическими сложностями: необходимостью экспонирования проб в месте отбора в течение нескольких часов, что при современном материальном обеспечении сети наблюдений невозможно.

Критерии качества воды – «характеристики состава и свойств воды, определяющие пригодность ее для конкретных видов водопользования». Современное понимание нормативов качества окружающей среды связывается также с «обеспечением устойчивого функционирования естественных экологических систем и предотвращением их деградации». При определении степени экологического неблагополучия водоемов оценивается два основных фактора:

— опасное для здоровья людей снижение качества питьевой воды и санитарно-эпидемиологического загрязнения водных объектов рекреационного назначения (т.е. фактор изменения среды обитания человека);

— создание угрозы деградации или нарушения функций воспроизводства основных биотических компонентов естественных экологических систем водоемов (т.е. "общеекологический" фактор изменения природной среды).

Как экологическое, так и санитарно-гигиеническое нормирование основаны на знании негативных эффектов, являющихся результатом биохимического воздействия разнообразных факторов на отдельные рецепторы, физиологические системы живых организмов или их популяции.

Одной из фундаментальных задач исследования водных экосистем является количественная оценка пороговых значений антропогенной нагрузки, при которых сохраняется структурная и функциональная устойчивость гидроценозов.

Абиотические показатели могут быть получены в результате гидрохимического или инструментального контроля качества воды, биотестирования, а также расчетными и балансовыми методами (оценки сброса загрязняющих веществ и другие модельные характеристики). Следует учитывать то обстоятельство, что оценка состояния водной среды по абиотическим показателям связан с высокой вероятностью недоучета некоторых важных факторов, лимитирующих устойчивость биотических систем и влияющих на здоровье человека.

По-видимому, одним из подходов оценки экологического состояния водных экосистем, является их комплексная классификация с учетом водосборных площадей с использованием разных биоиндикационных показателей. Это позволяет выявлять и анализировать внешние воздействия на водные экосистемы и наземные сообщества, взаимодействия между различными видами планктонных и донных сообществ, апробировать и внедрять унифицированные методические подходы к исследованию и анализу состояния водных экосистем.

Органолептический также важен для оценки качества воды, особенно с точки зрения эстетической ценности водоема. К тому же, наличие пленок на поверхности воды не только нарушает привлекательность водоема, но и приводит к повышению токсичности многих веществ, о чем более подробно говорится ниже. Санитарно-токсикологический критерий имеет различные показатели и различную приоритетность. Очевидно, что для каждого отдельно взятого водоема ряд приоритетности должен быть свой, так как на экосистему воздействуют различный спектр загрязняющих веществ[5].

При оценке состояния водных экосистем достаточно надежными показателями являются характеристики состояния и развития всех экологических групп водного сообщества. При выделении рассматриваемых зон используются показатели по бактериопланктону, фитопланктону, зоопланктону и ихтиофауне. Кроме того, для определения степени токсичности вод применяется интегральный показатель - биотестирование (на низших ракообразных). При этом соответствующий уровень токсичности водной массы должен наблюдаться во все основные фазы гидрологического цикла.

При оценке состояния водных экосистем важны показатели по ихтиофауне, особенно для уникальных, особо охраняемых водных объектов и водоемов первой и высшей рыбохозяйственной категории. Биологическая индикация водной среды заключается в оценке ее экологического качества, степени загрязнения, санитарного состояния по структурным и экологическим характеристикам сообществ организмов, по наличию определенных показательных видов-индикаторов и их численности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кожова, О.М. и др. Методология оценки состояния экосистем : учебное пособие [Текст] / О.М. Кожова, Л.Р. Измestьева, Б.К. Павлов, В.И. Воронин и др. – Ростов-на-Дону: ООО «ЦВВР», 2000. – 128 с
2. Шварц, С.С. Эволюция биоценозов и экологическое прогнозирование [Текст] / С.С. Шварц // Материалы сов.-амер. симпозиума. по биосфер. заповедникам, 1976. (докл. сов. участников). – М., 1976. – Ч. 2. – С. 327–332.
3. Методические основы создания и функционирования подсистемы мониторинга экологического регресса пресноводных экосистем» [Текст]. – Гидрометеиздат, 2002
4. Комплексные оценки качества поверхностных вод [Текст] / под ред. А.М. Никанорова. – Л.: Гидрометеиздат, 1984. – 138 с
5. Якушко О.Ф., Мысливец И.А. Устойчивость озерных экосистем в условиях антропогенного воздействия \ История озер в СССР: Тез. Докл. VII Всесоюз. Симпоз. – Таллинн: 1993. – Т.1. – с. 205 –206.,
6. Якушко О.Ф., Власов Б.П., Романов В.П. и др. Основные критерии оценки качества воды малых озер в условиях интенсивной хозяйственной деятельности // Тез. Докл. V Всес. Конф. Гидролог. Съезда. – Л.: 1986 – с. 97 –98.

МОРФОЛОГИЯ ВИЛОЧКОВОЙ ЖЕЛЕЗЫ КРЫС, ВЫЗВАННЫЕ ГЕННО-МОДИФИЦИРОВАННЫМ ПРОДУКТОМ В ЭКСПЕРИМЕНТЕ

Хасанова Дилноза Ахроровна
Икромов Жасурбек Акмалович
Темирова Малика Ихтияровна

*Бухарский государственный медицинский университет имени Абу Али ибн Сина
Бухара, Узбекистан.*

Аннотация: *Одним из самых спорных и обсуждаемых вопросов, связанных с практическим применением ГМО, стала проблема потенциального влияния ГМ продуктов на состояние здоровья человека. Первые сообщения о токсичности трансгенных продуктов были сделаны британским ученым А. Pusztai. Главной целью создания ГМО является получение большего количества продукта с наименьшими затратами и потерями. Встраивание в геном организма-хозяина новых генов имеет цель получить новый признак, недостижимый или труднодостижимый для данного организма путем селекции. Тимус – орган, который подвергается выраженным возрастным инволютивным изменениям, а также атрофии различной этиологии. Испытав немало неприятных моментов при первом поступлении ГМО на потребительские рынки, ученые и общественность опасаются появления токсичных ГМ продуктов. Поэтому вопрос безопасности трансгенов изучается особенно тщательно. В настоящее время тестирование безопасности ГМ продуктов базируется на принципе «фактической эквивалентности». В этой связи интерес представляет определение длительности ГМО эффекта и его возможного влияния на течение возрастных инволютивных изменений тимуса в динамике.*

Ключевые слова: *Генно-модифицированный продукт, вилочковая железа.*

Целью данного исследования было изучение и оценка влияния ГМ-продукта на морфологические параметры тимуса лабораторных животных в эксперименте.

Материалы и методы исследования. Работа выполнена на 90 белых беспородных крысах-самцах 5 месяцев массой 160-200 грамм. Уход и содержание животных проводили в соответствии с «Правилами проведения работ с использованием экспериментальных животных». Все лабораторные животные были распределены на 3 группы: опытная группа - животные, которым в общевиварный рацион питания была включена соевая мука (в дозе 0,02-0,03 г на 1 крысу в течение 30 дней (n=30); контрольная группа - животные, которые получали только общевиварный рацион, без соевой муки (n=30). 3-группа - интактные животные (n=30), которые находились в стандартных условиях вивария. Выведение из эксперимента животных опытной группы проводилось через 30, 90 и 150 суток после окончания введения ГМО-сои

путем декапитации. Одновременно выводились интактные животные соответствующего возраста. Объектом исследования служил тимус.

Результаты исследования и обсуждение. Возрастная инволюция тимуса у крыс 6-10 месяцев сопровождается структурной перестройкой органа, которая проявляется в постепенном уменьшении доли лимфоидной ткани с увеличением количества жировой и фиброзной. Атрофия паренхимы железы выражается в снижении средней площади тимической дольки с $1,51 \pm 0,02 \text{ мм}^2$ у крыс 6 месяцев до $0,94 \pm 0,05 \text{ мм}^2$ ($P < 0,01$) у крыс 10 месяцев. При этом регистрируется снижение толщины коркового вещества с $316 \pm 46 \text{ мкм}$ до $187 \pm 35 \text{ мкм}$ ($P < 0,001$), а также площади мозгового вещества с $0,62 \pm 0,03 \text{ мм}^2$ до $0,45 \pm 0,05 \text{ мм}^2$. Отмечается замещение паренхимы жировой тканью, при этом процесс замещения идет с периферических отделов органа. При обработке препаратов тимуса антителами к кластеру дифференцировки лимфоцитов 3 типа в корковом и мозговом веществе выявляются многочисленные зрелые тимоциты.

В тимусе после трехнедельного воздействия ГМО не наблюдалось резких изменений в соотношении коркового и мозгового вещества. Для заключения об особенностях цитоархитектоники отдельных зон тимуса провели количественное изучение цитологических профилей подкапсульного, коркового и мозгового вещества. Подсчитывали абсолютное содержание всех встречавшихся видов клеток на единице площади каждой структурно-функциональной зоны тимуса. Достоверные отклонения от контроля в двух первых группах крыс (уменьшение числа малых лимфоцитов и суммарного количества всех клеток более, чем в 1,3 раза, $P < 0,01$), по-видимому, свидетельствуют об усиленной функциональной активности указанной зоны, проявляющейся в активной эмиграции зрелых дифференцированных форм лимфоцитов из тимуса. Следует отметить, что возрастание количества тучных клеток (в 2,1 – 3,7 раза, $P < 0,05$), выявленное в отдельных случаях, также косвенно указывает на изменение интенсивности миграционных процессов, так как роль тучных клеток в регуляции проницаемости кровеносных сосудов хорошо известна.

Через месяц после курсового введения ГМО-сои в тимусе крыс отмечается незначительное уменьшение морфометрических характеристик дольки, которое выражено в уменьшении толщины коркового вещества и площади дольки. При обработке срезов гематоксилином и эозином обращает на себя внимание большая по сравнению с контролем гомогенность клеточного состава коркового вещества дольки, обусловленная уменьшением клеток макрофагального ряда с оксифильной цитоплазмой и небольшим, эксцентрично расположенным ядром.

Выводы. Однократное курсовое введение генно-модифицированной сои обладает кратковременным иммунодепрессивным эффектом на вилочковую железу, но не изменяет течение ее возрастной инволюции в динамике.

LEGEND AS A TYPE OF FOLKLORE

N.Djumayeva

BSU, Associate professor of the Departement of English Linguistics

M.Murodova

BSU, Master Student of the Department of English Linguistics

Folklore is the expressive body of culture shared by a particular group of people; it encompasses the traditions common to that culture, subculture or group. These include oral traditions such as tales, proverbs and jokes. They include material culture, ranging from traditional building styles to handmade toys common to the group. Folklore also includes customary lore, the forms and rituals of celebrations such as Christmas and weddings, folk dances and initiation rites.⁵

Individual folklore artifacts are commonly classified as one of three types: material, verbal or customary lore. For the most part self-explanatory, these categories include physical objects (material folklore), common sayings, expressions, stories and songs (verbal folklore), and beliefs and ways of doing things (customary folklore). There is also a fourth major subgenre defined for children's folklore and games (childlore), as the collection and interpretation of this fertile topic is peculiar to school yards and neighborhood streets. Each of these genres and their subtypes is intended to organize and categorize the folklore artifacts; they provide common vocabulary and consistent labeling for folklorists to communicate with each other⁶.

"Legend is a genre of folklore that consists of a narrative featuring human actions perceived or believed both by teller and listeners to have taken place within human history. Narratives in this genre may demonstrate human values, and possess certain qualities that give the tale verisimilitude. Legend, for its active and passive participants, includes no happenings that are outside the realm of 'possibility,' but may include miracles. Legends may be transformed over time, in order to keep them fresh, vital, and realistic. Many legends operate within the realm of uncertainty, never being entirely believed by the participants, but also never being resolutely doubted."⁷

Legend, traditional story or group of stories told about a particular person or place. Formerly the term legend meant a tale about a saint. Legends resemble folktales in content; they may include supernatural beings, elements of mythology, or explanations of natural phenomena, but they are associated with a particular locality or person and are told as a matter of history⁸.

Some legends are the unique property of the place or person that they depict, such as the story of young George Washington, the future first president of the United States, who confesses to chopping down the cherry tree. But many local legends are actually well-known folktales that have become attached to some particular person or place. For

⁵ Sims & Stephens 2005, pp. 7-8

⁶ Jackson, Bruce. "Folkloristics", *The Journal of American Folklore*, Vol. 98, No. 387 (January- March), 1985, pp. 95-101.

⁷ Bruce, J. Douglas. "The Development of Arthurian Romance in Mediæval France." *The Sewanee Review* 13.3 (1905): 319-35. *JSTOR*. Web. 05 May 2014. p-321 <<http://www.jstor.org/stable/10.2307/27530706?ref=searchgateway:858e9131e2be44999f4dfae3fef15bf9>>.

example, a widely distributed folktale of an excellent marksman who is forced to shoot an apple, hazelnut, or some other object from his son’s head has become associated with the Swiss hero William Tell.

For centuries, legends have played a pivotal role in shaping human culture and society, leaving their mark on our collective imagination. These narratives are a unique form of storytelling that often contain a kernel of truth but are typically infused with supernatural, fantastical, or extraordinary elements.

Legends captivate our attention and resonate with our innate curiosity and thirst for adventure. In this article, we will look into the complex and fascinating world of legends by uncovering their origins, purposes, and the various forms they take.

A legend can be defined as a traditional story or narrative about a historical event, person, or place, which may involve miraculous or supernatural occurrences. These stories are passed down through generations and often serve to teach moral lessons, explain natural phenomena, or entertain⁹.

Characteristics of Legends

Legends possess several unique characteristics that differentiate them from other forms of folklore, such as myths, fables, and folktales. The primary distinctions among these forms are as follows:

Folklore Type	Key Characteristics
Legends	Based on real events or people, exaggerated or embellished over time, often teach a moral lesson or explain a cultural belief.
Myths	Relate to divine beings and supernatural forces, provide explanations for natural phenomena or the origin of the world.
Fables	Short stories that teach a moral lesson, usually involving animals as the main characters.

This clear distinction between the various forms of folklore can help in identifying and categorizing traditional narratives and understanding their significance within a specific cultural context¹⁰.

Legends serve various purposes in societies throughout history. They often provide an insight into the values, beliefs, and morals of a specific culture. Legends are also used to entertain, educate, and sometimes preserve historical events¹¹.

Some of the primary purposes of legends include:

Moral lessons: Legends frequently portray a moral message, emphasizing the consequences of right and wrong behavior. These stories may involve heroes overcoming obstacles or villains receiving punishment for their misdeeds.

⁸ "Legend." *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Legend>. Accessed 20 October 2018

⁹ Haydock, Nickolas. *Movie Medievalism: The Imaginary Middle Ages*. Jefferson, NC: McFarland, 2008. Kindle Version.p-82

¹⁰ Legend." *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Legend>. Accessed 20 October 2018

¹¹ Bascom, William R. "Four functions of folklore", *The Journal of American Folklore*, Vol. 67, 1954, pp. 333-49.

To explain the unknown: In the past, scientific knowledge was limited, and legends helped people make sense of natural phenomena such as severe weather or unusual events. These stories attempted to provide explanations for events beyond human comprehension.

To express cultural identity: Legends often reflect the customs, traditions, and beliefs of a specific group of people. They can reveal a society's values, creating a shared identity among members.

Pedagogical tool: Legends can be used as a means to teach life lessons, history, and cultural practices. They have been an integral part of oral traditions and passing knowledge down through generations.

Being integral part of folklore, legend delivers the message to its readers in the way that they can easily cope up with the view which has been told by their ancestors.

LITERATURE REVIEW:

1. Bruce, J. Douglas. "The Development of Arthurian Romance in Mediæval France." *The Sewanee Review* 13.3 (1905): 319-35. JSTOR. Web. 05 May 2014.
2. Haydock, Nickolas. *Movie Medievalism: The Imaginary Middle Ages*. Jefferson, NC: McFarland, 2008. Kindle Version
3. Jackson, Bruce. "Folkloristics", *The Journal of American Folklore*, Vol. 98, No. 387 (January- March), 1985.
4. "Legend." Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Legend>. Accessed 20 October 2018
5. Sims & Stephens 2005.

KO'P ORALIQLI STATIK ANIQ BALKALARNI DOIMIIY KUCHLAR TA'SIRIGA HISOBLASH

Ahmedov Burhon Ikromovich

dotsent v/b JizPI. “Umumtexnika fanlari” kafedrası.

Narbekov Nodir Narmatovich

dotsent v/b JizPI. “Umumtexnika fanlari” kafedrası.

Nazarov Ortiq Tursunovich

assistent JizPI. “Umumtexnika fanlari” kafedrası.

Turdaliev Zafarjon Saddin o'g'li

assistent JizPI. “Umumtexnika fanlari” kafedrası.

Annotatsiya: *Bir nechta oddiy balkalarni bir-biriga sharnirlar yordamida tutashtirib, ko'p oraliqli statik aniq va geometrik o'zgarimas sistema hosil qilish mumkin. Bunday sistemalar ko'p oraliqli statik aniq balkalar deyiladi.*

Kalit so'zlar: *ko'p oraliqli balka, sharnir, tayanch reaksiysi, muvozanat tenglamasi, erkinlik darajasi.*

Avvalambor ko'p oraliqli balkaning berilganlarini e'tiborga olib hisob sxemasini chizib olamiz. Bu berilgan sxema chizmada keltirilgan.

Berilgan ko'p oraliqli balkaning statik aniqligi va geometrik o'zgarimasligini tekshiramiz. Bu quyidagi formula yordamida amalga oshiriladi.

$$W = 3D - 2III - C_m$$

Bu formulada W -sistemaning erkinlik darajasi, D -sistemadagi disklar soni, III -sharnirlar soni, C_m - tayanch sterjenlar soni.

$D=2$ ta, $III=1$ ta, $C_T=4$ ta bo'lgani uchun

$$W = 3D - 2III - C_m = 3 \cdot 2 - 2 \cdot 1 - 4 = 0$$

Demak, qaralayotgan ko'p oraliqli balka statik aniq va geometrik o'zgarimas ekan.

Endi qaralayotgan ko'p oraliqli balkani etaj sxemasini quramiz. Buning uchun uni B sharnirdan uzamiz va 1 ta tayanchda bo'lib, ikkinchi bo'sh uchi tushib ketadigan qismini, ya'ni AB qismini I-osma balka deb belgilaymiz.

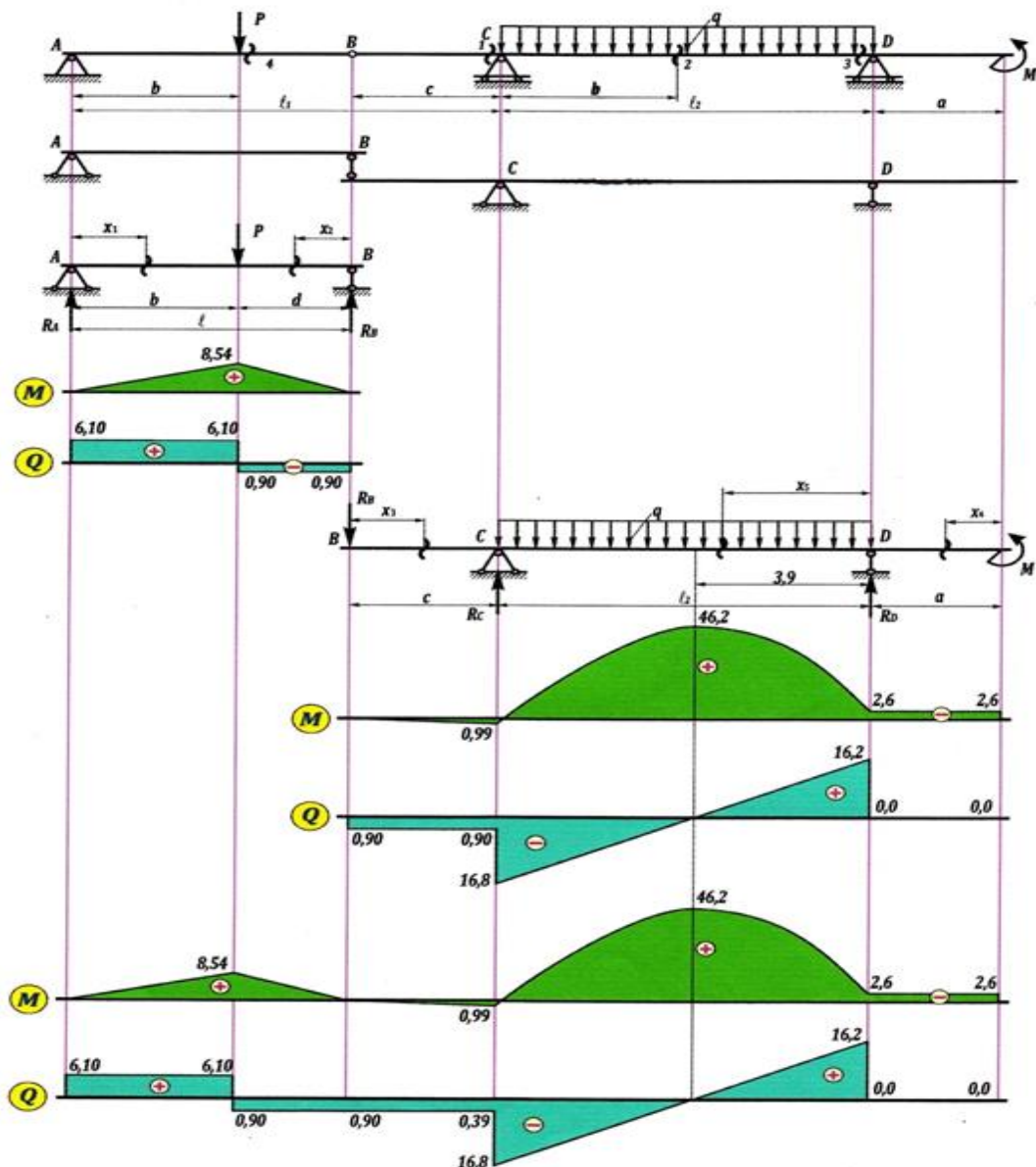
Bir uchi qistirib mahkamlangan, lekin bo'sh uchi tushib ketmaydigan CD balkani II-asosiy balka deb belgilaymiz. Qavatlar sxemasini I-osma balkani II-asosiy balkaga osiltirib yoki mindirib hosil qilamiz. Bu qavatlar sxemasi chizmada keltirilgan.

Hisoblashni har doim I-osma balkadan boshlash kerak, chunki u faqat tashqi kuchlar ta'sirida bo'ladi. Keyin esa II-asosiy balkaga I-osma balka reaksiyasini ta'sir ettirib (u hisoblab topilgan bo'ladi) hisoblanadi.

Berilgan: 1) $\ell_1 = 12,0 \text{ m};$ $q = 3,0 \text{ kN/m};$ $b = 1,4 \text{ m}$

2) $\ell_2 = 11,0 \text{ m};$ $P = 7,0 \text{ kN};$ $N \neq 1;$

3) $a = 1,4 \text{ m};$ $c = 2,0 \text{ m};$ $M = 2,6 \text{ kN} \cdot \text{m}$

I-osma balkani alohida chizib olib uning tayanch reaksiyalarini hisoblab topamiz. Bu chizmada tasvirlangan.

A va B nuqtalar orasidagi masofani ℓ deb, B va P kuch qo'yilgan nuqta oralig'idagi masofani d deb, ular orasidagi masofani quyidagicha aniqlab olamiz;

$$d = \ell_1 - b + c = 12 - 1,4 + 1,1 = 9,5$$

$$\ell = \ell_1 - c = 12 - 1,1 = 10,9$$

$$\sum M_A = -P \cdot b + R_B \cdot \ell = 0; R_B = \frac{P \cdot b}{\ell} = \frac{7,0 \cdot 1,4}{10,9} = 0,90$$

$$\sum M_B = R_A \cdot \ell + P \cdot d = 0; R_A = \frac{P \cdot d}{\ell} = \frac{7,0 \cdot 9,5}{10,9} = 6,10$$

Tekshirish: $\sum Y = R_A - P + R_B = 0$

$$6,10 - 7,0 + 0,90 = 0$$

$$7,0 - 7,0 = 0$$

$$0 \equiv 0$$

Demak, biz I-osma balka tayanch reaksiyalarini to'g'ri hisoblab topibmiz.

Endi bu osma balka ixtiyoriy kesimidagi eguvchi moment M va kesuvchi kuch Q ifodalarini yozib 3 tadan nuqtasida ordinatalarini hisoblaymiz.

I-uchastka uchun

$$\sum Y = 0; Q_K^I = R_A = 6,10; 0 \leq x_1 \leq b = 1,4m$$

$$\sum M_{I-I} = 0; M_{eg}^{I-I} = R_A \cdot x_1; x_1 = 0; M_{eg}^{I-I} = 0;$$

$$x_1 = 1,4; M_{eg}^{I-I} = 6,10 \cdot 1,4 = 8,54;$$

II-uchastka uchun

$$\sum Y = 0; Q_K^{II} = R_B = 0,90; 0 \leq x_1 \leq d = 9,5m$$

$$\sum M_{II-II} = 0; M_{eg}^{II-II} = R_B \cdot x_2; x_2 = 0; M_{eg}^{II-II} = 0;$$

$$x_1 = 9,5; M_{eg}^{II-II} = 0,90 \cdot 9,5 = 8,54;$$

Bu hisoblangan ordinatadan foydalanib qurilgan II-asosiy balkaning eguvchi moment M va kesuvchi kuch Q epyurasi chizmada keltirilgan.

II-balkani alohida chizib olib uning tayanch reaksiyalarini hisoblab topamiz. Bu chizmada tasvirlangan.

$$\sum M_C = -q \cdot \frac{\ell_2^2}{2} + R_B \cdot c + R_D \cdot \ell_2 + M = 0;$$

$$R_D = \frac{q \cdot \ell_2^2 / 2 - R_B \cdot c - M}{\ell_2} = \frac{3,0 \cdot 11,0^2 / 2 - 0,90 \cdot 1,1 - 2,6}{11,0} = \frac{177,91}{11,0} = 16,17$$

$$\sum M_D = q \cdot \frac{\ell_2^2}{2} + R_C \cdot \ell_2 + R_B \cdot (c + \ell_2) + M = 0;$$

$$R_C = \frac{q \cdot \ell_2^2 / 2 - R_B \cdot (c + \ell_2) - M}{\ell_2} = \frac{3,0 \cdot 60,5 + 0,90 \cdot 13 + 2,6}{11,0} = \frac{194,98}{11,0} = 17,73$$

Tekshirish:
$$\sum Y = -R_B + R_C - q \cdot \ell_2 + R_D = 0$$

$$-0,90 + 17,73 - 3,0 \cdot 11,0 + 16,17 = 0$$

$$-33,90 + 33,90 = 0$$

$$0 = 0$$

Demak, biz tekshirib ko'rilgan II-osma balka tayanch reaksiya kuchlari to'g'ri hisoblab topilgan ekan.

Endi bu osma balka ixtiyoriy kesimidagi eguvchi moment M va kesuvchi kuch Q ifodalarini yozib xarakterli nuqtalaridagi ordinatalarini hisoblaymiz.

III-uchastka uchun

$$\sum Y = 0; Q_K^{III} = -R_B = -0,90; 0 \leq x_3 \leq c = 1,1m$$

$$\sum M_{III-III} = 0; M_{eg}^{III-III} = -R_B \cdot x_3; x_3 = 0; M_{eg}^{III-III} = 0;$$

$$x_3 = 1,1; M_{eg}^{III-III} = -0,90 \cdot 1,1 = -0,99;$$

IV-uchastka uchun

$$\sum Y = 0; Q_K^{IV} = 0; 0 \leq x_4 \leq a = 1,4$$

$$\sum M_{IV-IV} = 0; M_{eg}^{IV-IV} = M = 2,6;$$

V-uchastka uchun

$$\sum Y = 0; Q_K^V = R_D - q \cdot x_5; 0 \leq x_1 \leq \ell_2 = 11,0m$$

$$x_5 = 0; Q_K^V = 16,17; x_5 = 5,5; Q_K^V = 16,17 - 3,0 \cdot 5,5 = -0,33;$$

$$x_5 = 11,0; Q_K^V = 16,17 - 3,0 \cdot 11,0 = -16,83;$$

$$\sum M_{V-V} = 0; M_{eg}^{V-V} = M + R_D \cdot x_5 - q \cdot \frac{x_5^2}{2} = 0; x_5 = 0; M_{eg}^{V-V} = 2,6;$$

$$x_5 = 5,5; M_{eg}^{V-V} = 2,6 + 16,17 \cdot 5,5 - 3,0 \cdot 15,125 = 43,56;$$

$$x_5 = 11,0; M_{eg}^{V-V} = 2,6 + 16,17 \cdot 11,0 - 3,0 \cdot 60,5 = -1,0;$$

Bu hisoblangan ordinatadan foydalanib qurilgan II-asosiy balkaning eguvchi moment M va kesuvchi kuch Q epyurasi chizmada keltirilgan.

Endi asosiy II-balka ixtiyoriy kesimi uchun M va Q ifodasini yozib ordinatalarini hisoblaymiz:

Berilgan ko'p oraliqli balkaning eguvchi moment M va kesuvchi kuch Q epyurasi I-osma va II-asosiy balka M va Q epyuralarini bitta koordinataga keltirish yo'li bilan olinadi. Bunday qilib hosil qilingan ko'p oraliqli balkaning eguvchi moment va kesuvchi kuch epyuralari mos ravishda chizmalarda keltirilgan.

Yuqorida qurilgan eguvchi moment va kesuvchi kuch epyuralarini aniq formulalardan foydalanib, hisob-kitobga asoslanib qurilgani uchun analitik usulda qurilgan ko'p oraliqli balkaning M va Q epyurasi deyiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hobilov B.A. Qurilish mexanikasi. Darslik. 1-qism. T.: TAQI - 2014
2. Obilov B.A., Nazarova M.K. Umarova Z.S. Qurilish mexanikasidan misol va masalalar. O'quv qo'llanma.1,2-qismlar T.TAQI - 2016 y,
3. Hobilov B.A. Qurilish mexanikasi. Darslik. 1,2-qism T. TAQI - 2014 y,
4. B.I. Ahmedov "Qurilish mexanikasidan amaliy mashg'ulotlar uchun" o'quv qo'llanma. JizPI -2020 y.
5. B.I. Ahmedov "Qurilish mexanikasi". Darslik. JizPI -2022 y. 309 bet.
6. Narbekov N. N., Parmanov N. N., Qabilov B. U. MODULLI-KOMPETENTLI YONDOSHUV ASOSIDA BO 'LAJAK MUHANDISLARNI INNOVATSION FAOLIYATGA BOSQICHMA-BOSQICH TAYYORLASH //SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM. - 2024. - T. 2. - №. 21. - C. 178-180.
7. Narbekov N. N., Parmanov N. N., Qabilov B. U. TEXNIKA OTM LARI TALABALARINI INNOVATSION MUHANDISLIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA METODOLOGIK YONDASHUVLAR //SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY. - 2024. - T. 2. - №. 14. - C. 132-134.

8. Narbekov N. N. PREPARING STUDENTS FOR INNOVATIVE ENGINEERING ACTIVITIES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM //ПРОРЫВНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КАК ДВИГАТЕЛЬ НАУКИ: сборник статей Международной научно-практической конференции (12 февраля 2022 г, г. Калуга).-Уфа: OMEGA. – 2022. – С. 15.
9. Narbekov N. N., Nizomov S., Burxonov R. R. Darslarda ma'naviy-axloqiy tarbiya berish o'quvchilarning jamiyat oldidagi ma'suliyatlarini shakllantirish omili //Научное знание современности. – 2020. – №. 2. – С. 44-47.
10. Narmatovich N. N. Methodology Of Training Engineers For Professional Activity On The Basis Of Module-Competent Approach //湖南大学学报 (自然科学版). – 2021. – Т. 48. – №. 12.
11. Xudayberdiev A. A. et al. YERGA ISHLOV BERISH USULI //Экономика и социум. – 2023. – №. 6-1 (109). – С. 532-535.
12. Нарбеков Н. Н. Модульно-компетентностный подход в современном высшем образовании //Universum: технические науки. – 2022. – №. 1-1 (94). – С. 10-12.
13. Игамбердиев Х. Х., Нарбеков Н. Н. ПУТИ РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ //Universum: технические науки. – 2021. – №. 5-1 (86). – С. 32-34.
14. Игамбердиев Х. Х., Нарбеков Н. Н. ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПРИКЛАДНОЙ МЕХАНИКЕ И ИХ ТЕОРЕТИЧЕСКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ //вопросы технических и физико-математических наук в свете современных исследований. – 2019. – С. 28-33.
15. Нарбеков Н. Н. ИННОВАЦИОННАЯ ИНЖЕНЕРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ЕЕ СТРУКТУРА //Развитие системы знаний как ключевое условие научного прогресса. – 2022. – С. 174-178.
16. Игамбердиев Х. Х., Нарбеков Н. Н. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ //ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ. – 2021. – С. 31-33.
17. Нарбеков Н. Н., Игамбердиев Д. Х., Ботиров Б. Ф. ПАРАДИГМА В ФОРМИРОВАНИЕ И РЕШЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАДАЧ //Передовые инновационные разработки. Перспективы и опыт использования, проблемы внедрения в производство. – 2019. – С. 61-63.
18. Игамбердиев Х. Х., Нарбеков Н. Н. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ УСИЛИЕ ОТРЫВА ЛИСТЬЕВ И КОРОБОЧЕК ЗЕЛЕНЦОВОГО КЕНАФА //ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НАУКИ И ОБЩЕСТВА-ПУТЬ К МОДЕРНИЗАЦИИ И ИННОВАЦИОННОМУ РАЗВИТИЮ. – 2020. – С. 84-88.
19. ГАППАРОВ Б. Н., НАРБЕКОВ Н. Н. ПЕДАГОГИКА КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК НОВЫХ ИДЕЙ И РУКОВОДЯЩИХ ПРИНЦИПОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ //Общество. – 2020. – №. 1. – С. 71-73.

20. Бултаков Т. и др. МАЛОГАБАРИТНЫЕ УЧЕБНО-ЛАБОРАТОРНЫЕ УСТАНОВКИ-ВАЖНЫЙ ФАКТОР АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ //Передовые научно-технические и социально-гуманитарные проекты в современной науке. – 2018. – С. 80-82.

21. Игамбердиев Х. Х., Нарбеков Н. Н. ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПРИКЛАДНОЙ МЕХАНИКИ И ИХ ТЕОРЕТИЧЕСКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ //ББК 22+ 30 В74 Председатель редакционной коллегии. – С. 28.

22. Игамбердиев Х. Х., Турдалиев З. С. Формирование новаторских изобретательских навыков студентов //Прорывные научные исследования: проблемы, пределы и возможности. – 2021. – С. 99-102.

23. Saddin o'g'li T. Z., Nurmuxammadovich P. N. MATEMATIKA DARSLARINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA SHARQ MUTAFFAKKIRLARINING O'RNI //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 34-36.

VERBAL VA NOVERBAL ALOQA VOSITALARI

Sultonmurodova Nilufar Bahtiyorovna

UzMU xorijiy filologiya fakulteti “Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik tarjimashunoslik” kafedrası
magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada aloqa-aralashuv jarayonining yuzaga kelishida xizmat qiladigan verbal va noverbal aloqa vositalari haqida ma'lumotlar berib o'tiladi. Ularning qachon va qayerda paydo bo'lganligi, bugungi kunda qanday ko'rinishda ekanligi, ularning fanlar bilan bog'liqligi o'rganiladi hamda misollar keltirilib yanada kengroq yoritib beriladi.

Key words: Aloqa-aralashuv jarayoni, verbal aloqa-aralashuv vositalari, noverbal aloqa-aralashuv vositalari, til sathi.

Aloqa-aralashuv jarayoni nafaqat butun insoniyatga, balki yashayotgan barcha jonzotlar orasida bo'ladigan jarayondir. Ha, hayvonlar ham bir-biri bilan muloqotga kirisha oladilar: har xil tovush va ovozlarni chiqarib, o'z fikrini boshqa bir yondoshiga yetkaza oladilar. Insonlar ham shunday, bir-biri bilan fikr almashadilar, aloqa-aralashuv jarayonini yuzaga keltiradilar. Xo'sh, shunday ekan, insoniyatning hayvonot dunyosi bilan farqi nimada? Bu savolning javobi bitta – tafakkurda!

Yer yuzidagi barcha maxluqotlar ichida tafakkur qila olish qobiliyati faqatgina odamzodga tegishlidir. Shu sababli, insonlar sivilizatsiyaning ilk kurtak ochgan paytlarida bir-biri bilan tushunarli tarzda aloqa-aralashuv jarayonini yuzaga keltirish uchun ham tafakkurini ishga soldi va o'zi hamda yaqinlari uchun qulay va aniq bo'lgan tilni yaratdi.

Til – faqatgina insoniyatga tegishli bo'lgan aloqa-aralashuv vositasi bo'lib, necha ming yillar oldin yuzaga chiqa boshlagan. Olimlarning ta'kidlashicha, insoniyat tildan bundan 5 – 6 ming tillar ilgari foydalanishni boshlagan, bu, albatta, taxmin xolos; uning aynan kim tomonidan, qachon va aynan qayerda yaratilingani haqida aniq ma'lumotlar yo'q.

Ma'lumotlarga ko'ra, yer yuzida 2500 tadan ko'proq tillar mavjud. Ularning ayrimlari bir-biri bilan judayam o'xshash. Masalan, o'zbek, qirg'iz, qozoq tillari, ayniqsa, xorazm shevasi bilan turk tili bir-biriga judayam o'xshash bo'lsa, ingliz, nemis, fransuz va rus tilidagi ko'pchilik so'zlar bir-biriga judayam yaqindir. Bunga sabab ularning bir tillar oilasiga kirishidadir, agarda ular bir oilaga kirmaganida umuman o'xshash bo'lmagan bo'lardi.

Dunyoda shuncha tillar mavjudligi aniqlanganiga qaramasdan, ularning ko'pchiligi o'lik tillardir. O'lik tillar deb aytilishiga sabab, yillar o'tgani sayin ulardan foydalanuvchilar sonining kamayib ketganligi va natijada o'sha tilning iste'moldan chiqib ketishidir. Bunga misol qilib, lotin tili, shumer tilini keltirsak bo'ladi. Hozirda ulardan foydalanuvchi insonlar qolmagan va uning o'rnini dunyo bo'ylab ildiz otayotgan tillar egallagan. Ayniqsa, ingliz tilidan dunyo aholisining uchdan bir qismi foydalanmoqda.

Har bir tilning o'ziga xos qolipi, uning asosi mavjud. Shuning uchun ham, odamlar uni tezda va osongina o'zlashtira oladilar, tildagi har bir belgi tushunarlidir. Ba'zi tillarni o'rganishda iyerogliflardan, ba'zilarida lotin va krill harflaridan foydalaniladi. Demak, har

bir tilning shakli, ko'rinishi bor ekan. Ammo, biz nutqimiz davomida har xil mimika, yuz ifodalari, tana harakatlaridan foydalanishimizga to'g'ri keladi. Xo'sh, biz ularni nima deb nomlaymiz? Ular bizga nimaga kerak?

Muloqot jarayonida lisoniy birliklar o'rnida qo'llaniluvchi va fikr ifodalashda yordamchi vazifani bajaruvchi birliklar noverbal aloqa-aralashuv vositalari deb aytiladi. Ularga misol qilib imo-ishoralarni, mimika, yuz ifodalarini, tana harakatlarini keltirishimiz mumkin. “Gapirma”, “jim bo'l” degan fikrlarni so'zlovchi tinglovchiga bosh barmog'ini labiga bosish orqali yetkaza oladi. Bu bitta imo-ishora orqali tinglovchiga har ikkala fikr birdek yetib boradi. Tadqiqotlarga ko'ra, “ha” ya'ni tasdiq belgisini 50 tadan ortiq belgi-harakat bilan, “yo'q” ya'ni inkor belgisini 500 tadan ortiq imo-ishoralar bilan ko'rsatishimiz mumkin ekan. Boshimizni vertikaliga qimirlatsak “ha” degan, gorizantaliga qimirlatsak “yo'q” degan ma'no tushuniladi. Qolaversa, inkor ma'noni anglatish uchun qo'lni tebratish, yuzini teskari o'girish, gapirmaslik, javob bermaslik, qo'l kaftini ko'rsatish, qo'lni yuzga torish kabi bir qancha xatti-harakatlar mavjud.

Noverbal aloqa-aralashuv vositalarining vazifasi shundan iborat-ki, ular nafaqat fikrning yanada jozibaliroq va tushunarliroq ifodalanishiga yordam beradi, balki tinglovchiga emotsional ta'sir qiladi. Shuning uchun ham nolisoniy birliklar aloqa-aralashuv jarayonini ro'yobga chiqarishda o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan faktorlardan biridir. Ba'zi vaziyatlarda bu vositalarsiz berilgan fikr xuddiki yalang'och, emotsional ta'sirsiz, mantiqiy jihatdan noto'g'ri va tushunarsiz bo'lib qoladi.

So'nggi yillarda nolisoniy vositalar va ularni qo'llash tilshunos olimlarning nuqtayi-nazarida bo'lib kelmoqda. Saidxonov.M. ning “Aloqa-aralashuv va imo-ishoralar” nomli kitobida keltirilishicha, etnograflar noverbal aloqa-aralashuv vositalari xalqning, elatning, millatning ana'nalarini ko'rsatib beruvchi milliy imo-ishoralari, adab shakllari deb ta'kidlashsa; tarixchilar uni kishilar qo'llaydigan odatiy ishora yoki udumlarni xalq tarixi bilan bog'liq holda tadqiq etadilar. Shuningdek imo-ishoralar fiziologlar tomonidan ham o'rganilmoqda. Chunki so'zlovchi fikr almashayotgan paytida qo'llari, yuzi, tana harakati ya'ni butun organini harakatga keltiradi. Psixologiyada esa noverbal vositalar muloqot jarayoni va ular so'zlovchilarning bir-biriga psixologik munosabatidan kelib chiqqan holda yuzaga keladi deb qaraladi.

Shunday ekan, noverbal aloqa-aralashuv vositalari millat va elatlarning urf-oatidan kelib chiqqan holda bir-biridan farq qiladi. Ishoralar bir xil bo'lishi mumkin, lekin ularning ma'nosi har bir xalqda boshqacha ma'nolarni anglatadi. Masalan, egilish o'zbek xalqida kichiklarning kattalarga salom berishida ishlatilinsa, yaponlarda xurmat ko'rsatishni, koreslarda rahmat aytish ma'nosini anglatadi. Qolaversa, ayrim imo-ishoralarning kelib chiqishi ham turlichadir. Bunga misol qilib, hozirgi kunda “zo'r, ajoyib” ma'nosini bildiruvchi bosh barmoqni tepaga ko'rsatish va mag'lubiyat ma'nosini bildiruvchi bosh barmoqni yerga qaratish belgisidir. Qadimgi Rimda gladiatorlar janggi bo'ladigan paytlarda agarda gladiatorga yashashlik nasib qiladigan bo'lsa, tomoshabinlar bosh barmoqini tepaga qaratishgan; aksincha bo'lsa, bosh barmoqlar yerga qaratilgan va gladiator o'ldirilgan. Bundan tashqari, barmoqlarni “V” qilib ko'rsatish belgisi II jahon urushi tugagan paytda fashistlar ustidan g'alaba qozonilganligi sabab paydo bo'lgan bo'lsa, hozir esa o'yin-kulgi,

ko'ngilxushlik ma'nolarini bildiradi. Xolbuki, bu ishora inglizcha “victor” – ya'ni “g'alaba” so'zidan kelib chiqqan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, insonlar o'rtasida muloqot jarayoni ikki xil til sathlari negizida yuzaga chiqadi: lisoniy va nolisoniy vositalar. Lisoniy vosita – ya'ni til hamma uchun bir xil bo'lgan, sivilizatsiya bilan birgalikda paydo bo'lib hozirgi kungacha sayqallanib ixcham va sodda ko'rinishga kelgan bo'lsa, nolisoniy vositalar tildan ancha farq qilgan holda imo-ishoralarni, mimika va tana harakatlarini o'z ichiga oladi va u ham ma'lum bir xalqning, elatning urf-odatlarini bilan birgalikda asrlar osha rivoj topib kelmoqda. Bu ikkala aloqa-aralashuv vositalarini bir-biridan ajratib bo'lmaydi: til orqali fikrimizni ifoda qilsak, imo-ishoralar orqali uni tinglovchiga yanada jozibarli va tushunarli yetkaza olamiz. Shuning uchun ham, ular har doim bir-birini to'ldirib keladi deb hisoblanadi. Noverbal aloqa-aralashuv vositalari bir qancha fanlarning o'rganish obyektiga aylangan bo'lsada, u hali tilshunoslik fani tomonidan to'liq o'rganib chiqilmagan va hozir ham uning ustida tadqiqotchilar shug'ullanishmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M.Saidxonov – “Aloqa-aralashuv va imo-shoralar”, Toshkent, 2008.
2. M.T.Irisqulov – “Tilshunoslikka kirish”, Toshkent.
3. “O'zME”. Birinchi jild, Toshkent, 2000.
4. A.A.Abduazizov – “Tilshunoslikka kirish”, Toshkent, 1999.
5. www.ziyonet.uz

РАЗВИТИЕ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Сатторова Феруза Рустам кизи

*Каттакорганский филиал Самаркандского государственного университета
Ассистент кафедры иностранных языков, +998995548112, feruzasattarova95@mail.com*

Аннотация: *В данной статье необходимо дальнейшее совершенствование системы образования, изучение опыта образовательной системы ведущих зарубежных стран в части начального образования, использование методов и инструментов, формирование взгляда на обучение как социальное и гражданский долг в сознании каждого мальчика и девочки под влиянием всех возможностей воспитания, ответственность личности - это его отношение ко всему существованию, об особом отношении к каждой конкретной ситуации.*

Ключевые слова: *национально-региональный, начальное образование, переживания, идея, цель, свобода поиска, дезадаптация, система образования, уровень сознания, здоровье, негативность, улучшение.*

Дальнейшее совершенствование системы начального образования, являющегося основным этапом системы непрерывного образования, не останется без пользы, изучая опыт, накопленный в этой области в зарубежных странах, анализируя его, а также учитывая национальные и региональные особенности. лучших практик в начальных школах республики. С этой целью в ходе исследования Россия, США, Япония и Франция, а также Республика Узбекистан были ознакомлены с содержанием системы начального образования. Изучение опыта образовательной системы ведущих зарубежных стран по начальному образованию показало, что в этой области существует ряд положительных традиций. Включая:

- появились различные формы педагогического подхода к начальному образованию;
- учителя получили свободу творческого поиска, поддерживаемого государственной политикой, в России, США, Японии и Франции создаются частные школы, действующие на основе губернского и государственного управления;
- родителям предоставляется возможность выбора приемлемой педагогической системы, растет уровень информированности родителей;
- все больше признается целесообразность использования индивидуальных методов и средств в создании мотивации к обучению у ребенка.

Есть и негативные традиции в начальных классах. Например:

- уровень здоровья и эмоционального развития детей неудовлетворительный (распространенная школьная дезадаптация);

- связи младших школьников с окружающей средой и людьми недостаточно прочны, поэтому их самосознание не развивается должным образом;
- существующие средства начального образования снижают интерес учащихся к учебе и творческие возможности;
- у студентов недостаточно развиты положительные личностные качества;
- сохраняются формальные подходы к образованию, не просматриваются случаи ориентации на обеспечение развития ребенка;
- уровень образования (в том числе продвижения педагогического труда) снижается.

«...Укрепить личную ответственность учащихся за учебу, сформировать в сознании каждого мальчика и девочки под влиянием всех образовательных возможностей взгляд на учебу как на социальный и гражданский долг» реформирование системы непрерывного образования, совершенствование содержания образования и доведение его до уровня мировых стандартов образования чрезвычайно важно в ситуации, когда проводятся фундаментальные реформы.

Понятие «ответственность» в переводе с арабского языка означает «ответственность», «ответственность» и означает ответственность за последствия и последствия действия. В узбекском языке понятие «ответственность» напрямую используется как альтернатива понятию «ответственность». Например, государственная ответственность, юридическая ответственность, административная ответственность и т.д.

При объяснении сущности этого понятия в некоторых источниках особое внимание уделяется тому, что оно представляет собой нравственную категорию, «характеризующую отношение к обществу» и «форму самоуправления личности». Например, «Ответственность – этическая категория манер, характеризующая отношение человека к обществу и выполнение его требований. Ответственность личности проявляется через его отношение ко всему существованию, его особое отношение к каждой конкретной ситуации.

В «Высшем образовании (словарь)» это понятие трактуется как понимание и контроль собственных действий: «Ответственность – это форма самоконтроля человека, проявляется в осознании совершенных им действий и причины их последствий, как а также, отражается в понимании и контроле своей способности находиться в окружающей среде и быть личностью. На наш взгляд, ответственность – это не форма самоуправления человека, а его поведение и отношение к другим, приобретающие характер индивидуальности и социальности. В данном определении также допущена лексическая ошибка. Ведь в узбекском языке не существует предложений «понимать и контролировать свои способности в окружающей среде» и «понимать и контролировать свои способности быть личностью». В этом месте авторы «в обществе» или «социальном существовании», «в процессе общественных отношений»; им было бы уместно использовать такие понятия, как «индивидуально».

В некоторых источниках особое внимание уделяется выяснению сущности понятия «социальная ответственность»: «Социальная ответственность – это одна из многих форм склонности человека вести себя в соответствии с узкокорыстными интересами и социальными интересами в целом, а ответственность следовать принятым нормам». На наш взгляд, здесь допущены грамматические и лексические ошибки. Идею, которую хотели признать авторы, можно было бы правильно выразить так: «Социальная ответственность – это отношение человека к удовлетворению своих личных и общественных интересов с точки зрения существующих нормативных требований, признаваемых обществом, его подход с чувством ответственности».

Согласно социально-философским и педагогическим представлениям, любое положительное качество имеет противоположный отрицательный аспект. С этой точки зрения «безответственность» заметна и как антоним «чувства ответственности» в организации общественных отношений. Источники трактуют это понятие как «безответственное отношение». Итак, безответственность по сути означает отсутствие чувства ответственности за последствия и последствия поступка.

Ответственность за реализацию определенного поведения означает выполнение обязанности, возложенной на человека как участника организации игры и трудового процесса. В системе начального образования, основанной на достижении ответственного отношения учащихся к игровому и трудовому процессу, обеспечивается эффективное течение учебной деятельности, занимающей важное место в их жизни. Следовательно, в этой ситуации у них формируются начальные элементы ответственности за организацию какой-либо деятельности.

Формирование элементов ответственности в игре, работе и взаимодействии со сверстниками служит основой их достаточной ответственности в следующем, все более сложном возрасте. Именно на этом основании возникает ответственность человека за выполнение определенной профессиональной деятельности. Профессиональная деятельность является одним из ярких проявлений возложенной на человека общественно-принудительной деятельности, и то, насколько эффективно она осуществляется, прежде всего, служит обеспечению развития общества и зрелости человека.

Каждый человек несет ответственность перед определенной группой или людьми, входящими в ее состав. Ведь он является членом микро- и макрогрупп, объединенных на основе общей цели, определенных интересов, социальных интересов и взаимного психологического единства. Человек изначально является членом семьи, в которой он родился и вырос. В дальнейшем он играет, работает в составе группы (детский сад, академический лицей, ПТУ, вуз, класс (в общеобразовательных школах), коллектива (производственные организации, трудовые бригады)) организованного по общим целям и возрастным особенностям. и осуществляет социальное поведение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Образовательный процесс в начальной, основной и старшей школе. – М.: Сентябрь, 2001. – 240 с.
2. Ўқувчиларда ўқув фаолиятига масъулият ҳиссини тарбиялаш (Оилада ва синфдан ташқари вақтларда) //Тузувчилар: М.Ш.Алламуратова, Г.Жўрабоева. – Т.: ЎзПФТИ, 1990. – 37 б.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Иккинчи жилд. Е – М. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. 671 б.
4. Олий таълим (луғат-маълумотнома) /Акад. С.Ғуломовнинг умумий таҳрири остида. Тузувчилар: М.Х.Саидов, Л.В.Перегуров, З.Т.Тоҳиров. – Т.: Молия, нашриёти, 2003. – 456 б.
5. Олий таълим (луғат-маълумотнома) /Акад. С.Ғуломовнинг умумий таҳрири остида. Тузувчилар: М.Х.Саидов, Л.В.Перегуров, З.Т.Тоҳиров. – Т.: Молия, нашриёти, 2003. – 456 б.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Иккинчи жилд. Е – М. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. 671 б.

KONTAKTLI O'T OLDIRISH TIZIMIGA SERVIS XIZMAT KO'RSATISH

Xasanboy Mamasiddiqov

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani 2-son kasb-hunar maktabi I.CH.T.U.

+998937302384 hasanboymamasiddiqov03@gmail.com

Annotatsiya: O't oldirish tizimi, benzinli dvigatel silindrlarida yonilg'I-havo aralashmasining silindrlarning ishlash tartibiga mos ravishda, o'z vaqtida va ishonchli o't oldirish uchun xizmat qiladi. Ishchi aralashmani o't oldirish, o't oldirish shami elektrodleri orasidagi elektr razryad natijasida hosil bo'ladigan uchqun vositasi bilan amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: Avtomobil, o't oldirish, servis, avtoxizmat, o't oldirish shami, Elektr razryad, uchqun vositasi.

Annotation: Система зажигания служит для своевременного и надежного воспламенения топливно-воздушной смеси в цилиндрах бензинового двигателя в соответствии с исправностью цилиндров. Воспламенение рабочей смеси осуществляется посредством искры, образующейся в результате электрического разряда между электродами свечи зажигания.

Keywords: Автомобиль, зажигание, сервис, автосервис, свечи зажигания, Электроразряд, искровой инструмент.

Avtomobil transporti taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida ishlab chiqilgan avtomobillarda, o't oldirish tizimining tok manbai vazifasini faqat akkumulatorlar batareyasi bajargan. Keyinchalik, akkumulator bilan paralel ravishda generator ham ishlatila boshlandi. Lekin, hozirgi kungacha "batareyali o't oldirish tizimi" degan atama keng ishlatilmoqda. Bu 50 yildan ortiq vaqt mobaynida avtomobillarda qo'llanilgan yagona o't oldirish tizimi bo'lib keldi. Natijada, bu sistema "klassik o't oldirish tizimi" deb ham atala boshlandi. Oxirgi vaqtlarda, yarim o'tkazgichlar qo'llanilgan turli xil o't oldirish tizimlari paydo bo'lishi munosabati bilan batareyali (yoki klassik) o't oldirish tizimi tuzilishining o'ziga xos tomonlarini eng to'la aks ettiradigan "kontaktli o't oldirish tizimi" atamasi tobora ko'proq ishlatilmoqda.

Kontaktli o't oldirish tizimining prinsipial sxemasi va u quyidagi asosiy elementlardan iborat:

- akkumulatorlar batareyasi
- o't oldirish kaliti
- o't oldirish g'altagi ,
- bir o'qqa o'tkazilgan uzgich-taqsimlagich ,
- kondensator
- o't oldirish shamlari .

O't oldirish g'altagi tok manbaining past kuchlanishini yuqori kuchlanishga aylantirib berish uchun xizmat qiladi va u o'zakka o'ralgan ikkita chulg'amdan iborat. Birlamchi chulg'am o'ramlar soni kichik (-180...330) bo'lib, u nisbatan yo'g'on simdan, ikkilamchi

chulg'am o'ramlar soni, aksincha juda katta (-18000...26000) bo'lib u ingichka simdan o'raladi. O't oldirish g'altak chulg'amlari avtotransformator sxemasi bo'yicha ulangan, ya'ni birlamchi chulg'amning oxiri ikkilamchi chulg'amning boshiga tutashtirilgan.

Klassik o't oldirish tizimidagi uzgich - aylanuvchi kulachok , pishangchaga o'rnatilgan qo'zg'aluvchi va massaga ulangan qo'zg'almas kontakt 8 lardan iborat mexanik moslamadir. Uzgich kulachoklari qirralarining soni dvigatel silindrlari soniga teng. Pishangcha o'z o'qi atrofida harakatlana oladi va u, uzgich kulachoklari qirralariga qadalib turadigan tekstolit yostiqla bilan ta'minlangan.

Uzgich kulachogi aylanib, kontaktlarni navbatma-navbat uzib-tutashtirib turadi.

Taqsimlagich aylanuvchi rotor , taqsimlagich qopqog'iga o'rnatilgan qo'zg'almas yon kontaktlar va markaziy elektroddan iborat. Yon kontaktlar silindrlar soniga teng bo'lib, ular yuqori voltli o'tkazgichlar yordamida taalluqli o't oldirish shamlari bilan tutashtirilgan. Taqsimlagichning markaziy elektrodi yuqori voltli o'tkazgich vositasida o't oldirish g'altagining ikkilamchi chulg'ami bilan ulangan. Yuqori kuchlanish rotorga markaziy elektrod orqali sirpanuvchi ko'mir kontakt yordamida uzatiladi. Uzgich kulachogi va taqsimlagich rotorini bir valga o'rnatilgan bo'lib, harakatni tishli uzatma orqali dvigatelning gaz taqsimlash validan oladi va demak, tirsakli valga nisbatan ikki marta kichik tezlik bilan aylanadi. Adabiyotlar

Kontaktli o't- oldirish tizimiga servis xizmat ko'rsatish va ta'mirlash.

O't oldirish tizimi, benzinli dvigatel silindrlarida yonilg'I-havo aralashmasining silindrlarning ishlash tartibiga mos ravishda, o'z vaqtida va ishonchli o't oldirish uchun xizmat qiladi. Ishchi aralashmani o't oldirish, o't oldirish shami elektrodlari orasidagi elektr razryad natijasida hosil bo'ladigan uchqun vositasi bilan amalga oshiriladi. O't oldirish shamlarining elektrodlari orasida uchqun hosil bo'lishi, ularga uzatilgan yuqori kuchlanish ta'sirida sodir bo'ladi. Ishchi aralashmani ishonchli o't oldirish uchun o't oldirish sham elektrodlari orasidagi uchqunli razryad yetarli energiyaga ega bo'lishi zarur. Hozirgi zamon dvigatellarida uchqunli razryad energiyasi 20-100 mDj ni tashkil qiladi va u dvigatelni hamma ish rejimlarida ma'yorida ishlashini ta'minlaydi.

Benzinli dvigatelga ega bo'lgan avtomobillarda, akkumulatorlar batareyasi yoki generatorning past kuchlanishini elektr razryad hosil bo'lishi uchun yetarli bo'lgan qiymatga ko'tarish va uni kerakli daqiqada taalluqli silindrning o't oldirish shamiga uzatish imkoniyatini beruvchi turli xil o't oldirish sistemalari ishlatiladi. Bu sistemalar uchqunli razryad uchun zarur energiyani bevosita akkumulator yoki generatorga emas, balki oraliq energiya to'plagichdan oladi.

To'plagich turiga qarab o't oldirish sistemalari ikkiga bo'linadi:

- energiyani magnit maydoniga to'plash;
- energiyani elektr maydonga to'plash.

Avtomobil dvigatellarida, aksariyat hollarda, energiyani induktiv g'altakning magnit maydonida to'plash asosida ishlayotgan o't oldirish sistemalari tadbiiq topgan bo'lib, ularning quyidagi turlari mavjud:

- kontaktli;

- kontakt-tranzistorli;
- kontaktsiz-tranzistorli;
- mikrofosissorli.

Kontaktli tizimni ko'pincha batareyali yoki klassik o't oldirish deb ham yuritiladi. Kontaktli o't oldirish tizimi rasimga asosan quyidagi qismlardan tashkil topgan:

1. Tok manbai – akkumulatorlar batareyasi va generator. Dvigatelni ishga tushirish jarayonida va generator ishlab chiqarayotgan kuchlanish nominal qiymatdan (12 V) kam bo'lganda, o't oldirish tizimining tok manbasi vazifasini akkumulatorlar batareyasi, qolgan hollarda generator bajaradi.

2. O't oldirish g'altagi. U tok manbaining past kuchlanishi (12-14V), o't oldirish shamlarining elektrodlari orasidagi uchqunli razryad hosil qilish uchun zarur bo'lgan yuqori kuchlanish impulslariga (12000-24000V) aylantirib beradi.

3. Uzgich-taqsimlagich. Uzgich taqsimlagich bir o'qqa o'tkazilgan ikki mexanizm-uzgich va taqsimlagichdan iborat. Uzgich, zarur daqiqada past kuchlanish zanjirini uzish uchun xizmat qilsa, taqsimlagich-o't oldirish g'altagida hosil bo'lgan yuqori kuchlanish impluslari, ishlash tartibiga mos ravishda o't oldirish shamlariga yetkazish vazifasini bajaradi. Bundan tashqari, uzgich-taqsimlagichga o't oldirishni ilgarilatish burchagini, dvigatelning ishlash sharoitiga mos ravishda o'zgartiruvchi asboblarni markazdan qochma va bakuum rostlagichlar, hamda okton-kollektor o'rnatilgan.

4. O't oldirish shamlari. O't oldirish shamlari dvigatel silindrlarining yonish kamerasida uchqunli razryad hosil qilish uchun xizmat qiladi.

1. Tom Denton. Automobile Electrical and Electronic Systems. Linacre House, Jordan Hill, Oxford OX2 8DP 200 Wheeler Road, Burlington, Third edition, 2004 y., 476 p.

2. Mamatov F.M. , Fayzullayev X. , Ergashev I. T., Mirzayev B.C., Opredele niye tyagovo soprativleniye pochvouglyubitelya s naklannoy stoykoy.

3. Imamovich B.B., Ne'matjonovich A. R., Zokirjonovich O. O., Performance Indicators of a passenger car with a Spark ignition engine functioning with different engine fuels.

O'SIMLIKLARNI HIMOYALASH MASHINALARI VA ULARGA TEXNIK XIZMAT KO'RSATISH

Ergashev Odiljon

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani 2-son kasb-hunar maktabi I.C.H.T.U.

+998905338433 ergashevodiljon285@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi sohasidagi katta maydondagi o'simliklarni himoya qilish uchun ishlatiladigan texnika va xizmat ko'rsatish bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Qishloq xo'jaligi, texnika, o'simliklar, usullar, himoya mashinalariga, xizmat ko'rsatish*

Annotation: *this article describes the techniques and services used to protect plants in a large area in the agricultural sector.*

Keywords: *Agriculture, Machinery, Plants, methods, protective machinery, service*

So'nggi vaqtda butun sayyoramiz miqyosida iqlim qisman o'zgarayotgani, natijada, ekologik muvozanat buzilayotgani to'g'risidagi gaplar hammaga ma'lum. Afsuski, Respublikamizda ham shunday o'zgarishlar kuzatilmoqda. Yozning issiq kunlarida havo namligi me'yoridan oshib ketishi sababli ekin va daraxtlarga zamburug'li, virusli va boshqa kasalliklar ko'p tushmoqda. Natijada turli zararkunanda hasharotlar ko'paymoqda, begona o'tlar tez rivojlanib zarar keltirmoqda. Agar ularga qarshi o'z vaqtida samarali kurash olib borilmasa, hosil taqdiri xavf ostida qoladi. Bunday kurashni katta maydonlarda tez o'tkazish uchun, tabiiyki, o'simlikni himoyalash mashinalaridan foydalaniladi. Shu sababli, kollejda o'simliklarni himoyalash mashinalarini o'rgatishga katta e'tibor beriladi. O'quvchilar bunday mashinalarning tuzilishi, texnologik jarayoni va sozlanishlarini, ulardan to'g'ri foydalanish uchun, himoyalash usullari, kimyoviy moddalar bilan ishlov berishga qo'yiladigan agrotexnik talablar (ATT)ni ham bilishi kerak. Mazkur bobni o'rganishni tugatayotgan o'quvchi o'zining nazariy bilimlari asosida paxtachilikda ishlatiladigan purkagichni ishga tayyorlash bo'yicha amaliy mashg'ulotni o'tab, tegishli ko'nikmalar oladi. O'qituvchi o'simliklarni himoyalash usullaridan hozirgi kunda eng ko'p tarqalgani va samarali bo'lgani kimyoviy usul ekanligini talabalarga tushuntirib, doimo bu usulni atrofmuhitga, bevosita mashinada ishlayotgan operator va ishchilarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini uqtirib, xavfsiz ishlash qoidalarini eslatib turishi lozim. O'simliklarni himoyalashda, asosan, agrotexnik, fizik, mexanik, biologik kimyoviy usullardan foydalaniladi. Agrotexnik usul eng arzon va bezarar bo'lib, ekinlarni almashlab ekish, tuproqqa ilmiy asoslangan texnologiya bo'yicha ishlov berish, qulay muddatlarda ekish, kasallik va zararkunandalarga chidamli navlarni yaratish kabi tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bu usuldan foydalanganda, ekinlarning tez va sog'lom rivojlanishi uchun kasallik qo'zg'atuvchi mikroorganizmlar, zararkunanda va begona o'tlar uchun noqulay sharoitlar yaratiladi. Fizik usulda zararkunanda va kasalliklarga ziyon keltiradigan ultratovush, yuqori chastotali elektr maydoni, yuqori va past harorat, radioaktiv moddalar,

ionizatsiyalaydigan nurlar, mikrouzunlikdagi radioto'lqinlar va boshqalardan foydalaniladi. Mexanik usulda zararkunandalarga qarshi turli to'siqlar, tuzoq va qopqon, yopishqoq yelimlardan foydalanish ko'zda tutiladi. Biologik usulda zararkunanda, begona o'tlar, kasallik qo'zg'atuvchi mikroob va bakteriyalarga qarshi kurashda ularning tabiiy dushmanlari (kushandalari, mikroorganizm, antibiotik) dan foydalaniladi. Bu usul boshqalaridan atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi bilan farq qiladi. Undan, ayniqsa, aholi yashaydigan joylar yaqiniga ekilgan ekinlarga, asosan, g'o'zaga tushgan zararkunandalarga qarshi kurashishda samarali foydalanilmoqda. Shu maqsadda, turli entomofaglardan (trixogramma, baqaloq kana, brakon, yetti dog'li xonqizi qo'ng'izi, oltinko'z) keng qo'llanilmoqda. Mikrobiologik preparatlar (dendrobatsillin, bitoksibatsillin, lepidotsid), jinsiy feromonli tuzoqlar kabi vositalar ham yaxshi natija bermoqda. Kimyoviy usulda begona o'tlar, zararkunandalar hamda o'simlikda kasallik qo'zg'atuvchi mikroorganizm va zamburug'larga qarshi kimyoviy moddalar ishlatiladi. Bu usul eng samarali bo'lsada, atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatish ehtimoli bor. U dalalarga keng ko'lamda ishlov berish mumkinligi sababli ko'proq qo'llaniladi.

Ekinzorlarni himoya qilishda kimyoviy usul bilan birga boshqa bezarar va samarali usullarni muvofiqlashtirilib foydalangan ma'qul. ATT. Zararkunanda va kasallik bilan zararlangan ekinlarga zaharli kimyoviy moddalar bilan o'z vaqtida ishlov berilsa, uning samarasi kutilganday bo'ladi. Eritma, suspenziya va emulsiyalardagi kimyoviy moddaning miqdori belgilanganga nisbatan +5 foiz farq qilishi kerak. Urug'larga zaharli moddalar bilan ishlov berishda ular shikastlanmasligi, bir xil konsentratsiyada zaharlanishi lozim. Ekinlarni purkash va changlatishda dori belgilangan me'yorda va bir tekis tarqatilishi talab qilinadi. Mashinaning ishlov berish kengligi bo'yicha dori tarqalishining notekisligi ± 30 foiz, paykal uzunligi bo'yicha notekisligi ± 25 foiz bo'lishi lozim

1-RMG-4 rusumli o'g'it sepadigan mashina texnik xizmat ko'rsatish uning texnik holatini tekshirish, rostlash, moylash, rezbali birikmalarni tortish va agregatni toza saqlashdan iborat. Mineral o'g'itlar metallarni tezda emirish (chiritish, zanglatish) xususiyatiga ega bo'lganligi tufayli mashina kuzovi, harakatlanuvchi qismlarini tozalash va moylashga katta e'tibor berish lozim. Hozirgi zamon texnikasi uchun korroziyaning eng xavfli turlari korroziyadan yorilish, kristallararo korroziya, dog'li korroziya hisoblanadi. Korroziya tezligi yoki darajasini baholash uchun bevosita va bilvosita ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

Bevosita ko'rsatkichlarga: a) sirt birligiga bo'lingan massaning ortishi yoki kamayishi; b) korroziya chuqurligi; v) sirtning korroziya mahsullari bilan band bo'lgan qismi; g) sirt birligidan ajralib chiqqan vodorodning yoki yutilgan kislorodning hajmi; e) korroziyaning birinchi manbai paydo bo'lguncha o'tadigan vaqt; j) korrozion darz paydo bo'lguncha yoki jism batamom emirilguncha o'tadigan vaqt; z) korroziya qiymati.

O'g'it sepadigan mashinalarni ochiq maydonlarda saqlashda temir-uglerodli qotishmalarda korroziyaning tezligi ko'p jixatdan birdaniga yoki alohida ta'sir etuvchi omillarga, ya'ni: harorat, havo namligi, atmosferadagi yog'ingarchilikning miqdori va davomiyligiga, shu bilan birga atmosfera namligida hosil bo'luvchi elektrolitning konsentratsiya darajasiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun bu jarayonning jadallashuviga

havoning sanoatdan chiqadigan gazlar bilan to'yinishi, yomg'ir suvi tarkibidagi kislota konsentratsiyasi va changlar ham bog'liq bo'ladi.

O'g'it sepadigan mashinalar metallarini emirilishiga qarshi uchta asosiy omilni tavsiya qilamiz: 1. Metallga ta'sir ko'rsatish (detal, yoki yuza sirtiga ishlov berish, turli xil qoplamalar va moylarni qo'llash). 2. Tashqi muhit ta'sirini kamaytirish, ya'ni yopiq binolar ichida saqlash, havoni maxsus vositalar bilan quritish. 3. Mashina konstruksiyasiga ta'sir ko'rsatish, ashyolar va qistirmalarni tanlash yo'li bilan o'zaro ta'sir emirilishining oldini olish; bolt yordamida biriktirishga nisbatan payvandlab biriktirishni ko'prok qo'llash; mashinalardan foydalanish hamda ta'mirlash jarayonida turli qoplamalarni qo'llash.

Demak, o'g'it sepadigan mashinalarga texnik xizmat ko'rsatishda har smenada tormoz tizimi, elektr jihozlari, traktor gidrotizimining soz ishlashi, sig'imidagi (bakidagi) moy sathining balandligini doimiy nazoratga olish kerak. O'g'itlash mashinasi 60 moto-soat ishlagandan keyin birinchi texnik xizmat, 120 moto-soat ishlagandan keyin ikkinchi texnik xizmat o'tkazilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.QISHLOQ-XOJALIGI-TEXNIKALARINING-TUZULISHI-VATEXNIK-XIZMAT-KORSATISH-Kasb-hunar-kollejlari-uchun-oquv-qollanmaOZBEKISTON-RESPUBLIKASI-OLIV-VA-ORTA-MAXSUS-TALIMVAZIRLIGI-ORTA-MAXSUS-KASB-HUNAR-TALI.pdf

2. <https://uzdon.uz/news/info/uzbekistan>

3.<https://www.agro.uz/qishloq-xo-jaligi-texnikasini-va-texnologiyalarinisertifikatlash-va-sinash-markazi/>

O'G'IL BOLALAR KIYIMLARINI ISHLAB CHIQRISHDA TEXNIK TAKLIF VA BOLALAR KIYIM TURLARI TAHLILI

Nigora Umarova

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani 2-son kasb-hunar maktabi I.CH.T.U.

+998911232559 ziyodakenjayeva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ayollar garderobidan keng joy olgan loyihalananayotga ayollar yubkasi uchun zamonaviy moda yo'nalishi tahlili yoritilgan*

Kalit so'zlar: *Mato, funksiya, yubka, qulayli, zamonaviy moda, garderob, ayollar yubkasi.*

Annotation: *This article covers an analysis of the modern fashion direction for a women's skirt on the project, which takes a wide place in the women's wardrobe*

Keywords: *Fabric, function, skirt, comfortable, stylish fashion, wardrobe, women's skirt.*

Kiyimni konstruksiyalash jarayonini takomillashtirish hozirgi vaqtda tikuvchilik korxonalarida oldida turgan juda muhim masalalardan biridir.

Ilgarilari kiyimni konstruksiyalash deganda uning detallari chizmasini chizish tushunilardi. Kiyim-kechak ko'plab ishlab chiqarilishi va ilmiy tadqiq etishlari natijasida konstruksiyalash jarayonining mohiyati va mazmuni to'g'risidagi fikrlar o'zgardi.

Kiyimning yuqori sifatli bo'lishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan loyihalash ishlarining birinchi bosqichida texnik topshiriq ishlab chiqiladi. Topshiriqda kiyimning asosiy vazifasi aks ettirilishi bilan birga, sifat ko'rsatkichlari berilishi, konstruksiyaga oid hujjatni ishlab chiqish eytaplari, uning tarkibiy qismlari, shuningdek, kiyimga qo'yiladigan maxsus talablar aks ettirilgan bo'lishil ozim.

Ikkinchi bosqichda texnik takliflar ishlab chiqiladi: texnik takliflar bir xildagi yoki o'xshash vazifani bajaradigan kiyim analoglar tahliliga asoslanib yangi kiyimlar yechimining mumkin bo'lgan variantlarini tayyorlashni o'z ichiga oladi. Eng yuksak sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lgan model-analoglarning etalon qatorini tuzish, texnik takliflar tayyorlash, seriyaga kiradigan modellarning konstruktiv o'xshashligini (boshqacha aytganda, ishlarining, g'oyaning o'ziga xosligini hamda modellarning raqobatga qodirligini ko'rsatib beradigan elementlarini) tekshirish yuzasidan tak-liflari shlab chiqiladi.

Uchinchi bosqichda eskiz loyiha tayyorlanadi: eskiz loyiha kiyimning tuzilishi va asosiy parametrlari to'g'risida umumiy tasavvur to'g'diradigan printsiplial konstruktiv yechimni o'z ichiga oladi. Yangi model-larning eskiz tasavvurlarini chiziqlar yordamida ko'rsatish formasi hozircha to'liq o'rganilgan emas.

Loyihalashishlarining to'rtinchi bosqichida kiyimning texnik loyihasi ishlab chiqiladi. Texnik loyiha konstruktorlik hujjatlarining majmui bo'lib, loyihalangan kiyimga oid ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Asosiy detallar (kiyimning beldan yuqorigi qismining oldi va orqasi, yenglar va yoqalar)ning chizmalari, shuningdek, loyihalangan kiyimning tuzilishini belgilab beradigan asosiy konstruktiv uzellarning texnologik kartalari shular jumlasidandir.

Beshinchi bosqichda ish (konstruktorlik) hujjatlari ishlab chiqiladi. Hozirgi vaqtda bu ish andazalar komplekti ilova qilingan tex-nik ta'rifni rasmiylashtirishdan iborat bo'lmoqda.

Bolalar modasi, palto, plashch, trenchkot, kurtka, bomber, shuba, balero, borsovka, tolstovka, pidjak, jemper, nimcha. Barkamol shaxsni tarbiyalashda u dunyoga kelganidan boshlab, to maktabgacha tarbiya yoshigacha bo'lgan davrdagi psixologik xususiyatlarini bilish tarbiyachilar, pedagoglar va psixologlar, ota-onalar uchun muhim ahamiyatga ega. Istiqol tufayli bugungi kunda nafaqat Respublikamizda, balki chet ellarda ham xaridorgir bo'layotgan o'zbek liboslari o'ziga xos ko'rinish kasb etmoqda. Jahon andozalariga mos ravishda ishlab chiqarilayotgan bunday mahsulotlarga talab kundand-kunga ortib bormoqda. Ishlab chiqarish mobaynida qiz bolalar kiyimi uchun alohida, o'g'il bolalar kiyimi uchun esa alohida bezak elementlaridan foydalaniladi. Bunda bolaning zerikib qolmasligi uchun kontrast ranglardan foydalanishga, kiyimning imkoniyat darajasida ular uchun qiziqarli bo'lishiga va ularning dunyoqarashiga mos rasmlarni tanlanishiga alohida e'tibor qaratilgan. Uch yoshli bolaning dunyoqarashi keng bo'ladi. Uni tabiat bilan bog'liq rasmlar qiziqtiradi va bola ko'proq yorqin ranglarga talpinadi. Ularga libos tikayotgan korxonalar chevarlari ko'proq matolarning sariq, qizil, yashil kabi yorqin ranglilarini tanlashadi. Qiz bolalar ko'proq mato rangiga va guliga e'tibor berishadi. Shu bois, ularning liboslarida ko'proq gul, kapalak, daraxt, quyosh rasmlarini, o'g'il bolalar kiyimlarida esa futbol to'pi, mashina yoki turli hayvonlarning, multfilm qahramonlarini tasvirlovchi rasmlar qo'yib tikish ayni paytda dolzarb sanaladi. Bunda bolaning yoshiga qarab kichkina yoki kattaroq rasm tanlanadi.

Bolalar modasi ham kattalarnikidan qolishmaydi. Shu sababli ham, jahonning mashhur dizaynerlari, turli uslub va ranglar uyg'unlashuvini sinab ko'rishni taklif qilishmoqda. Kattalarnikiga xos jiddiylik, oddiylik bola kiyimlarida ham yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Ushbu mavsumda ikki qarama-qarshi holatdagi tendensiyalar va ranglar uyg'unligini ko'rishimiz mumkin. Bir tomondan bolalar libosida qora, oq, kulrang ranglardan foydalanish keng ommalashdi va ustunlikni qo'lga oldi. Bu esa, bolalarning yorqin ranglar va qo'shimcha bezak, detallarga burkangan moda olamida butunlay yangi burilish yasadi.

Bolalar kiyimlaridan namuna ayni paytda bolalar garderobi kattalarnikidan also qolishmaydi, bugungi kunda ularning garderobida ichki, ustki, bel va bosh kiyimlarning bir necha variantlarini topish mumkin. Bolalar garderobidagi ust kiyimlar: palto, plashch, trenchkot, kurtka, bomber, shuba, balero, borsovka, tolstovka, pidjak, jemper, nimcha va chopondan iborat.

Bolalar ust kiyimlari: trenchkot, plashch, kurtka Bolalar garderobida kundalik va bashang ko'ylak, bluzka, kofta, tunika, futbol kalar ham muhim joy olgan.

Bel kiyimlari jumlasiga esa yubka, shim, shorti, kapri, lozim, lasina, gomaj, legensi va kolgotkalar kiradi.

Tikuvchilik sanoatida bu vazifalarni bajarish uchun avvalo texnologiyani takomillashtirish balab qilinadi. Yangi kam operatsiyali texnologiyalar yaratish tikuvchilik buyumlariga ishlov berishni takomillashtirishdagi istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Kiyimning (umuman tikuvchilik buyumlarining), kiyim detallari va uzellarining

konstruktsiyasida choklarni iloji boricha ko`proq kamaytirish, namlab-isitib ishlov berish usullarining vibromanika singari bir jarayonli turlarida materiallarga ularning termoplastik xususiyati hisobiga shakil berish, biriktirish va bezash jarayonlarini birlashtirish (masalan, mag`iz, tesma qo`yishda), yelim materiallaridan keng foydalanish va h. k. ana shunday kam operatsiyali texnologiyaga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.Komilova, N.K.Hamroeva. Tikuv buyumlarini konstruktsiyalash. T, 2003 y.
2. I.N. Litvinova, Ya.A.Shaxova. Ayollar ust kiyimini tikish. Toshkent. «O`zbekiston» 1997 y.
3. M.Sh.Jabborova. Tikuvchilik texnologiyasi. Toshkent. O`zbekiston. 1994 y.
4. M.Sh.Jabborova. Tikuvchilik texnologiyasi. Toshkent. O`qituvchi. 1989 y.

THE IMPORTANCE OF TEACHING VOCABULARY

Ro'ziyeva Umida Abruyqul kizi

The teacher of the Samarkand State Institute of Foreign Languages

Faculty of Narpay Foreign Languages

Abstract: *The article focuses on the importance and benefits of teaching vocabulary to acquire a new language. The goal of this article is to motivate language learners to learn vocabulary as a part of full learning process although it is often taught as a separate skill from other skills.*

Key words: *vocabulary, communication, comprehension, active vocabulary, expressive vocabulary*

When we start learning vocabulary

Learning a foreign language is one of the most intellectually demanding tasks that learners may face. By the age of ten, children have absorbed the majority of a language's grammar. People, on the other hand, continue to learn new words throughout their lives. The extension and enrichment of vocabulary is something that spans a lifetime (Nagy et al., 2008); Vocabulary learning is a continual process of encountering new words in meaningful and comprehensible contexts (Harmon et al., 2009). No effective communication can be performed without the facilitation of vocabulary, regardless of how much grammatical or other types of linguistic information is offered. With limited help from other linguistic characteristics, vocabulary can have a significant quantity of essential communication. Vocabulary is the most difficult challenge for learners because it accounts for the majority of a language's meaning.

Vocabulary Definition & Meaning

Many authors use similar word meanings. Vocabulary, according to Hubbard, is a potent transporter of meaning. Furthermore, according to Diamond and Gutlohn, vocabulary is the knowledge of words and their meanings. This indicates that comprehension and usage of a language cannot be attained without first creating a robust vocabulary basis. Furthermore, the learner should be able to recognize words and understand their meanings. Thus, a learner has knowledge and understanding of a term when she or he is able to recognize and use it in various situations, as well as speak, write, and pronounce it correctly.

Some authors, on the other hand, advocate for more complicated vocabulary definitions. According to Nation , vocabulary knowledge entails knowing a term in the spoken language. He also states that vocabulary acquisition entails understanding a word in its spoken form, which can be recognized and comprehended in and out of circumstances rather than presumed at. Furthermore, according to Henriksen , vocabulary knowledge is frequently defined as precise comprehension, which is implemented as the capacity to interpret lexical items into the first language, the skill to locate the proper definition in a multiple-choice task, or the ability to offer a target language para. This indicates that vocabulary learning necessitates the capabilities to respond to words without having to

think about them. The words simply pop into students' heads, ready to be employed in a natural and efficient manner.

The importance of vocabulary in acquisition of the language

Students react differently to different definitions of words even in a multiple choice task, and they understand precisely what the words to be interpreted mean. As a result, when learners know a term, they don't have to spend much time thinking about it; all they have to do is use it naturally and effectively. In short, what the above definitions of vocabulary have in common is that vocabulary knowledge necessitates not only the understanding of word meanings, but also the use of words in the acceptable frame of reference and in a natural way, as well as the connection between recently acquired words and previously acquired words. Thus, teachers should employ tactics that teach the definition of words in contexts, support students in associating different vocabulary with prior knowledge, and assist students in memorizing word meanings.

Listening and reading proficiency, as well as speaking and writing fluency, are all dependent on a thorough understanding of word definitions and the capacity to obtain that knowledge quickly. As a result, pupils benefit from having an appropriate vocabulary. Vocabulary acquisition is at the core of linguistic ability and usage. Berns (1984) also claims that pupils must have appropriate word knowledge in order to understand a text correctly. This means that the number of words a person knows in a language affects their ability to understand it.

In order to comprehend what is read, students must also have appropriate word knowledge. Students can only comprehend a writer's purpose if they are familiar with the meanings of the majority of the terms used in the literature. Nonetheless, according to Nation (2001), readers must be familiar with at least 97 percent of a text's words in order to fully comprehend it. Without comprehending the important vocabulary in a book, a student may struggle to grasp the message; in other words, word knowledge is essential to reading and comprehension and influences how well pupils will understand the texts they read. Furthermore, vocabulary assists students in their language creation. The more vocabulary a pupil knows, the more precisely he or she may convey the exact message he or she desires. According to this viewpoint, pupils must be familiar with a great range of word definitions in order to interact successfully. Similarly, vocabulary is utilized to assess a student's speaking ability. This is to suggest that a student's vocabulary is a critical factor in determining how well he or she can interact. In order to communicate successfully, pupils must overcome their lack of language knowledge. Language teachers should emphasize on appropriate vocabulary training to assist students expand their linguistic competence so that they can communicate effectively. The emphasis of the training, however, was not necessarily on the vocabulary. Although vocabulary education was not given enough emphasis in the language teaching/learning, process vocabulary training has gotten a bad rap in the past.

Vocabulary training has historically been underestimated, and teachers have paid little attention to strategies that can assist kids learn vocabulary. Vocabulary was once regarded a "neglected aspect" of the language learning process. Allen claims that in the ESL

classroom, vocabulary training has not received the prominence and emphasis it needs for many years. She claims that there was very little discussion in methodology classes about how to introduce meaning of the words. Some technique experts appeared to assume that because the meanings of words can not be fully taught, it was best not to attempt [2, 23].

Many teachers have realized that teaching language is not an easy task. In fact, this viewpoint is right in the sense that vocabulary knowledge entails more than simply showing that a term in one language has the same meaning in another. Much more needs to be learnt, and many teachers are hesitant to introduce terminology into the classroom. As a result, experts concluded that it was preferable not to teach language at all. The four language skills of listening, reading, speaking, and writing are all based on vocabulary. One of the most key aspects of communicative competence is lexical competence.

In addition, the exercises must "(a) support trying new words to prior experience and background information, (b) offer a personally contextual relevance for employing new vocabulary, and (c) offer frequent practice possibilities" in designed to allow students build a strong command of words. Mastery of vocabulary has a big impact on comprehension. Their connection has been scientifically proven. Students' vocabulary knowledge is linked to their reading comprehension. Vocabulary has been acknowledged as a key factor of reading achievement. Most teachers do not devote enough time and energy to introducing various terms, and they do not use effective strategies to do so.

In most cases, teachers just explain vocabulary and offer relevant activities. Teachers are found to rarely provide sophisticated and diverse exercises to help pupils learn new terms. When the words reflect new or complicated concepts rather than recognized or simple ones, it is unlikely to acquire them by accident from contexts. Acquiring vocabulary from natural situations isn't always as effective as learning vocabulary through direct instruction, especially when the definitions of certain words must be learnt over time. Waiting for pupils to meet new vocabulary via normal reading and afterwards memorizing one word out of twenty is ineffective. Understanding words from contexts while reading has an impact on vocabulary acquisition. Reading on a constant schedule is, without a doubt, one of the most effective strategies to improve vocabulary.

Learners' academic achievement depends on their ability to understand words and their meanings. Knowledge is described as an awareness of how a term fits into the context, not just a definition. Word knowledge can be obtained through vocabulary development, such as listening and reading, and active or expressive vocabulary, such as speaking and writing. Because the English language contains around 600,000-800,000 words, mastering new words is a continuous process. The usual first-grader has roughly 6,000 words of spoken language at the start of the year. Every year, students will study an additional 3,000 words. As a result, some words will demand more instruction than others.

Conclusion

This article looked at vocabulary as an essential ability for comprehending what you're listening and reading. Teaching a pupil to read and comprehend text is one of the most important abilities that teachers will be required to teach in the primary level. Vocabulary comprehension is a lifelong process that culminates in teachers' capacity to

teach students how to examine and evaluate what they've learned. Students will struggle to understand any material if they do not understand the meaning of the words they are reading. For many students, a shortage of vocabulary knowledge may be the cause of their inability to obtain the meaning of the words.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Allen, V. F. (1983). Techniques in teaching vocabulary. New York: Oxford University Press.
2. Gitsaki and Taylor. (2000). Designing smart Web Tasks for EFL Students. WebAssisted Language Learning. Retrieved from: espace.library.uq.edu.au/eserv/UQ:171280/SMART_WebTasks.pdf
3. Heick, T. (2012). Three Ideas for 21st Century Global Curriculum. Retrieved From: www.edutopia.org
4. Arsham Hossien (1996) Interactive Education: Impact of the Internet on Learning & Teaching available at www.altavista.com accessed 26/10/2006.
5. http://www.longman.com/ldoce/word_wk/index.html

EXPLORING THE LINGOCULTUROLOGICAL SIGNIFICANCE OF MAGIC IN THE FAIRY TALE “BINNORIE”

N.Djumayeva

BSU, Associate professor of the Department of English Linguistics

N.Axmadova

BSU, Master Student of the Department of English Linguistics

The concept of magic plays an important role in English fairy tales and its linguistic and cultural features provide deep insights into the cultural values and beliefs of the society that created these stories.

In English fairy tales, magic is often described as a powerful force that can be used for both good and evil purposes. It is often associated with supernatural beings such as witches, wizards and fairies who have the ability to perform extraordinary feats and cast spells. This portrait of magic reflects the human fascination with the unknown and the desire to control the mysterious forces of the world.

The language used to describe magical events in English fairy tales is often vivid and evocative, with much imagination and descriptive detail. Words like “enchanting”, “bewitching” and “mystical” are often used to express the feeling of wonder and awe brought about by magic. This linguistic approach heightens the magic and mysticism surrounding the concept of magic, transporting the reader to a world of fantasy and wonder.

Furthermore, the cultural significance of magic in English fairy tales is evident in the values and beliefs it embodies. Often used as a means of overcoming obstacles and achieving positive results, magic reflects the human desire for emancipation and victory over adversity. However, it also means danger and deception, a warning about abuse of power and the consequences of manipulation by forces beyond our control.

These moral lessons emphasize cultural attitudes about the ethical use of power and the consequences of one's actions, adding depth and complexity to the depiction of magic in English fairy tales. Besides, the depiction of magic in English fairy tales reflects a cultural fascination with the supernatural and a belief in the existence of invisible lands.¹² The inclusion of magical elements in these stories serves to confirm and preserve ancient folklore and superstitions and provide insight into the cultural heritage and spiritual beliefs of the society that created them.

Therefore, the lingoculturological characterization of the concept of magic in English fairy tales reveals a rich set of cultural values, beliefs, and attitudes toward supernatural phenomena. Through the language used to describe magical events, the moral lessons contained in the stories, and the cultural significance of magic in the narrative, these fairy tales provide a fascinating insight into the cultural landscape of the society from which they originate.

¹² Stith Thompson, *The Folktale*, p 136, University of California Press, Berkeley Los Angeles London, 1977

The ballad "Binnorie" is a rich source of linguistic and cultural content, particularly in relation to the concept of magic.¹³ Linguistically, Binnorie presents a mix of archaic and poetic language, reflecting the oral tradition of the story and the linguistic heritage of the period in which it was written. The use of metaphors, symbols and evocative imagery creates a sense of wonder and mystery typical of magical themes in folklore. The language of the ballad captures the cultural and linguistic nuances of the past and provides insight into the vocabulary, syntax, and narrative conventions prevalent in English oral traditions.

Culturally, the magical elements of "Binnorie" reveal the beliefs, superstitions, and folk practices of the communities from which the ballad originates. The presence of supernatural phenomena such as transformations or curses highlights the cultural importance of magic and the afterlife in people's collective consciousness. Themes of betrayal, revenge and tragedy in a magical context illustrate the cultural values, ethical codes and social dynamics of the time and provide insight into the cultural landscape from which the ballad emerged.

Furthermore, the ballad's depiction of magic testifies to the enduring appeal and transmission of folk tales from generation to generation. The cultural and linguistic elements contained in "Binnorie" illustrate how stories, beliefs and language are passed down through oral traditions, reflecting the intergenerational transmission of cultural heritage and shaping a community's collective identity.

In summary, the concept of magic in "Binnorie" is replete with lingoculturological features that provide valuable information about the linguistic, cultural, and folkloric dimensions of the ballad. By examining these aspects, it is possible to uncover the complex connections between language, culture and the enduring appeal of folklore reflected in "Binnorie". These examples show how English fairy tales use the concept of magic and its linguistic and cultural features to convey cultural values, morals, and aspirations. By examining the language, symbols, and narrative structures used, we understand how magic is woven into the cultural fabric of these stories.

LITERATURE REVIEW:

1. Брутян Г.А. Языковая картина мира и её роль в познании//Методологические проблемы анализа языка. – Ереван: ЕГУ, 1976. – С.57-64.
2. "Binorie (Cecil Sharp Manuscript Collection (at Clare College, Cambridge) CJS2/10/2181)". The Vaughan Williams Memorial Library. Retrieved 2 October 2020.
3. Croft W. and Alan Cruse D. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.-347 p
4. Stith Thompson, The Folktale, p 136, University of California Press, Berkeley Los Angeles London, 1977
5. The Encyclopedia of Language and Linguistics.- New York: Pergamon Press, 1994. - 2453 p

¹³ "Binorie (Cecil Sharp Manuscript Collection (at Clare College, Cambridge) CJS2/10/2181)". The Vaughan Williams Memorial Library. Retrieved 2 October 2020.

REALIYA HAMDA MILLIY KOLORITNI IFODALOVCHI
LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLAR .

Z B Djalilova

BuxDU, f.f.f.d.(PhD)

N O Yuldashova

BuxDU Lingvistika: ingliz tili mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslik masalalarida realiya tushunchasi, uning ma'lum bir xalq madaniy me'rosida tutgan o'рни, milliy koloritning eng muhim jihatini ifodalashi alohida dolzarb ahamiyatga ega ekanligi haqida tahlil qilingan, hamda realialar va boshqa lingvokulturologik til birliklarining farqli jihatlari tushuntirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: realiya, milliy kolorit, milliy so'zlar, lingvokulturema, madaniyatlararo munosabat.

Annotation: This article focused on concept of realia, its place in the cultural heritage of a certain nation, the most important aspect of the national color and aspects of realia with other lingvoculturological units are explained.

Keywords: realia, national color, national words, linguacultureme, internatsional relations.

Hozirgi kunda til muloqot vositasi bo'lib qolmasdan, har bit xalqning, millarning madaniyatini, qadriyatlarini, umumiy qilib aytganda har bir xalqning o'ziga xos jihatlarini ifodalashda eng muhim vosita bo'lib kelmoqda. Bu hodisaning lisoniy voqealanishini o'rganishda lingvokulturalogiyaning o'рни juda katta ahamiyatga hisoblanadi. Lingvokulturalogiyada madaniy axborot tashuvchi til birliklari lingvomadaniy birliklar bo'lib bularga ramz, stereotiplar, realiyalar, lakuna, pretsedent, etalon, mifologema, metafora, iboralar, paremiologik birliklar, muqobilsiz til birliklari hamda nutqiy etiketlari eng asosiy hisoblanadi.

Lingvomadaniy birliklardan biri bu realiyalar hisoblanadi. Realialar haqida gapirganda “kolorit” tushunchasiga ham oydinlik kiritish kerak bo'ladi. Sh. Usmonovanning fikriga ko'ra “Kolorit – biror narsa yoki voqea-hodisa (davr yoki hudud) ning o'ziga xos xususiyatlari majmuidir. Shu bois u muayyan xalqqagina xoslik alomatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Bu jihat, o'z-o'zidan muayyan tarixiy davrda sodir bo'ladi. Realialarga esa davriy kolorit ham xosdir [1,160]

Realiya va Lokalizm. “Lokalizm” terminiga kelsak, unga yaqin bo'lgan “maishiy so'z”, “etnografizm”lardir. Chunki bu terminlarning bir-biriga juda yaqinligi bor. Ayni paytda lokalizmlar stilistik jihatdan realialarga juda yaqin turadilar. Lokalizimlar shunday so'z va so'z birikmalariki, ular adabiyotlarda aniq ko'rsatib bo'lmaydigan muayyan hudud bilan chegaralanadilar. Lokalizmlarga semantik jihatdan qaralganda realialarga juda ham yaqinlik tomonlari bor. Chunki, ana shu “mahalliylik” tushunchasi va ular angalatadigan predmetlar aynan realialarga ham taalluqlidir. Ammo biz realialarni yanada kengroq tushuncha sifatida qo'llaymiz. Lokalizm til lug'at tarkibining alohida qatlami hisoblanadi.

U xalqimizning ijtimoiy hayoti, milliy va madaniy urf-odatlarini, diniy e'tiqodlari hamda o'ziga xos mintaliteti asosida paydo bo'lgan lisoniy birliklardir.

Xalqlar turmush hayotida asrlar davomida to'plangan, bugungi kunda ham faol yoki unitilib borayotgan maqollar ham etnografik leksikada muhim ahamiyat kasb etadi. Misol sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

- Ta'ziyaga o'zing bor, to'yga to'ning bilan sallangni yubor;
- Qavming bilan quda bo'l, qavmlik qilsa fido bo'l;
- Bosh omon bo'lsa do'ppi topilar;
- Hashar qildim-uy qurdim, bunda ko'p hikmat ko'rdim

Yuqorida keltirilgan xalq og'zaki namunalaridan ta'ziya, to'y, salla, quda, do'ppi, hashar kabi etnografizmlar xalqimiz kundalik hayotida faol ishlatilishini kuzatishimiz mumkin. Lokalizmlar yoki etnografizmlarda asosan mahalliy xususiyatlar ifodalangan etnografizmlar berilibgina qolmasdan barcha o'zbeklar uchun umumiy bo'lgan va adabiy til doirasida keng qo'llaniladigan o'zbek milliy an'ana va marosimlar nomlari etnografik planda yoritilib beriladi. [4,286]

Realiya va lakuna. Realiya va lakunaning eng muhim farqi lakuna muayyan millat ongida mavjud bo'lgan, ammo shu millat tilida nomlanmagan ya'ni leksemalashmagan tushuncha bo'lsada uni shu millat vakillari ham, boshqa til egalari ham songina tushuna oladi va ma'nosini anglay oladi. Realiyalarni esa tushunish va tassavvur qila olish biroz mushkul. Chunki u muayyan millatning urf-odatlarini, dunyo qarashi mahsuli bo'lib, u boshqa millatlar tasavvurida, kundalik turmush tarzida, madaniyatida mavjud emas. Shuning uchun u o'zga til sohiblari uchun notanish va noodatiy tuyuladi hamda berilayotgan realiya haqida tushunchaga ega bo'lishda biroz qiyinchiliklar yuzaga keladi. Shuning uchun ba'zida realiyalarni o'zga millat vakillari tomonidan o'zgacha qabul qilinishiga sabab bo'ladi. [3,235]

Lakunalar asosan ikki til leksikasi qiyoslanganda yoki tarjima qilinyotganda namoyon bo'ladi. Lakunalar odatda til egalari ma'lum, biroq alohida leksema bilan nomlanmagan tushunchalar hisoblanadi. Misol sifatida keltirilgan bo'lsak eski o'zbek tilida cho'chqa bolasi "cho'rpa" nomi bilan yuritilgan bugungi kunda ham mamlakatimizning ayrim hududlaridagi shevalarda "chulpak" tarzida ham qo'llanilib kelinmoqda. Ammo bu so'zni hozirgi o'zbek adabiy tilida novlovchi leksema mavjud emas. Bunday tushuncha va so'zlarni lakuna sifatida barcha tillarda topishimiz mumkin. Chunki ongda barcha tushunchalarning leksema tarzida ifodalanishi mushkuldir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shuni aytish kerakki, realiya bu millatning, xalqning madaniyati, urf-odatlarini ko'rsatib beruvchi milliylik xususiyatiga ega lingvomadaniyatshunoslikning asosiy til birligi ya'ni linvokulterema bo'lib, u badiiy adabiyot uchun ham g'oyatda muhim hisoblanadi. Realiyalarni qo'llaganda ularning boshqa lingvokulturalagik til birliklari orasidagi o'zni qanchalik ahamiyatli ekanligini hisobga olish muhimdir.

REFERENCES:

1. Usmonova Sh, Rixsiyeva. G Madaniyatlararo muloqot. O'quv qo'llanma.- Toshkent.: TDShI.2017.160b
2. E.Ochilov "Badiiy tarjima masalalari" Toshkent- 2014.
3. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent. O'qituvchi 1983- 235b.
4. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. Toshkent. O'qituvchi 1987-286b.
5. Вайсбурд Е.М. Реалия как элемент страноведения. – Москва, 1972.-98с.
6. Bakhodirovna, D. Z. (2021). Description of Human Features and Feelings through Flora in English Poetry. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 2(10), 6-9.
7. Djalilova, Z. (2023). ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИДА ҲИС-ТУЙҒУЛАРНИНГ "ҲИССИЁТБУ ЎСИМЛИК" КОНЦЕПТУАЛ МЕТАФОРАСИ ОРҚАЛИ ИФОДАЛАНИШИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 29(29).
8. Djalilova, Z. (2022). ОПИСАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОБРАЗА ПОСТРЕДСТВОМ ЦВЕТОВ В АНГЛИЙСКОЙ ПОЭЗИИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 26, 26.
9. www.lingvo-plus.ru/perevod-realiy/
10. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Реалия>
11. Saidova, Z. K. (2023). PROBLEMS OF LINGUO-CULTURAL ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 700-707.
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2022, January). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 90-93).
13. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Questioning techniques in teaching English // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/questioning-techniques-in-teaching-english>.
14. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes>.
15. Saidova, Z. (2022). ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ МОДУЛЬНОЙ ОБЪЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ДИНАМИЧЕСКОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ СРЕДЫ (MOODLE) В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
16. Saidova, Z. X. Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes., Достижениянауки и образования № 5 (27) Россия-2018. стр. 59-60.

COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL GAPS IN RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES

Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna

BuxDU, Xorijiy tillar fakulteti Ingliz tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi

Abstract: *This article provides information about phraseological combinations in the Uzbek and Russian languages, their use in sentences, comparison, gaps in comparison of phraseological combinations of Uzbek and Russian languages, as well as about scientific works of Russian and Uzbek scientists, who contributed in this regard. is given and explained.*

Key words: *comparative analysis, phraseological units, lacuna.*

INTRODUCTION

It is well known that the oral tradition of a people is passed on from generation to generation, living, improving, expanding and enriching throughout centuries. All languages are rich in various expressions, proverbs and stable combinations reflecting history, culture, customs and spirituality of the people. Lexical units consisting of two or more words and expressing one meaning are called phrases or phraseological units or phraseological units. Phrases are considered to be units of the same word (lexemes). True, the units that make up stable combination, i.e. phrases, basically represent a single meaning, concept, but there are more colors and reliefs than in the lexeme. Therefore, lexical meaning cannot be identified with phraseological meaning.

Otherwise, we would not use phrases for expressions of the concept. As in all languages, the lexical composition of the Russian language contains phrases that are used in speech with different meanings. When studying phraseological units in the Uzbek and Russian languages, we are faced with gaps. Where a word in one language cannot find an alternative in another, there is always a gap. Lacunae (lat. lacuna - hollow, deep, hollow place) - an empty, omitted place in the text, “a white spot in the semantic map of the language” The typology of lacunae and methods for their elimination have been developed by the following: Russian scientists such as G.V. Bykov, E.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov, I.Yu.Markovina, Z.D.Popova, Yu.A.Sorokin, Yu.Yu.Stepanov, I.A.Sternin, S.G. Ter-Minasova. Their works take a new look at one of the most complex fundamental problems of modern linguistics – interconnection language and thinking, and it is concluded that there is no close connection between concept and its form of expression in language. Therefore, studying the differences national linguistic and cultural systems and ways to overcome such differences is a priority direction in the theory of gaps.(1)

In recent years, standing out, that is, not corresponding to others languages, peculiar national elements characteristic of different lexical, phraseological systems, as well as the culture of various peoples on various aspects are described by J.P.Vine and J.Darbelne, V.Jl.Muraviev, K. Heil, Y. S. Stepanov, I. A. Sternin, G. D. Gachev, V. Doroshevsky, S.G. Ter-Minasova and many other researchers. One of the most difficult fundamental problems of modern linguistics is a new perception of the relationship between language and thinking,

and also the absence of a decisive connection between a concept and its form of expression on the tongue. The concept is always recruited, it can also be implicit exist in the national cultural image of the world, since it is “capable describe the language of all things and phenomena that exist in the world when feeling of the world from the point of view of national concepts.” Therefore, studying discrepancies between national linguistic systems and ways to resolve them such discrepancies is a priority direction in the theory of lacuna. Uzbek scientists are conducting research to study the problem classification of gaps, their sociocultural and national cultural features, issues of interlingual communication, etc. Within the framework of such scientific theories carried out by D.U.Hoshimova, A.E.Mamatov, Sh. Abdinazimov, G. Kdyrbaev and others on the theoretical basis of the gaps in linguistics, value orientations of language, intercultural criteria language, discourse and behavior, theory of intercultural communication, formation of intercultural competence of students, etc. testify to this. (1) In addition to this information, we may include information about comparison of phraseological combinations in the Uzbek and Russian languages. The structure and composition of phrases in the Uzbek and Russian languages with

The comparison reveals the following similarities between them:

- 1) In both languages, phrases consist of two or more words: adabini bermok - show mat to Kuzkin;
- 2) Equivalent to a phrase or sentence: One is from the garden, and the other is from the mountain. - One about Thomas, another about Yerema; (These are not exact translations of phrases, but Russian equivalents)
- 3) In both languages, phrases are found in the form of a single lexical units and the word in them cannot be changed.
- 4) In both languages, phraseological units can be part of a syntactic task: He always wags his tail in front of the leaders. - Always wags his tail in front of him bosses.
- 5) In both languages, phrases are not formed in the process of speech, but live in the language as a ready-made linguistic unit.(2)

CONCLUSION

In conclusion, the translator may encounter a number of problems in the process translation into Uzbek and Russian languages. One of them is lacunae. Any researcher who fully understands the gaps can easily translate both phraseological units into words and phrases, and given units in various works of art.

USED LITERATURE:

1. Shukurova Madina Askarovna. (2020) Development of the informative structure of the lexical-conceptual field of Ethics in the 16th-18th centuries // The American Journal of Social Science and Education Innovations. ISSN 2689-100X, Volume 2, Issue 9. – 273-277. <https://pdfs.semanticscholar.org/4534/d798c046a6f2ddfe1c187df496672a1f9110.pdf>

2. Zarifovna, R. N., & Alisherovna, A. Z. (2023). APPLICATIONS OF SARCASTIC EUPHEMISMS IN MODERN LINGUISTICS. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(20), 247-250.
3. KODIROVA, H. (2023). "MAVJUD PRAGMATIK KOMMUNIKATSIYA NAZARIYALARIDA "ALDOV/YOLG'ON" NUTQIY AKTLARNING NAMOYON BO'LISHI". ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 29(29). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8919
4. Alisherovna, R. N. . (2023). Lisoniy Shaxs Nazariyasi Va Tilshunoslikda U Haqidagi Qarashlar. Miasto Przyszłości, 33, 193-196. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/1214>
5. YULDASHEVA, F. (2022). EXPRESSIONS OF LINGUISTIC POLITENESS . ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 14(14). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6769
6. Akhmedova, S. (2018). INTEGRATING SKILLS THROUGH TASK BASED TEACHING APPROACH. Теория и практика современной науки, (5), 989-991.
7. Джумаева, Н. (2022). ВЫРАЖЕНИЕ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА В ОБРАЗЕ МАГИЧЕСКИХ ПРЕДМЕТОВ В СКАЗКАХ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 18(18). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/7325
8. Rasulov, Z. (2022). INFORMATION FORMING TOOLS (FACTORS) IN THE STRUCTURE OF DISCOURSE. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 15(15). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6981.
9. O'rinbekovna, U. M. (2023, May). PHRASEOLOGICAL PICTURE OF THE WORLD AS AN OBJECT OF LINGUISTIC STUDY. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 94-96). [file:///C:/Users/0606/Downloads/94-96+PHRASEOLOGICAL+PICTURE+OF+THE+WORLD+AS+AN+OBJECT%20\(9\).pdf](file:///C:/Users/0606/Downloads/94-96+PHRASEOLOGICAL+PICTURE+OF+THE+WORLD+AS+AN+OBJECT%20(9).pdf)
10. O'rinbekovna, U. M., & Ilhomovna, T. Z. (2023). A REFLECTION OF LINGUISTIC CULTURE: LACUNAS AND NON-EQUIVALENT LEXICS. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(20), 212-218. <https://interonconf.org/index.php/ity/article/view/5782> .
11. Saidova, Z. K. (2023). PROBLEMS OF LINGUO-CULTURAL ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 700-707.
12. Khudoyberdievna, S. Z. (2022, January). Classification of verbal phraseological units denoting the emotional state of a person. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 90-93).
13. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Questioning techniques in teaching English // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/questioning-techniques-in-teaching-english>.

14. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/implementation-of-some-techniques-in-developing-reading-skills-in-english-classes>.
15. Saidova, Z. (2022). ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ МОДУЛЬНОЙ ОБЪЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ДИНАМИЧЕСКОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ СРЕДЫ (MOODLE) В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
16. Saidova, Z. X. Implementation of some techniques in developing reading skills in English classes., Достижения науки и образования № 5 (27) Россия-2018. стр. 59-60.
17. Saidova, Z. (2022). ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ МОДУЛЬНОЙ ОБЪЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ДИНАМИЧЕСКОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ СРЕДЫ (MOODLE) В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
18. Saidova Zulfizar Khudoyberdievna Model training method: classes in the form of buseness games, lessons such as lesson-court, lesson auction, lesson-press Conference // Достижения науки и образования. 2018. №5 (27). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-training-method-classes-in-the-form-of-buseness-games-lessons-such-as-lesson-court-lesson-auction-lesson-press-conference>.
19. Saidova, Z. (2022). ИЗУЧЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИИ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ВЫРАЖАЮЩИХ ПСИХИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8 (8). ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
20. Saidova, Z. K. (2023). THE FUNDAMENTAL TYPES OF PHRASEOLOGICAL UNITS. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, II (2), 517-522.
21. Khudoyberdievna, S. Z. (2018). Questioning techniques in teaching English. Достижения науки и образования,(5 (27)), 60-61.
22. Haydarov Anvar Askarovich, & Saidova zulfizar Khudoyberdiyevna. (2021). EMOTIONAL CONCEPTS IN ENGLISH AND RUSSIAN PHRASEOLOGY. Conferencious Online, 33–37. <https://conferencious.com/index.php/conferences/article/view/55>.

SPECULATIVE FICTION

Khayrullayeva Nigorabegim Ne'matillo kizi

Lecturer of Foreign Languages Faculty, Bukhara State University

Maxmudova Parvina Sur'atovna

Student of Foreign Languages Faculty, 11-5-ing-22

Annotation: *This article analyzes the essence, roots and features of the eco-fiction genre. The formation of the ecotopia genre in world literature and its specificity as a variety of the eco-fiction genre is explored, and the development of this genre in literature, including the artistic expression of nature and human relations, is highlighted.*

Key words: *eco-fiction, environmental defense, eco-action, nature, speculative fiction.*

Since the earth's current ecological crisis knows no boundaries, it is hardly surprising to find ecofiction being written and read almost everywhere. Before embarking upon this study, I believed that contemporary ecofiction was primarily a product of the American West in the 1970s. I still maintain that that time and place can be considered the golden decade of ecofiction, but having been exposed to such a wide variety of relevant. This article is something of a literary expedition traversing a vast body of work, beginning closest geographically and culturally to the United States in Canada and then coming full circle in another similar culture, Australia, with interesting stops all along the way. In some locales, such as eastern Europe, South America, Asia, and the Arab world.

Canada

Ernest Thompson Seton was a naturalist and prolific author/ an illustrator of animal books appropriate for young adults and adults. He flourished throughout the first half of the twentieth century. Seton believed to have the closest connection with the natural world. For the best introduction to his work, see *Selected Stories of Ernest Thompson Seton* (1977) and *The Best of Ernest Thompson Seton* (1974). Martha Ostenso (*The Waters Under the Earth*, 1930) was an important proto ecofeminist whose works feature women struggling against patriarchy and environmental ruin.¹⁴

Mexico

Homero Aridjis, one of Mexico's most outstanding poets, is also the author of *Persephone* (1967), a highly poetic and erotic adaptation about the classical goddess of fertility. In *1492: The Life and Times of Juan Cabezón of Castile* (1985) he depicts the horrors of the Inquisition and explores the Spanish mentality that made the devastation of the New World not only possible but inevitable. *La Leyenda de los Soles* (1993), based on a Nahuatl myth about the elements.

United Kingdom

Recent British authors provide a very wide range of ethical positions on nature and on environmental action. They include Graham Swift (*Waterland*, 1983; *Ever After*, 1992),

¹⁴ Karl Guthke, B. Traven: *The Lives Behind the Legend* (Chicago: Lawrence Hill, 1991) p:587

Jenny Diski (Rainforest, 1987) and Nicholas Mosley (Children of Darkness and Light, 1997). Will Self's novel Great Apes (1997) and the short stories in Grey Area (1995) are dark satires. The work of A. S. Byatt is marked by subtle, complex spirituality and psychology: "these novels approach nature and environmentalism obliquely, with their main concern being to contextualize it, or explore its psychology."¹⁵ The superb Angels and Insects (1992) and Babel Tower (1996) are perhaps her most overtly environmental work. Ronald Wright employs H. G. Wells's time machine to travel to twentysixth-century England, now a depopulated tropical isle in A Scientific Romance (1998).

France

Christian Léourier has written several science fiction novels with ecological themes, but only one has been translated into English to date. In *The Mountains of the Sun* (1971, trans. 1973), colonists from Mars return to Earth where society has devolved to a point where it wages war against nature. Poet and novelist Gustaf Sobin's novel *The Fly-Truffler* (2000) is about preserving love, nature, a rural way of life, and the Provence dialect.

Italy

Many of Italo Calvino's dense, complex novels include elements of fables and nature lore. The only two that might be considered ecofiction, though, are *If on a Winter's Night a Traveler* (1979), which presents the concept of infinite evolutions, variations, and mutations in all living things, and *Marcovaldo* (1963). *Codex Seraphinianus* (1981, trans. 1983) by Luigi Serafini, a highly surrealistic pastiche of illustrations and prose, is both an "encyclopedia" about an alien world that is a thinly veiled version of our own and a critique of the information age.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Khayrullayeva, N. N. The Relationship between Man and Nature in the Works of the American Writer Mary Alice Monro. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*. Retrieved from <http://eprints.umsida.ac.id/12501/1/970-Article%20Text-1528-1-10-20231002.pdf>
2. қизи Хайруллоева, Н. Н. (2023). АМЕРИКА АДАБИЁТИ АЁЛ ЁЗУВЧИЛАР ИЖОДИДА ЭКО-ФЕМИНИЗМ МАВЗУСИ. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(6), 23-28. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/884>
3. Seodial Deena, "The Caribbean," in *The Literature of Nature: An International Sourcebook* (Chicago: Fitzroy Dearborn, 1998), p:367-38.
4. Karl Guthke, B. *Traven: The Lives Behind the Legend* (Chicago: Lawrence Hill, 1991). p:587
5. Richard Kerridge, "Nature in the English Novel," in *The Literature of Nature*, p:151.

¹⁵ Richard Kerridge "Nature in the English Novel," p:155

INGLIZ SHE'RIYATIDA SEVGINING KONSEPTUAL METAFORALAR ORQALI IFODDALANISHI

Djalilova Zarnigor Baxodirovna

Ingliz tilshunoslik kafedراسi dotsenti, PhD, BuxDU

Umarova Mohlaroyim Sirojiddinovna

BuxDU 2-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Ma'lumki, metafora she'riyatda eng keng tarqalgan o'xshatish hisoblanadi. Zamonaviy tilshunoslikda esa olimlar metaforaning konseptual shakliga asos solishdi. Bunda kundalik hayotimizda ishlatiladigan so'zlarning she'riyatda o'zgacha qo'llanishini asoslab berishdi. Quyidagi tezisda “sevgi “ so'zining she'riyatda tutqunlik hamda olov modellarida qo'llanilishini she'riy parchalarda ko'rib chiqamiz.

Tayanch iboralar: metafora, sevgi-tutqunlik, sevgi olov.

Абстракт: Известно, что метафора – самое распространенное сравнение в поэзии. В современной лингвистике учёные установили концептуальную форму метафоры. Они обосновали особое употребление в поэзии слов, употребляемых в нашей повседневной жизни. В следующем тезисе мы рассмотрим употребление слова «любовь» в поэзии в моделях плена и огня в поэтических отрывках. Основные фразы: метафора, любовь-плен, любовь-огонь.

Abstract: It is known that metaphor is the most common simile in poetry. In modern linguistics, scientists have established the conceptual form of metaphor. They justified the special use of words used in our daily life in poetry. In the following thesis, we will consider the use of the word "love" in poetry in the models of captivity and fire in poetic passages.

BASIC PHRASES: METAPHOR, LOVE-CAPTIVITY, LOVE IS FIRE.

She'riyatda eng keng tarqalgan mavzulardan biri bu- sevgi, muhabbat mavzusidir. Shoirlar oshiq hamda mashuqaning o'rtasidagi munosabatlarni konseptual metaforalar orqali ifodalashga urunishadi.

1) Sevgi - bu tutqunlik.

Oshiq va mahbub o'rtasidagi munosabatda ko'pincha xo'jayin va qul (xizmatkor) o'rtasidagi munosabatlarga xos narsa borligi quyidagi she'rlarda ko'rsatilgan, bu o'rinda sevgi oshiqni zanjirband qiladi:

"The exalted portion of the pain
And power of love, I cannot share, But wear the chain" (George Byron)¹⁶

Sevishganlar ko'pincha quvonch bilan o'zlarini bu zanjirlarga bog'lashadi. Shoirlar ko'pincha sevgini oshiq odam qochib qutula olmaydigan qamoqxona deb tasavvur qiladilar:

"If I had known how narrow a prison is love at thy touch my spirit is captive"
(Moireen Fox)¹⁷.

¹⁶ George Byron "Oh! Snatched Away In Beauty's Bloom" Byron, George Gordon, and Jerome J. McGann. Lord Byron, the Major Works. Oxford University Press, 2008.

Sevgi bu erkinlikni yo'qotishdir, uni faqat sevgini tugatish orqali qaytarish mumkin. Muhabbatdagi lirik qahramonlar sevgi qurboni bo'lganlar tushadigan tuzoqning bir turi sifatida namoyon bo'ladi. Ko'pincha oshiq bilan tuzoqqa yoki qafasga tushib qolgan qush o'rtasida yoki sevib qolgan odam bilan asalari bog'i to'rga tushib, o'rgimchakning o'ljasiga aylangan o'rtasida parallel bo'ladi.

Bu metaforalarning barchasi sevgidagi lirik qahramon uchun ozod bo'lish va erkin odamning avvalgi holatiga qaytish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Bu holatning halokatliligi, oshiqning taqdiri sifatida qabul qiladigan ishq va kasallik o'rtasidagi o'xshashlikni eslatadi.

Boshqa she'rlarda ham shunday holatda qolgan shoirlar ishq quli bo'lganini har tomonlama inkor etishga urinadi. Bu inkor ularning ahvoli va ruhida kechayotgan kurash dramasini yanada kuchaytiradi: bir tomondan, ularning sevgi obyektiga nazoratsiz jalb qilish, boshqa tomondan, yaralangan g'ururini saqlab qolish uchun urinishidir¹⁸

2) Sevgi – bu olov. Yuqoridagi metaforalardan farqli o'laroq, shoirning niyatiga ko'ra ham ijobiy, ham salbiy ma'nolarni qabul qilishi mumkin bo'lgan "muhabbat – olov" konseptual metaforasi salbiy narsa bilan bog'lanishi shart emas. Sevgi alangasi oshiqning o'z sajdasi uchun boshdan kechiradigan aqldan ozgan ehtirosni aks ettirishi mumkin: :

"Love is ane fervent fire" (Alexander Scott);¹⁹

"But true Love is a durable fire

In the mind ever burning" (Sir Walter Raleigh)²⁰.

Ushbu misralarda shoirlar sevgi oloviga g'ayritabiiy kuch bag'ishlaydi va hatto uni ilohiyilashtiradi: Sevgi olovi atrofdagi hamma narsani yoritishi yoki o'zgartirishi mumkin. Biroq, bu yong'in ham xavf bilan to'la. Hatto kichik bir uchqun ham, agar qarovsiz qolsa, haqiqiy yong'inga olib kelishi mumkinligi aks ettirishgan.

Valter Landorning "the torch of love" (sevgi mash'ali) so'zlari "sevgi – bu olov" ning yana bir kontseptual metaforasini ifodalaydi. Yuqoridagi parchada asosiy narsa sevgi mash'alasining issiqligi emas, balki hayotga ma'no beradigan yorug'likdir: "dispels the gloom".²¹

Kundalik iboralarning aksariyati o'lik metafora bo'lib, "sevgi - olov" kontseptual metaforasidan kelib chiqqan. Biz ko'pincha "olovli nigoh", "olovli jon", "aziz sevgilim", "sevgi so'ndi", "sevgidan yonib ketdi" va hokazo iboralarni ishlatamiz, ular endi majoziy ma'no sifatida qabul qilinmaydi.

She'riyatda uchraydigan "Olov" so'zining o'zi lirik qahramon nimani boshdan kechirayotganini yaxshiroq tushunishga imkon beradigan ma'noni o'z ichiga oladi. Oxir oqibat, yong'in - bu nazoratsiz olov yonishi, tabiiy ofat, bu juda katta miqyosni anglatadi:

¹⁷ Moireen A Fox "Liadain and Curithir" Moireen Fox, "The Fairy Lover (<http://www.bartleby.com/250/66.html>)". Anthology of Irish Verse. New York: Boni & Liveright, 1922. Web, May 8, 2015

¹⁸ Eisler, Benita. Byron: Child of Passion, Fool of Fame. Vintage Books, 2000.

¹⁹ Alexander Scoot "The Rondel of Love" Heijnsbergen, Theo van (2004). "Scott, Alexander (c. 1520–1582/3)". Oxford Dictionary of National Biography (online ed.). Oxford University Press. doi:10.1093/ref:odnb/24857. (Subscription or UK public library membership required.)

²⁰ Sir Walter Relaiigh "The Passionate Shepher to his Love" https://en.m.wikipedia.org/wiki/Walter_Raleigh#cite_ref-yale.edu_22-0

²¹ Sir Walter Relaiigh "The Passionate Shepher to his Love" https://en.m.wikipedia.org/wiki/Walter_Raleigh#cite_ref-yale.edu_22-0

Bu tushuncha birovning ko'ksini alangalar va Uchqun bilan yondiradi. Shu o'rinda shoirning tobora kuchayib borayotgan bu tuyg'uni yengishga qodir emasligi, uning qudratiga bora-bora kirib borishi ta'kidlanadi.

And in his Mistris flame, playing like a flye,
Turn'd to cinders by her eye?" (Ben Jonson);²²

Ushbu misralarda shoir mashuqasining nigohlari orqali shoir qalbida kuchli otash alanganligini izohlab, uning butun jismi jonini o'rtayotkanini aytadi.

"Give me my honesty again,
And take thy brands back, and thy fire" (Sir John Suckling).²³

Ushbu misrada lirik qahramon yoriga iltijo qilib, uning qalbiga ishq –muhabbat otashi tushmasdan oldingi holatini “qaytib berishi”ni so'ramoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sevgi-tutqunlik hamda sevgi –olov modellari kundalik hayotimizda foydalanadigan so'zlarning konseptlashuvidir. Aslida tutqunlik insonning erkinligi, yoki ozodligining cheklanishidir, ammo bu modelda oshiq inson ham o'zini xuddi shu holatga tushib qolganday his qilishidir. Yan'ni qalbidan boshqasiga bo'ysunmasligidir.

Sevgi- olov modeli esa tabiiy ofat bo'lmish olovning otash va alanganligi kabi sifatlari, insonning sevib qolgandan keyin o'zini mana shunday azob va uqubatlarga duchor bo'lganday his qilishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. George Byron "Oh! Snatched Away In Beauty's Bloom" Byron, George Gordon, and Jerome J. McGann. Lord Byron, the Major Works. Oxford University Press, 2008.
2. Moireen A Fox " Liadain and Curithir" Moireen Fox, "The Fairy Lover (<http://www.bartleby.com/250/66.html>)". Anthology of Irish Verse. New York: Boni & Liveright, 1922. Web, May 8, 2015
3. Eisler, Benita. Byron: Child of Passion, Fool of Fame. Vintage Books, 2000
4. Alexander Scot " The Rondel of Love" Heijnsbergen, Theo van (2004). "Scott, Alexander (c. 1520–1582/3)". Oxford Dictionary of National Biography (online ed.). Oxford University Press. doi:10.1093/ref:odnb/24857. (Subscription or UK public library membership required.)
5. Sir Walter Relaiqh " The Passionate Shepher to his Love" https://en.m.wikipedia.org/wiki/Walter_Raleigh#cite_ref-yale.edu_22-0
6. Sir Walter Relaiqh " The Passionate Shepher to his Love" https://en.m.wikipedia.org/wiki/Walter_Raleigh#cite_ref-yale.edu_22-0
7. Ben Jonson " Come, my Celia , let us prove" Заблудовский М. Д. Бен Джонсон // История английской литературы. М. ; Л.: АН СССР, 1945. Том 1. Вып. 2.

²² Ben Jonson " Come, my Celia , let us prove" Заблудовский М. Д. Бен Джонсон // История английской литературы. М. ; Л.: АН СССР, 1945. Том 1. Вып. 2.

²³ Sir John Suckling "Ballade upon a Wedding" The Fortnightly, vol. 2, p. 300, George Henry Lewes, John Morley, Thomas Hay Sweet Escott, William Leonard Courtney, Frank Harris; Chapman & Hall, London 1865.

8. Sir John Suckling "Ballade upon a Wedding" *The Fortnightly*, vol. 2, p. 300, George Henry Lewes, John Morley, Thomas Hay Sweet Escott, William Leonard Courtney, Frank Harris; Chapman & Hall, London 1865.
9. Bakhodirovna, D. Z. (2021). Description of Human Features and Feelings through Flora in English Poetry. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 2(10), 6-9.
10. Зарнигор, Д. Б. (2023). Выражение Модели" Эмоция–Растение" В Английской И Узбекской Поэзии. *Miasto Przyszłości*, 32, 147-150.
11. Djalilova, Z. (2022). ИНГЛИЗ ШЕЪРИЯТИДА ИНСОН ОБРАЗИНИНГ ГУЛЛАР ОРҚАЛИ ТАСВИРЛАНИШИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 26(26).
12. Djalilova, Z. (2021). Инглиз шеъриятида ўсимликларнинг инсон ижтимоий статусини ифодалашда қўлланилиши. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 8(8).

ILK BOLALIK DAVRIDA BOLALARDA KEHADIGAN PSIXIK XOLATLARNI O‘RGANISH

Bozorova Ro‘zigul Xurramovna

TerDU Ijtimoiy fanlar fakulteti Amaliy psixologiya yo‘nalishi

2-bosqich, 222-guruh talabasi +998 99 704 96 15

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarning ilk bolalik davrida kehadigan jarayonlar haqida so‘z boradi. Shu bilan birga, ularning nimalarni o‘zlashtira olishi hamda o‘zlashtira olmasligi tog‘risida ham fikr yuritiladi. Yosh davrlarda bunday holatning ahamiyati qay darajada ekanligi ham bayon etiladi. Bolalarning ijtimoiy hayot haqida ilk tasavvurlari bilan ham tanishishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy omil, egoizm, alturizm, stress, depressiya, agressevlik, biogenetic qonun, sotsiogenetik qonun, abulya, deskeniziya, geperkeneziya, gipokeneziya, paraabulya.

Annotatsion: *This article talks about the processes of children during their early childhood. At the same time, attitudes are expressed about what they can and cannot master. It is also recognized how important such a situation is at a young age. You can also get acquainted with the first ideas of children about social life.*

Key words: *Social factor, egoism, altruism, stress, depression, aggressiveness, biogenetic law, sociogenetic law, abulia, dyskinesia, hyperkinesia, hypokenesia, parabola.*

Аннотация: *В этой статье рассказывается о процессах, происходящих у детей в раннем детстве. При этом выражаются установки по поводу того, что они могут и не могут освоить. Важность такой ситуации в молодом возрасте признана и признана. Также вы сможете познакомиться с первыми представлениями детей о общественной жизни.*

Ключевые слова: *Социальный фактор, эгоизм, альтуризм, стресс, депрессия, агрессивность, биогенетический закон, социогенетический закон, абулия, дискинезия, гиперкенезия, гипокенезия, парабула.*

Inson ontogenizida uning bir yoshdan uch yoshgacha o‘shish davri alohida ahamiyatga egadir, negaki bu davrda bolada ilk insonlikka doir hislatlar ya‘ni atrof olam bilan tanishish, katta kichik odamlar bilan o‘zaro munosabat o‘z-o‘zini boshqalarga taqlid qilish orqali turli xil harakatlar, zararli va zararsiz predmetlar, atrof olamni targ‘ib qilish, olamni o‘rganishga qiziquvchanlik shakllana boradi. Ayniqsa, bu davrda ongi, so‘z boyligi juda avj oladi hamda rivojlandi. Shuning uchun, bu davrda bolaga mehr-muhabbat yaxshi va yomonni farq qilish, foydali va zararli, xavfli va xavfsiz harakatlar haqida bolalar ongiga singdirab borishi lozim. Ilk bolalik davrida bola ongi tez rivojlanganligi sababli atrof-muhitda sodir bo‘layotgan hodisalarga befarq bo‘lmaydi. Har bitta tovush va hodisalarga qiziquvchanlik bilan hayratlanib kuzatadi. Atrofni kuzatar ekan mavjud har bir predmetlarni o‘z ushlab ko‘rmoqchi bo‘ladi. Katta insonlarning bajaradigan ishlarini bajarishga harakat qiladi. Bu davrda bolalar doimiy ravishda o‘zi uchun yangi ma‘lumotlar to‘playdi va ularni ma‘lum bir

darajada tadbiiq eta boshlaydi. Ba'zi psixologlar, masalan, R.Zozzo inson tug'ilganidan to yetuklik davrigacha bo'lgan psixik rivojlanishning taxminan o'rtalari uch yoshgacha to'g'ri keladi degan g'oyani ilgari suradi. Ular atrof olam haqida boshqa yoshdagilarga qaraganda o'n hissa ko'proq ma'lumot oladilar.

Bu yerda bola tafakkuri rivojlanishdan tashqari o'z-o'zini anglash, bilish jarayonlari, o'zini boshqarish vositasi bo'lib xizmat qiladi Yuqorida aytilgani kabi bolalar har bitta predmet yoki hodisani e'tiborsiz qoldirmasdan ularga qiziqqan holda ularning qiziqarli harakatini kuzatadi va amalda bajarishga urinadi. Kattalarning har bir ko'rgan yangi notanish predmetlari haqida tushuntirishini xohlaydi va talab qila olishi ham mumkin. U kim? Bu nima? degan savollarni ko'proq beradi va ayniqsa, nima uchun degan savollar ham izidan kelaveradi. Bu davrda so'z boyligi tez orta boradi, ba'zilar kattalardek so'zlar so'zlaydi. Masalan, biror ko'rmagan narsasini bu nima? yoki ko'rmagan insonini bu kim degan savol bilan ota onasini yuzida tabassum hosil qiladi.

Shuningdek, ularga bu davrda berilgan javoblar judayam muhim sanaladi. Bola narsa va shaxsning farqiga uncha yeta olmaydi, ammo yeta boshlayotgan davri hisoblanadi. Shu sababli ham bolaning nutqi bir yarim yoshgacha sekin rivojlandi va bu paytda bola unchalik ko'p emas, atigi o'ttiz ta so'zdan yuztagacha ayta oladi xolos. bir yarim yoshdan keyin bolalarning nutq so'zlash qobiliyatlari jadal rivojlanadi. Ikki yoshdan uch yoshgacha bo'lgan bolalar uch yuztagacha, uch yoshdan olti yoshgacha bo'lgan bolalar besh yuztagacha va undan keyin esa, bir yarim mingtagacha so'zlarni ishlata oladi. Bu paytda bolalar so'zlarni aniq, ravshan tafakkur etib gaplarni to'g'ri tuza oladilar. Bir yarim yoshdan uch yoshgacha bo'lgan davr bolaning so'z nutq rivojlanishi uchun sube'ktiv davr hisoblanadi. Shuning uchun, tadqiqotlarning ko'rsatishicha ikki, uch yoshli bola besh, olti ta shaklni (doira, kvadrat, uchburchak, to'rtburchak), Shuningdek, ular sakkiz xil ranglarni (qizil, sariq, sarg'ish yashil, ko'k, yashil, siyohrang, oq va qora) idrok etishi mumkin ekan. Dastlab, bolalik davrida bolada tafakkur birinchi bo'lib yuzaga chiqadi.

Buni yuqoridagi natijalar orqali ham bilib olishimiz mumkin. Ularning tafakkurlari asosan ko'rgazmali tafakkur hisoblanib, u atrof olamdagi turli bo'shliqlarni, bog'liqlarni o'rganishga tayyor bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar kattalar so'zini diqqat bilan eshitishi orqali atrofni taniy boshlaydilar.

Ota-onasi aytgan gaplarga, ertaklarga va qo'shiqlar xirgoyi qilganida tez yodlab, anglab tasavvur qila oladigan darajaga yetgan bo'lishadi. Biron so'z o'rgatishsa tez yodlash osonroq kechadi. Bir gap yoki hikoya aytganingizda tez unutilishi mumkin, biroq tez esiga ham tushadi. Bu bolalarda diqqat ko'chishi tez-tez sodir bo'ladi. Xuddi shu davrda, bolalar ota-onasi yashagan joyga tez moslasha oladilar, biroq ota-onasiz bu joyga moslashish jarayoni qiyin kechadi. Bolalarda bu davrda o'zlarining shaxsiy narsalarini juda yaxshi ko'rishi kuchli bo'ladi. Begonalardan, hatto, opa - ukalaridan o'zlari yoqtirgan narsani qizg'anishi juda kuchli bo'ladi.

Shu bilan birga, ushbu davrda buvi - buvalari va oila a'zolariga nisbatan turli muhabbat paydo bo'ladi. Faqat o'z yaqinlariga alohida mehr beradi. O'zlarini oilasi bag'ridagina erkin his qila oladilar. Bolalarning bu davrida yig'lashi ham oson yupanishi ham oson kechadi. Bolalar ota-onasi oldida bo'lishini nazorat qilish lozim, chunki ular juda ham o'yinqaroq bola hisoblanadi. Bolalar ota - onalari oldida bo'lishni xohlashadi. Ular biror

joydan kelsa juda xursand bo'lib ketishadi. Bola ota-onasi yonida bo'lsa hech narsadan qo'rqmaydilar va o'zlarini erkin tuta oladilar. O'zini erkin tutib barcha qobiliyatlarini ko'rsata oladilar muhimi o'ziga ishonchi ortadi. Shu tariqa bolalarda erkinlik darajasi ham rivojlanib boradi, Shuningdek, mehr-muhabbat tuyg'usi ham rivojlanib boradi. Ota-onasi bilan bo'lar ekan, mustaqil hayotga harakat qila boshlaydi. Biror ish qilsa men ham qilaman, biror joyga bormoqchi bo'lsa men ham boraman, ovqatlansa men ham yeyman, suvni o'zim qo'yib ichaman, menga buni ber, bu kerakmas, kiyimimni o'zim kiyaman kabi savollarni - javoblarni berishadi. Demak, bundan ko'rinib turibdiki, bolalarning "men"i shakllana boshlaydi. Bu davrda bolalar o'zlarini kattalarga taqqoslashadi, shuning uchun, bu paytda bolalar ko'proq ota-onasining ko'z oldida bo'lmog'i lozim.

Ota-onasidan to'g'ri tarbiya olmog'i, sog'lom turmush tarbiyaga rioya qilmog'i lozim. Bolaning har taraflama sog'lom, baquvvat bo'lishi uchun ota-onalarimiz bolalarga kerakli darajada osoyishta muhit va shart-sharoitlarni yaratib berishlari shart. Shunday bolalargina el - yurt koriga yaraydigan, ham jismonan, ham ma'nan, ham ruhan sog'lom bo'lib rivojlanadilar. Bolalarga shu davrdan boshlab katta e'tibor berilmog'i lozim. chunki bu davrda ular olgan tarbiya butun umrga xizmat qilishi mumkin. Chunki, uch yoshgacha bola tarbiyaga muhtoj hisoblanadi. Qadimda bir kishi olti yoshli farzandini tarbiyalab berishi uchun olim yoniga olib borganida, olim u kishiga sen farzandingni tarbiyalashga olti yilga kechikding degan ekanlar. Chunki, olti yoshgacha bolada bir umrlik tarbiya shakllanishi mumkin. "Qush uyasida ko'rganini qiladi" deganlaridek, bolalarimizni iloji boricha ilk bolalik davridayoq to'g'ri yo'lga boshlashimiz kerak. Ularning ongi va tafakkurini sog'lom muhitda oilasi yonida, mehr-muhabbat, tinchlik osoyishtalik, totuvlik, sadoqat doirasida rivojlantirsak, ularning hayoti ham xuddi shu tarzda kechadi. Shuni ham unutmaslik kerakki, bolalarimizni ilk davridan har tomonlama sog'lom qilib o'stirish vatanimiz kelajagining ishonchli qo'llarda deb yuz foiz ayta olishimizga asos bo'la oladi. Zero, Abdulla Qodiriy aytganlaridek, "tarbiya yo hayot, yo halokat masalasi" hisoblanadi. Shunday ekan, inson rivojlanishida, avvalo, tarbiyaning o'rni beqiyos. Xuddi shuningdek, bolalarda vatanga bo'lgan muhabbat, sadoqat, burch kabi yuksak tuyg'ularni shakllantirish har bir insonning oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi, albatta. Bolalarning qobiliyatlari ham, avvalo, oilada shakllanadi, rivojlanadi. Ularning qiziqishlariga ham alohida e'tibor berish lozim, chunki ular qobiliyatlarini qiziqish ko'rinishida namoyon etadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.Sharafiddinova – Umumiy psixologiya Toshkent 2022
2. E.E.G'oziyev – Umumiy psixologiya Toshkent 2002
3. Fazliddin Ikroruddin – Nikoh va oila risolasi Toshkent 2004
4. The role of parental Psychology in the Formatation of a Religions Beliefs in a child. Sh.Xudoyqulova, M.Saydaliyeva – Eurasion Scientific Herald - 2023

5. Muhiddinova D & Saydaliyeva M. (2023). Religious Beliefs as a Faktor of personal psychological and PsychologicalHealth. International Bulletin of engreening and technology.
6. Abdurauf Fitrat – Oila, Toshkent 2000.

TANLOV-FARQLASH REAKSIYASI HAQIDA TUSHUNCHA VA UNING SPORT O‘YINLARIDAGI AHAMIYATI

Murodov Zufar Muzaffarovich

Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar instituti O‘zbekiston, Chirchiq shahri

Anotatsiya: Ushbu tezisdagi jismoniy tarbiya tizimini to‘liq isloh qilish, sport maskanlarida malakali voleybolchilar tayyorlash tizimi modellashtirilgan xalqaro standartlar, me‘yoriy talablar doirasida amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan.

Kalit so‘zlar: Tayyorlash tizimi modellashtirilgan xalqaro standartlar, tanlov-reaksiyasi, “afferent sintez” (ichki taxlil), xarakter reaksiyasi, tezkorlik.

So‘ngi yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning serqirrali tashabbusi va faol sayi-harakatlari tufayli yurtimizda barcha sohalar kabi jismoniy tarbiya va sport tizimini tubdan isloh qilish, yangicha yo‘nalish doirasida rivojlantirish va yanada ommalashtirish bo‘yicha qator farmon hamda qarorlar qabul qilishgan bo‘lib, ularda ko‘tarilgan muammolar, belgilangan konseptual vazifalar bosqichma-bosqich o‘z yechimini topib bormoqda. O‘ylaymizki, buning asosiy sabablaridan biri shuki, yurtimizda faoliyat ko‘rsatib kelayotgan ixtisoslashtirilgan sport maktablarida, xatto mamlakat chempionatlarida muntazam ishtirok etuvchi 5-6 ta klub jamoalari va yurtimiz terma jamoalarida ham iste‘dodli voleybolchilar tayyorlashga mo‘ljallangan jahon va yevropa tajribasi, mashg‘ulot dasturlari joriy etilmagan. Olimpiada o‘yinlari va jahon chempionatlariga tayyorlovchi ixtisoslashtirilgan markazlar voleybol akademiyalari, shu jumladan ushbu sport turiga ixtisoslashtirilgan o‘rta umumta‘lim maktablari, akademiyasi litseylar, texnikumlar mavjud emas. Faoliyat yuritib kelayotgan sport maktablarida esa har bir tayyorgarlik guruhlar bilan olib borilayotgan o‘quv mashg‘ulotlari tizim tartibda tashkil etilmaydi. Vaholanki, mazkur sport maskanlarida malakali voleybolchilar tayyorlash tizimi modellashtirilgan xalqaro standartlar, me‘yoriy talablar doirasida amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Vaziyatli sport turlarida, ayniqsa sport o‘yinlarida amaliyotida rejalashtirilgan texnik-taktik usullarni foydali natija bilan ijro etish ustivor jihatdan tanlov-farqlash reaksiyasiga bog‘liqdir. Tanlov-reaksiyasi sport o‘yinlarida keng qo‘llaniladigan atama bo‘lib, u o‘yin jarayonini kuzatish asosida qulay vaziyatni tanlab, shu vaziyatni o‘z foydasiga hal qilish bilan bog‘liq texnik-taktik usulni ijro etishni anglatadi. Tanlov reaksiyasining samarali amalga oshirilishi avvalam bor bosh miyya yarimsharlarida kechadigan psixofiziologik jarayonlar-xotira, diqqat, ong, tafakkur, idrok va iroda kabi mexanizmlar faoliyatiga bog‘liqdir. Inson avval tashqi kerak qo‘zg‘atqichni ko‘rish, eshitish, sezish yoki boshqa funksional organlar yordamida qabul qilib, muvofiq nerv markaziga, “afferent sintez” (ichki taxlil) taxliliga yuboradi. Taxlil davomida kerak bo‘lgan maqsadga mos vaziyat xotira-tajriba orqali imkoniyatga qarab solishtiriladi. Agar qaror loyihasi ma‘qul bo‘lsa, harakat reaksiyasi ijro etiladi. Demak tanlov reaksiyasi har doim ham muvaffaqiyatli yakunlanavermaydi. Ushbu jarayon samaradorligi tajribaga yoki mashq qilinganlik

darajasiga bogʻliq boʻladi. Sport oʻyinlarida va xususan voleybolda bunday tayyorgarlik psixo funksional tayyorgarlik deb ataladi. Masalan, voleybolda toʻp kiritishdan avval oʻyinchi raqiblar joylashgan zonalarni koʻzdan kechiradi, qulay zonani tanlaydi, agar jarayonda oʻzgarish boʻlmasa, oʻz imkoniyatiga qarab, samarali boʻlgan toʻp kiritish usulini ijro etadi. Tanlov reaksiyasi ichki psixo fiziologik mexanizmlar asosida ijro etilsada, ushbu qobilyatning amalga oshirilish tezkorlik sifatining tarkibiy komponentlari, ayniqsa oddiy va murakkab reaksiyalarining namoyish etilishiga harakat qonuniyatlariga asoslanadi. Sport oʻyinlarida tanlov reaksiyasi raqibni joylashishi yoki harakatlanishi, toʻpning yoʻnalishi, tezligi va baland-pastligi, oʻz jamoadoshining joylashishi yoki harakatlanishi, nihoyat oʻzining imkoniyatlarini eʼtiborga olishni talab qiladi. Tanlov reaksiyasini samarali amalga oshirish uchun oʻyinchida koʻrish chuqurligi va kengligi, diqqatni oʻtkirlashtirish, qisqa muddatli hotirani ishga solish, toʻpni uzoq – yaqinligi tezligi va baland – pastligini xiyo qilish, vaziyatni oʻzgarish nuqtasini bashorat qilish kabi qobilyatlar yaxshi shakllangan boʻlishi lozim.

Bu borada bir qator mutaxassis – olimlar tomonidan eʼtirof etilgan fikr mulohazalar alohida eʼtiborga loyiqdir. Chunonchi, V.I.Lyaxning maʼlumotlariga qaraganda, sport amaliyotida ayniqsa, sport oʻyinlarida (Voleybol, basketbol, gandbol, futbol va h.k) obyektini kuzatish (toʻp, oʻz va raqib oʻyinchilarini), vaziyatni tahlil qilish, farqlash, tanlash, qulay vaqt va foydali usulni qoʻllash foydali taktikani amalga oshirish uchun imkoniyat yaratsa, tanlov asosida ijro etiladigon harakat reaksiyasi tezkorlik - kuch va turli koʻrinishdagi koordinatsion qobilyatlar bilan bogʻliq ekan. Uning fikricha obekti, kuzatish, tahlil qilish va tanlov jarayonlari bosh miya nerv markazlari va analizatorlar faoliyatining mahsuli boʻlmish psixologik qobilyatlar – hotira, diqqat, idrok, taffakur, ong va irodaga asoslanar ekan. Tanlov bilan bogʻliq harakat reaksiyasi esa qayt etilgan jismoniy sifatlardan tashqari chidamkorlik yoki jismoniy - ruhiy ish qobilyati bilan belgilanishi takidlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi va qoʻllab- quvvatlashi bilan Oʻzbekistonda 2017-2021 yillar uchun jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish dasturi.
2. Ayrapetyants L. R., Pulatov A. A Isroilov Sh. X. Voleybol. Oliy oʻquv yurtlari umumiy kurs talabalari uchun oʻquv qoʻllanma.T.2009, 77 b.
3. Godik M. A. Fizicheskaya podgotovka fudbolistov.. M.: Olimpiya Press,2006., 272 b.
4. Jeleznyak Yu. D. Voleybol: U istokov masterstva / M .:Fair-Press,1998.
5. Jeleznyak Yu. D., Ivoelov A. V. Voleybol uchebnik dlya IFK.1991 M. Fiz, 239 b.
6. Wikipedia.www.ru

VOLEYBOL O'YINIDA TOP KIRITISHDA TANLOV-FARQLASH REAKSIYASINING O'RNI

Murodov Zufar Muzaffarovich

Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar instituti O'zbekiston, Chirchiq shahri

Anotatsiya: Ushbu tezisda so'ngi yillarda voleybolning qay darajada o'sgani, va undagi asosiy jarayon; top kiritishning axmiyati texnikasi vaktikasi xaqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Sport o'yinlari, darslik ishlanmalar, texnika-taktika, to'p kiritish, psixologik xolatlar, o'yin davomida toliqish.

So'ngi yillar davomida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning serqirrali tashabbusi va faol sayi-harakatlari tufayli yurtimizda barcha sohalar kabi jismoniy tarbiya va sport tizimini tubdan isloh qilish, yangicha yo'nalish doirasida rivojlantirish va yanada ommalashtirish bo'yicha qator farmon hamda qarorlar qabul qilishgan bo'lib, ularda ko'tarilgan muammolar, belgilangan konseptual vazifalar bosqichma-bosqich o'z yechimini topib bormoqda. Bu borada ayniqsa 2020-yil 24- yanvardagi "Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5922 sonli farmon, 2020-yil 30-oktabrdagi "Sog'lom turmush tarzini keng tadbiriq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-6099 sonli farmon va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevraldagi "2019-2023 yillar davomida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 118-sonli qaror kabi strategic kuchga ega dasturli hujjatlarda ko'tarilgan dolzarb masalalarni tizimli prinsipda amalga oshirilishi" hamma bop jismoniy tarbiya va ommaviy sport vositalari yordamida sog'lom turmush tarzini kundalik extiyojiga aylantirish, har bir sport turi bo'yicha iste'dod sport zahiralarini tayyorlash va o'zbek sporti salohiyatini olimp cho'qqilariga olib chiqishga qodir yuqori malakali mutaxasis kadrlar yetishtirish imkoniyatini yanada kuchaytirishi tabiridir. Shu bilan bir qatorda bugungi kunda o'zbek sportchilari bir qator yakka kurash sport turlari bo'yicha xalqaro arenalarda, shu jumlada olimpiada o'yinlarida yuksak natijalarga erishib, yurtimiz shuxratini jahon hamjamiyati oldida tarannum etib kelayotgan bo'lsa-afsuski jamoali sport o'yinlarida va xususan dunyoda eng ommalashgan sport turlaridan biri bo'lmish voleybolda bunday natijalar uzoq yillar davomida kuzatilmay kelyapti. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida voleybol bo'yicha yuqori malakali o'qituvchi-trenerlar tayyorlash borasida salmoqli ishlar boshlangan. Jumladan, Belarus davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining voleybol-basketbol kafedrasida o'qituvchi professorlari bilan hamkorlikda bir necha o'quv qo'llanmalari, darslik va metodik ishlanmalar chop etilgan, ilmiy malakalar nashrdan chiqarilmoqda. Takidlash lozimki, respublikamiz sport maktablarida, voleybol klublari va terma jamoalarda mehnat qilib kelayotgan mutaxasis trenerlar aynan hamkorlikda tayyorlangan o'quv adabiyotlari, xalqaro tajriba me'yoriy mezonlar va model ko'rsatkichlarga asoslangan dasturlar doirasida o'zlarining kasbiy – pedogogik bilimlari hamda amaliy malakalarini oshirishlari lozim. Albata har bir sohada

taraqqiyotni raqobat tufayli o'zgarishi, jadallashishi yoki kamchilik va muommolarini yuzaga kelishi tabiiy bo'lganidek, sport turlarida ham va xususan voleybol dunyosida ham o'ziga xos bir yoki bir necha, xal etilishi zarur bo'lgan muommo mavjuddir. Bulardan jahonning shu yo'nalishiga mansub mutaxasis-trenerlari, tadqiqotchi - olimlarining diqqat markazida bo'lgan, xatto yetakchi voleybol ustalari o'rtasida dolzarb masalaga aylangan to'p kiritish taktikasi, to'p kiritish aniqligi va to'p kiritish natijadorligidir.

Gap shundaki, zamonaviy voleybolda to'p kiritishi-bu faqatgina boshlanadigon yoki uzilgan o'yinni davom ettirish vositasi bo'libgina qolmay, balki ochko olish va o'yinni g'alaba bilan yakunlashga imkon yaratuvchi samarali hujum usulidir. To'p kiritish aniqligi va uning natijadorligi voleybolchining birgina texnik-taktik mahoratga bog'liq emas, balki foydali to'p kiritish natijasi raqib o'yinchilarining maydonda joylashishi tartibi, to'pni asosiy hujumchiga uzatuvchi o'yinchiga yoki shu hujumchiga to'pni yo'llash, maydonni chegaralovchi chiziqlari bo'ylab to'pni yo'llash variantlarini tahlil qilib, foydali qarorni tanlash va 8 sek. ichida shu qarorni ijro etish reaksiyasiga ham bog'liqdir. Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, to'p kirituvchi o'yinchining texnik-taktik mahoratiga va qayd etilgan vaziyatli holatlarni qisqa muddat ichida samarali tahlil qilish, ularni farqlash va tanlov reaksiyasi asosida to'p kiritish harakatiga bir qator ichki va tashqi olimlar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, to'p kirituvchining psixologik , tomoshabinlarning, “baqiruv-chaqirig'i” toliqish, o'yin davomida ijro etiladigan keskin va tezkor o'zgaruvchan harakatlar (sakrash, burilish va hakoza) ta'sirida yuzaga keladigan gipokis holat (organizmda O2 qarzdorligini yuzaga kelishi), ayniqsa chayqalish holati va uning oqibatida vujudga keluvchi muozanatni yo'qolishi yuqorida aytib o'tilgan vaziyatni tahlil, qulay vaqt va variantni farqlash- tanlash reaksiyalariga ham to'p kiritish koordinatsuyasiga ham salbiy taasir ko'rsatish va ularni bartaraf etish imkoniyatlari bir qator muaxasis hamda olimlar tomonidan o'rganilgan. [A.V.Belyaev, 2007; Yu.D.Jeleznyak, 2013; A.G.Furmanov, 2007; A.A.Pulatov, 2020; S.F.Ashurkova, 2020; V.Yu.Shnayder, 2008; A.Yu.Ligvenenko, 2007; Yu.B.Chesnokov, 2008; A.T.Garinov, Yu.Yu.Kleshev, E.V.Fomin, 2009].

Yuqorida qayt etilgan bibliografik ma'lumotlar, fikr – mulohazalar va tahliliy munozaralarga asosan e'tirof etish mumkinki, mazkur ish bugungi kunda o'rganilishi zarur bo'lgan o'ta dolzarb nazariy va amaliy ahamiyatga loyiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-3031-sonli Qarori, Xalq so'zi 2017 yil 4 iyun.
2. Ayrapetyants L. R., Pulatov A. A Isroilov Sh. X. Voleybol. Oliy o'quv yurtlari umumiy kurs talabalari uchun o'quv qo'llanma.T.2009, 77 b.
3. Belyaev A. V. Obuchenie texnike igri v voleybol ieyo sovershen-stvovanie metodicheskoe posobie. M.: Olimpiya. Chelovek, 2008, 54 b.
4. Belyaev A. V., Savin M. V. Voleybol.- M.: Fon. 2000, 368 b.
5. Bileeva L. V. Podvijnii igri; Ucheb posobie. M.; TVT Dvizion, 2005, 227 b.

6. Bileeva L. V., Qorotkov I .M., Klimkova R. V., Kuzmicheva E. V. Podvijnie igri prakticheskiy material uchebnoe posobie dlya studentov vuzov fizicheskoy kulturi.-M.:TBT Divizion, 2005, 280 b.

НЕОТЛОЖНАЯ ПОМОЩЬ ПРИ ЖИРОВОЙ ЭМБОЛИИ

Мирзажанова Зилола Анваровна
Бабаев Камилжан Кадиржанович
Бабаева Гулбахор Абдурасуловна
Яхяева Феруза Одилхановна

2-Маргиланский медицинский техникум общественного здоровья.

Аннотация: *Синдром жировой эмболии как тяжелая жизнеугрожающая патология. Острой формы жировой эмболии характеризуется внезапным ухудшением состояния у практически тяжелого больного с обширной механической травмой трубчатых костей или обширными скальпированными ранами и другими повреждениями органов и тканей. Одышка, цианоз, появляются чувство стеснения и боли в груди, тахикардия. резкое набухание шейных вен, выраженный цианоз верхней половины туловища.*

Ключевые слова: *Синдром жировой эмболии, факторы риска, диагностика, эмульгаторы жира, попытки репозиции костных отломков, травматичная операция; остеосинтез крупной кости. Набухание шейных вен, выраженный цианоз верхней половины туловища.*

В связи с увеличением в последние годы количества автотравм, травматических повреждений при обрушении жилых домов (взрывы газа) и других сооружений, падении работающих с высоты, травм с размозжением конечностей и развитием шока заметно повысилась частота случаев жировой эмболии. Не удивительно поэтому, что синдром жировой эмболии как тяжелая жизнеугрожающая патология приобретает на современном этапе развития здравоохранения особую практическую значимость в связи с высокой летальностью, достигающей $\geq 60-80\%$.

Синдром жировой эмболии освещен в учебной литературе и современных руководствах по хирургии и травматологии крайне недостаточно, поэтому большинство медсестер и врачей плохо осведомлены о данной патологии и постоянно испытывают трудности при ее ранней диагностике и оказании своевременной неотложной помощи больным.

Этиология и патогенез: Факторы риска, способствующие внезапному развитию жировой эмболии: травматический шок; тяжелая механическая травма костей таза, переломы трубчатых костей (бедря, голени, плеча, особенно открытые), ушиб костей, особенно у тучных больных; размозжение конечностей и жировой клетчатки, раздробление костей; обширные скальпированные раны; частые попытки репозиции костных отломков, травматичная операция; остеосинтез крупной кости интрамедуллярным штифтом; гипотензия >30 мин при систолическом артериальном давлении <70 мм рт. ст.; отсутствие транспортной иммобилизации или недостаточная иммобилизация поврежденной конечности; липосакция во время косметических

операций. При наличии у больного ≥ 2 перечисленных факторов риска вероятность развития синдрома жировой эмболии приближается к 100%. Считается, что под влиянием травмы повышается активность липазы, что приводит к агрегации циркулирующих жиров и мобилизации жира из депо. Однако внутривенным введением липазы не удается вызвать жировую эмболию. Механизм развития жировой эмболии остается неясным.

Клиника и диагностика. Формы клинического течения жировой эмболии: молниеносная (несколько минут); острая (в первые часы после травмы); подострая (от 12 до 72 ч). Клинические формы в зависимости от локализации жировых эмболов: легочная; церебральная; смешанная. При лабораторном исследовании при жировой эмболии удается обнаружить капли жира в моче. На рентгенограмме у больных жировой эмболией отмечаются участки инфильтрации легочной ткани. Выраженность признаков жировой эмболии зависит от того, в какие сосуды проникли капли жира. Иногда симптомы жировой эмболии напоминают эмболию легочной артерии. При молниеносной жировой эмболии основного ствола легочной артерии наступает практически немедленная смерть. Сложность молниеносной формы жировой эмболии заключается в быстром развитии у пострадавшего обструкционного шока, который, в свою очередь, вызывает кардиогенный и гиповолемический шок. Все попытки проведения в данной ситуации сердечно-легочной реанимации оказываются безуспешными. Такие трагические исходы нередко наблюдаются у лиц молодого возраста вследствие тяжелых автотравм, сопровождающихся раздроблением костей и разможением конечностей. Клиническая картина острой формы жировой эмболии характеризуется внезапным ухудшением состояния у практически тяжелого больного с обширной механической травмой трубчатых костей или обширными скальпированными ранами и другими повреждениями органов и тканей.

Выражены одышка, цианоз, появляются чувство стеснения и боли в груди, тахикардия. При осмотре отмечают резкое набухание шейных вен, выраженный цианоз верхней половины туловища. Зрачки расширены. Больные возбуждены, испытывают чувство страха смерти. Наблюдаются акты непроизвольных дефекации и мочеиспускания. Если на фоне жировой эмболии легочной артерии развивается инфаркт легкого, то у больного появляются кровохарканье и кашель, более выраженной становится острая дыхательная недостаточность (частота дыхания – 30–40 в минуту) вследствие развития респираторного дистресс-синдрома. В других случаях могут преобладать клинические проявления со стороны головного мозга и признаки, указывающие на эмболию сосудов почек, сердечной мышцы и т.д.

Лечение

Основная задача лечения – уменьшить количество плазменного жира, ликвидировать эмболизацию сосудов и восстановить микроциркуляцию.

1. Адекватная оксигенация больного: а) при нарушении сознания в виде психической неадекватности (возбуждение, делирий, острая дыхательная недостаточность) показана искусственная вентиляция легких, которая должна

проводиться у тяжелых больных в течение нескольких дней; поэтому на 1–2-е сутки необходимо произвести трахеостомию.

2. Инфузионная терапия (внутривенно – реополиглюкин в дозе 400–500 мл, реомакродекс – 400–

500 мл, свежезамороженная плазма – 250 мл, 5% раствор глюкозы – 30–50 мл/кг/ч).

3. Гормонотерапия: внутривенно – гидрокортизон в дозе 250–500 мг, или преднизолон 90–120 мг, или дексаметазон – 7,5–10 мг в 1-е сутки со снижением дозы в последующие сутки. Гормоны

защищают ткани от свободных кислородных радикалов и ферментов, стабилизируют мембраны клеток, улучшают перфузию тканей и др. Курс глюкокортикоидной терапии должен быть коротким и не превышать 3–5 дней. С целью растворения дезэмульгированного жира в крови целесообразно использовать: липостабил внутривенно по 20 мл каждые 4 ч (в дозе 50–120 мл/сут) в течение 4–5 дней; эссенциале в дозе до 40 мл/сут; этиловый спирт, который является хорошим эмульгатором, применяется в дозе 0,5 мл/кг, т.е. в среднем 40 мл 96° спирта в 200 мл 5% раствора глюкозы (достигается 5% концентрация спирта).

4. Дезинтоксикационная терапия:– форсированный диурез, гепарин – до 10 000–15 000 ЕД/сут внутривенно; ингибиторы протеаз (контрикал – до 50 000–100 000 ЕД/сут);

– плазмаферез;– гипохлорид натрия внутривенно в концентрации 600 мг/л в дозе 10–15 мл/кг со скоростью 2–3 мл/мин.

5. Коррекция иммунного статуса (Т-активин, тимоген, гаммаглобулин, гипериммунная плазма, лазерное облучение крови).

Профилактика: К сожалению, в современных руководствах по хирургии и травматологии практически отсутствуют конкретные рекомендации по профилактике синдрома жировой эмболии. Отсутствует также клиническая оценка практической значимости профилактики при этой тяжелой и опасной патологии. Клиническая практика показывает, что лечебные мероприятия при развитии синдрома жировой эмболии проводятся с большим опозданием. При этом субклинические формы данного синдрома в большинстве случаев не диагностируются и, как правило, при них не проводится профилактика образования жировых макро и микроэмболов. С учетом многочисленных факторов риска, способствующих развитию жировой эмболии, клиницист обязан при каждом оперативном вмешательстве, сопровождающемся травматическим шоком, множественным размозжением тканей, переломами крупных трубчатых костей и другими тяжелыми повреждениями, думать о возможности развития жировой эмболии и своевременно начать профилактические мероприятия.

С этой целью следует считать целесообразным уже при начавшемся формировании жировых микроэлементов (субклиническая форма патологии) внутривенное введение липофундина по 10 мл через каждые 4 ч (в дозе 60 мг/сут) в течение 3–5 дней или этилового спирта в дозе 0,5 мл/кг в 200 мл 5% раствора глюкозы

(достигается 5% ко-центрация спирта) в течение 2–3 дней. Наряду с рентгенографией легких, УЗИ легких на фоне профилактических мероприятий следует также проводить многократный ежедневный лабораторный контроль мочи на наличие капель жира. Изложенное позволяет заключить, что: жировая эмболия – тяжелое жизнеугрожающее состояние, часто возникающее при сочетании ≥ 2 факторов риска, обуславливающих высокую летальность; синдром жировой эмболии отличается трудностью диагностики даже при молниеносной форме, проявляясь в основном в 3 формах легочной, церебральной и смешанной; при синдроме жировой эмболии требуется комплексная интенсивная терапия, включая использование лечебных средств, обладающих способностью растворять дезэмульгаторованные жировые макро и микроэмболы; требуется прежде всего разработка ранней диагностики субклинических форм данного осложнения и поиск эффективных препаратов для растворения жировых макро и микроэмболов.

ЛИТЕРАТУРА:

- Волков В.Е., Волков С.В. Критические состояния 1. в хирургии. Марино П.Л. Интенсивная терапия. Пер. с англ. 2. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2012; 768. Mulholland M.W., Doherty G.M. Complications in 3. Surgery. Philadelphia, Baltimore, New York, 2006; 826. Mulholland M.W., Lillemoe K.D. Greenfields Surgery. 4. Philadelphia, Baltimore, New York, 2006; 2277.

MUSIQA DARSINING TUZULISH SHAKLI VA USULLARI

Rasulova Homidabonu No'monxon qizi

Farg'ona davlat universiteti san'atshunoslik fakulteti Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi magistranti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada musiqa ta'limining o'qitilishi, musiqa idroki, raqs va ritmik harakatlar, cholg'uchilik va ijodkorlik faoiyalarini o'qitilishi haqida hikoya qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Musiqa, cholg'u, qo'shiq, ritm, savod, tembr, estetika, ta'lim, tarbiya.*

Musiqa tarbiyasi estetik tarbiyaning eng asosiy va ancha murakkab majmualaridan biri bo'lib, bolalarning musiqa san'ati asarlarining tushinishida ijro etishga o'rgatish ishlarni kichik yoshdan boshlashni taqozo etadi. Shunga ko'ra, estetik tarbiyalash maqsadida barcha maktablarda bolalarning badiiy tarbiyasida musiqa, rassomlik, haykaltaroshlik bilan shug'ullanishiga sharoit yaratish alohida nazarda tutilgan. Musiqa bolalar va yoshlarni Vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning g'oyat ta'sirchan va samarali vositasi sifatida ham ahamiyatga egadir.

Avvalo darsda musiqaning myan mohiyatini tushuntirishda yordam beruvchi darslarining muayan mavzulari har bir chorak uchun belgilangan bosh chorak uchun belgilangan bosh mavzulardan kelib chiqadi. Yil, chorak, mavzulari, milliy musiqamizni dasturga kiritishi darsni yanada qiziqarli va mazmunli o'tish uchun yordam beradi. Ikkinchidan musiqa savodi mashg'ulotlarining mustaqil qismi bo'lib emas balki dars mavzuini ochib beruvchi musiqa faoliyati sifatida qabul etiladi. Uchinchidan dars mavzusining qiziqarli bo'lish va ta'lim samaradorligini oshirishi maqsadida raqs bolalar cholg'u asboblari shiqildoq doiracha, qoshiq va boshqalarda musiqaga jo'r bo'lish hamda musiqa ijodkorligi kabi yangi musiqa faoliyatlari qo'llaniladi. Ushbu faoliyatlar zamirada o'yin xususiyatlari mavjudligi tufayli ular o'quvchilarda katta qiziqish o'yg'otadi.

Binobarin, mashg'ulotlarda qo'llanadigan barcha musiqa faoliyatlari dars mavzusining ajralmas qismi va mantiqan o'zviy bo'lagi sifatida xizmat qiladi. Bu jihatdan musiqa darsi kompleks (integrak aralash) dars tipiga kiradi va unda darsning umumiy mavzusiga bo'ysundirishi, o'zaro mantiqan bog'lanishi, qo'yidagi musiqa faoliyatlariga amal qiladi. Bu jihatdan sifatida xizmat qiladi. Bu jihatdan musiqa darsi kompleks (integrak aralash) dars tipiga kiradi va unda darsning umumiy mavzusiga buysunishi o'zaro mantiqan bog'lanishi qo'yidagi musiqa faoliyatlariga amal qiladi. Musiqa idroki (tinglash) kuylash, musiqa savodi, raqs va ritm harakatlari, chapakda va cholg'ularda chalish, musiqa ijodkorligi va boshqalar.

Musiqa idroki dars mashg'ulotlarida yetakchi faoliyat sifatidamuhim o'rin tutadi. U ikki holatda amalga oshadi. Birinchi holatda ma'lum asar tinglanib ijro etiladi va uning badiiy jihatlari dars mavzusiga doir oddiy musiqiy pedagogik yo'sinda tavsif etiladi. Tingalsh orqali asarni tushunish va ongli idrok etish, asarning musiqaviy xususiyatlari janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi hamda badiiy mazmuni haqidagi ma'lum bilimlarga ega bo'lishadi. Ikkinchi holatda musiqa asarlari avval tinglanib so'ng u yoki bu holati ko'ylash orqali o'rganiladi, uning badiiy mazmun xususiyatlari amaliy faoliyatda ifodalaniladi.

Masalan o'zganiladigan qo'shiq avval o'qituvchi ijrosida yoki magnit orqali bir ikki marta tinglaniladi, asar xususiyati haqidagi suhbat qilinadi so'ng o'rganishga kirishiladi.

O'qituvchilarga o'zbek musiqasi tinglashning o'ziga xos xususiyatlariga doir tushuncha va tushuncha va tasavvur hosil qilish ancha murakkab uzoq vaqt davom etadigan jarayondir. O'quvchilar o'qituvchi yordamida musiqa asarini eshitib tahlili qilish qobiliyatlarini asta-sekin o'stirib boradilar.

Raqs musiqasi avval tinglaniladi kuy tavsiflari anglab olingandan so'ng, raqs xarakatlari ifodasi o'rganiladi. Ko'pincha asar bir necha faoliyat o'yg'unligida: tinglash kuylash, raqs xarakatlari va boshqalar o'rganiladi. Bunday mashg'ulot usuli asarni puxta o'rganish va ayni holda kompleks malakalarining rivojlanish uchun imkon yaratadi. Musiqa darsida barcha faoliyatlar muayyan mavzu zamirida mantiqan o'zaro bog'lanadi, natijada darsning mantiqan bir butunligi vujudga keladi.

Musiqa savodi. Barcha faoliyatlari nazariy jihatdan birlashtiruvchi faoliyat sifatida muhimdir. Darsda qaysi faoliyat mashg'uloti (tinglash, ko'ylash, raqs va boshqalar) qo'llanmasi uning amaliyotida foydalanilayotgan asar o'rganiladi va uning xususiyatlari (janr tuzilishi, ijrochiligi va boshqalar) haqidagi yangi tushunchalar hosil bo'ladi. Shu bois musiqa savodi faoliyatida o'quvchilarning umumiy musiqaviy bilim tushunchalari majmuini (musiqa shakllari, janrlari, cholg'u ijrochiligi, halq va bastakorlik musiqasi ularning fiklari, milliy musiqaning maqomiy uslublari klassik musiqa nota savodi va boshqalar) shakllantirishga asosiy e'tibor qaratiladi.

Raqs va ritmik harakatlar. Bu faoliyatda o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlari xususan, ritmik usul to'yg'usi va asar badiyatini ifodalash malakalarini rivojlantirish bilan birga ularning jismoniy rivojlantiri uchun ham muhimdir. Bu ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nihoyatda zarur. Shuni alohida ta'kidlash joizki, o'zbek halqi milliy raqs san'ati bilan olamga dong taratgan. Ammo maktab ta'lim-tarbiyasi tarkibida raqs sabog'i deyarli yo'q darajada ekanligini nazarda tutsak unda musiqa darslari mazmunida milliy raqs unsurlarini nafadar zarurligi ma'lum bo'ladi. Shu bois musiqa o'qituvchisi milliy raqs san'atimizning oddiy harakatlarini bilish buugngi davr talabidir.

Kuylash faoliyati o'quvchilarning musiqa o'quv qobiliyatlarini hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Sinfda jamoa bo'lib kuylash jarayonida o'quvchi o'z ovoz ijrosini boshqaradi, o'rtoqlarining ijrolarini eshitib ko'zatadi va ular bilan birga jo'rnavozlik qilishag intiladi. Zotan, tinglash va kuylash o'quv materiallari ta'lim mazmunining tashkil etadi. Ularning kuylash va tinglash faoliyatlari vositasida o'rganishi bilan birga cholg'uchilik, musiqali harakatlar hamda ijodkorlik faoliyatlari bilan ham har tomonlama o'zlashtirish va musiqiy tavsiflarni ushbu faoliyatlar vositasida imkoniyatlari yaratiladi. Yangi o'quv dasturida musiqa ijodkorligi faoliyati ilk bor kiritilgan. Bu faoliyat bolalarda musiqiy tafakkur, izlanish va ijodkorlik malakalarini o'stiradi borish uchun katta ahamiyatga egadir. Bu faoliyat o'quvchi ijrosida doira chertib jo'rnavozlik qilish kuy ohangiligi mos harakatlarni xususan raqs haraktlarini topish, she'r parchasiga kuy bastalash kabi ijodkorlik amalyotlari bilan bajariladi.

Musiqali harakatlar cholg'uchilik va ijodkorlik faoliyatlarini amalga oshirishga o'yin uslublari keng foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu faoliyatlar zamiri ko'proq o'yin

xususiyatlari bilan bog'liqdir. Yangi o'quv dasturida tinglash va kuylash uchun asarlar talab darajasida berilgan. Bu o'quvchilarda asarlarini sinf imkoniyatlari va o'quv yilining muhim sanalarida muvofiq tarzda tanlab o'qitish imkoniyatlarini beradi. Ayni bir paytda o'quvchi dasturga kiritiladigan ammo badiiy yuksak, tarbiyaviy jihatdan muhim, o'quvchilarning yoshlik xususiyatlariga, idrok amaliyotiga mos bo'lgan yangi asarlaridan keng foydalanish xuquqiga ham egadir. Nota savodi, cholg'uchilik, raqs va harakatlar, shuningdek musiqa ijodkorligi faoliyati tavsif etilgan asarlar ham shartli ravishda berilgan. Dars sharoitiga qarab ularni almashtirish mumkin. Bu esa darslarni rejalashtirishda va darslarga tayyorgarlik ko'rishda ijodiy yondoshishni toqozo etadi. Bunda shu narsaga e'tiborni qaratmoq lozimki, garchi dasturda asarlar va mashg'ulotlar mazmuni har bir faoliyat turiga doir alohida ko'rsatilgan bo'lsada, ammo darslarni rejalashtirishda va ularni o'tishida musiqa faoliyatlari dars mazmunidan kelib chiqish va uning mohiyatini ochib berish lozim bo'ladi. Dars mazmuni bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatma materillar va suratlardan (musiqa savodiga oid jadvallar o'rganiladigan qo'shiqning ko'yi va so'zi yozilgan plakat, ashula yoki biror musiqa obrazlarini ifodalovchi badiiy suratlar va qo'shiq to'plamlari, o'quv filmlari va hokozolar) mumkin qadrdan ko'proq foydalanishi lozim.

Dars samaradorligini oshirishda o'quvchilar bilim va malakalarini baholash muhim pedagogik ahamiyatga ega. Bu borada o'z xususiyatlari bilan farq qiladi. Bu masala ham kompleks yondoshishi lozim. Baholanishi lozim bo'lgan o'quvchilarning olidan belgilashning va ularga rars davomidan o'tilgan va ularga dars davomida o'tilgan va o'tilayotgan mavzular yuxasidan savollar berib borilishi, ularni ko'proq fikr bildirishga toritish va amaliy faoliyatga ko'proq jalb etish yo'li bilan hamda malakalarini aniqlash va odilona baholash lozim bo'ladi. Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimida televizor, magintafon, mingafon, texnik vositalaridan foydalanish musiqiy yangiliklardan hamda ijtimoiy fanlar pedagogika, xususiy mutaxassislik bilimi va malakalari darslarni olib borish ko'zda tutilgan.

Musiqa fanning zamonaviy tuzilishi, mantiqiy butunligi turli musiqaviy faoliyatdan iborat bo'lib bunda; -musiqa tinglash, musiqa savodi, xorda kuylash musiqa xarakteriga xos haraktalar bajarishi (masalan chapak chalish) va cholg'ular musiqaga ritmik jo'r bo'lish musiqa ijodkorligi kabilar asosiy o'rin tutdi. Shunisi quvonarliki, ayniqsa mustaqillikka erishganimizdan so'ng maktablarimizda milliy merosimizni, musiqamizni singdirish hamda turli xildagi texnologiyalardan foydalanish keng yo'lga qo'yildi. Pedagogik texnik va texnologiyasini o'rganish pedagogik mahoratni muvofaqiyatli egallashga yordam berdi. Yangi texnologiyada jamoa bilan kirishib ketish, o'z ishidan kuchli va zaif tomonlarini bilish; -o'z bilimlarini doimo to'ldirib borish tarbiyasining mahorati yo'lidan muvofaqiyatli olg'a siljishni ta'minlaydi. Musiqa pedagogikasi fanning zamonaviy tizimini tuzilishi pedagogikaning o'tilishida uning metodikasidan keng tarbiya nazariyasi va amaliyotini o'tish maqsadga muvofiq ekanligini isbot qilmoqda.

Musiqa darsi an'anaviy va noan'anaviy dars shakllaridan iborat bo'ladi.

1. An'anaviy ta'limining bosh maqsadlari; aniq, so'zsiz qo'loq solib, bajaruvchi, o'quvchilarni tayyorlaydi, ya'ni dars faoliyatlari izchilligiga bo'ysunadi. Ta'limni maqsadi: - bilim ko'nikma, malakalarini shakllantirishimiz.

2.Noan’anaviy ta’limning bosh maqsadi: jahon standartlariga javob bera oladigan o’quvchilarni tarbiyalaydi. Mustaqil faoliyat yurita oladigan, o’z-o’zini tarbiyalay oladigan o’z ustida izlanadigan, mustaqil fikr yurita oladigan o’quvchilarni tarbiyalaydi. Bunda og’zaki, amaliy ko’rgazmali taqqoslash, o’yin, musiqiy uquvi bo’sh bo’lgan o’quvchilar bilan ishlash to’g’ri keladi. O’quvchilarni asosan milliy ruhda tarbiyalash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Ta’lim taraqqiyoti” O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi vazirligining axborotnomasi 6-maxsus soni. Umumiy o’rta ta’limning DTS va o’quv dasturi. “Sharq” nashriyoti 1999 yil.
2. O. Fayziyeva. O’quvchilarda musiqiy nafosat tarbiyasini shakllantirishi yo’llari. Toshkent 1992 yil.
3. Maktabda musiqa metodikasidan ma’ruzalar matni. 1990 yil.
4. H.Nurmatov. N. Norxo’jayev, A. Mirrahimov “Musiq” 3-sinf uchun darslik G’. G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent 2001 yil.
5. Н.Г. Дмитриева., О. Черсиваненко. Методика музыкального воспитания в школе., Москва 1990 года.
6. G Ibrohimova, SH Usmanova, DEVELOPMENT AND TYPES OF UZBEK FOLK INSTRUMENTAL SONGS, Science and Innovation 1 (6), 119-122
7. Usmanova Sh Sh, THE PROBLEM OF FORMATION OF YOUNG POLYPHONIC MEANINGS IN MUSIC, Science and innovation 1 (C3), 164-166
8. M. Ochilov “Muallim qalb me’mori” Saylanma Toshkent. O’qituvchi 2000 yil.

HARMONIZING LEARNING: THE IMPACT OF INTERACTIVE METHODS IN MUSIC EDUCATION

Usmanova Shohista Shavkat qizi
Master student of Fergana State University

Keywords: *interactive methods, music education, technology, student engagement, pedagogical approaches, cognitive development*

INTRODUCTION

Music education has undergone a significant transformation with the integration of interactive methods and technological tools. The traditional model of music instruction has evolved to encompass a diverse range of interactive techniques that engage students in active learning and creative expression. This article explores the impact of interactive methods in music education, shedding light on their significance in enhancing student engagement, cognitive development, and pedagogical approaches.

Historically, music education relied on traditional teaching methods, emphasizing rote learning, theoretical knowledge, and performance skills. However, the advent of interactive methods and technological advancements revolutionized the pedagogical landscape, offering innovative platforms for students to actively participate in the learning process.

Interactive Methods in Music Education

Interactive methods encompass a spectrum of pedagogical approaches, including but not limited to:

- Incorporation of digital music software for composition and production
- Use of interactive whiteboards and multimedia resources for visual and auditory learning
- Application of gamification techniques to reinforce music theory and practical skills
- Integration of virtual reality and augmented reality for immersive music experiences
- Utilization of online platforms for collaborative music creation and global connections

Methodological research related to interactive methods in music education encompasses a diverse range of empirical inquiries that examine the application of research methods and techniques to investigate the effectiveness and implementation of interactive pedagogical approaches. Here are some key methodological themes from previous research in this domain:

Experimental Studies: Methodological research often involves experimental studies that compare the learning outcomes, student engagement, and cognitive processes associated with interactive music education methods in contrast to traditional instructional approaches. These studies may employ randomized controlled trials, quasi-experimental designs, and pre-test/post-test assessments to measure the impact of specific interactive methods on students' musical learning and development.

Qualitative research methods, such as ethnographic observations, interviews, focus groups, and case studies, are utilized to explore the lived experiences, perspectives, and perceptions of students, teachers, and other stakeholders regarding the use of interactive methods in music education. Qualitative inquiries delve into the nuanced aspects of interactive pedagogy, including student interactions with technological tools, teacher facilitation strategies, and the sociocultural dynamics of interactive music learning environments.

Methodological research in the form of action research and teacher inquiry involves collaboration between researchers and music educators to investigate, implement, and reflect upon the integration of interactive methods within authentic classroom settings. This participatory approach enables teachers to critically assess the effectiveness of interactive pedagogical interventions, refine their instructional practices, and contribute to the development of evidence-based pedagogical knowledge in music education.

Longitudinal research designs and observational studies are employed to longitudinally track the progress and developmental trajectories of music students who are exposed to interactive pedagogical interventions over extended periods. These methodological approaches provide insights into the sustained impact of interactive methods on students' musical skills, academic achievement, and affective engagement in music learning across different developmental phases.

Mixed-Methods Investigations: Researchers often employ mixed-methods approaches, combining quantitative and qualitative data collection and analysis techniques, to gain a comprehensive understanding of the multifaceted implications of interactive methods in music education. By triangulating data from multiple sources, such as standardized assessments, surveys, interviews, and classroom observations, researchers can elucidate the interconnected cognitive, affective, and social dimensions of interactive music pedagogy.

Technology Use and Learning Analytics involves the utilization of technological tools to collect and analyze data on students' interactions with interactive learning platforms, digital resources, and educational software in music education. These methodological approaches yield insights into students' usage patterns, learning trajectories, and performance analytics within interactive music learning environments.

By integrating methodological research insights into the article, readers will gain a nuanced understanding of the research methodologies and empirical approaches used to investigate the impact, efficacy, and implementation of interactive methods in music education. This integration serves to elevate the scholarly discourse on the methodological underpinnings of research in the field of interactive music pedagogy.

The Impact on Student Engagement

Interactive methods have proven to be instrumental in enhancing student engagement in music education. By providing interactive learning experiences, students are empowered to explore music in a dynamic and personalized manner, fostering a deeper connection with the subject matter. The interactive nature of these methods stimulates curiosity, creativity, and intrinsic motivation, leading to more effective and enjoyable learning outcomes.

The utilization of interactive methods in music education has been associated with significant cognitive benefits for students. Engaging in activities such as interactive music composition, digital sound manipulation, and collaborative performance encourages the development of critical thinking, problem-solving skills, and spatial reasoning. Furthermore, the multisensory nature of interactive methods facilitates enhanced memory retention and cognitive processing, contributing to a holistic intellectual development in students.

Educators play a pivotal role in harnessing the potential of interactive methods in music education. By integrating these techniques into their pedagogical repertoire, teachers can create dynamic and inclusive learning environments that cater to diverse learning styles and abilities. However, it is essential to consider the balance between technology and traditional instruction, ensuring that interactive methods complement rather than replace foundational music education principles.

Conclusion

Interactive methods have redefined the landscape of music education, offering a transformative approach to learning that fosters creativity, engagement, and cognitive development. As technology continues to advance, the integration of interactive methods holds immense potential for enriching the music education experience, equipping students with the skills and enthusiasm to become lifelong music enthusiasts and creators. By embracing interactive methods, educators can cultivate a vibrant and inclusive learning environment that resonates with the evolving needs of contemporary learners.

BIBLIOGRAPHY:

1. Lee, J., & Belfi, B. (2019). Game On: Gamification in Music Education. *Music Educators Journal*, 105(2), 59-64.
2. Miksza, P., & Tan, S. (2015). The Effects of an Augmented Reality Enhanced Interactive Music Reading Software on Middle School Students' Music Learning. *Journal of Research in Music Education*, 63(3), 215-230.
3. Webster, P. R. (2014). Using Technology to Support Music Education Equity. *Music Educators Journal*, 101(1), 65-70.
4. G. Ibrohimova, SH Usmanova, DEVELOPMENT AND TYPES OF UZBEK FOLK INSTRUMENTAL SONGS, *Science and Innovation 1* (6), 119-122
5. USS Qizi, THE PROBLEM OF FORMATION OF YOUNG POLYPHONIC MEANINGS IN MUSIC, *Science and innovation 1* (C3), 164-166
6. Abramo, J., Otten, S., & Arduini, A. (2016). The Impact of Cloud-Based Music Software on Music Education. *Contributions to Music Education*, 43(1), 7-23.
7. Bowman, W. (2019). Music after the Internet: Interactive and Participatory Music Making in the Wake of Filesharing. *Twentieth-Century Music*, 16(1), 29-63.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА НЕОПРЕДЕЛЕННЫХ КОЭФФИЦИЕНТОВ ПРИ ДЕЛЕНИИ МНОГОЧЛЕНОВ

Сюткина Светлана Михайловна

*Преподаватель математики высшей категории академического лица
Ташкентского государственного экономического университета, город Ташкент,
Узбекистан*

Аннотация: В данной статье рассматривается применение метода неопределенных коэффициентов для нахождения частного и остатка от деления многочленов без выполнения действия деления с помощью вычислительной схемы. Представленный в статье метод показан на примерах.

Ключевые слова: метод неопределенных коэффициентов, делимое, делитель, частное, остаток.

Каждому математику известно, как часто приходится прибегать к методу неопределенных коэффициентов, кроме того, многие задачи, решаемые обычно без метода неопределенных коэффициентов, легко и просто решаются с помощью этого метода.

Метод неопределенных коэффициентов можно применять для разложения многочлена на множители, для решения уравнений высших степеней, для деления многочлена на многочлен, для выделения точного квадрата, при интегрировании рациональных функций.

Суть этого метода заключается в следующем. Пусть дан многочлен $P(x)$ степени n и многочлен $D(x)$ степени m ($n \geq m$). При делении многочлена $P(x)$ на многочлен $D(x)$ получим частное $Q(x)$ и остаток $R(x)$. Многочлен $P(x)$ можно представить в виде

$$P(x) = D(x) \cdot Q(x) + R(x), \quad (1)$$

где $P(x)$ – делимое, $D(x)$ – делитель, $Q(x)$ – частное, $R(x)$ – остаток.

Степень частного $Q(x)$ равна разности степеней делимого и делителя, т. е. $n - m$, степень остатка $R(x)$ меньше степени делителя, т. е. меньше m .

Перемножая многочлены $D(x)$ и $Q(x)$ и приводя подобные слагаемые, в правой части равенства (1) получим многочлен n -й степени. Приравнивая коэффициенты при одинаковых степенях x этого многочлена и многочлена $P(x)$, получим систему n уравнений, решая которую, находим коэффициенты частного и остатка. Если все коэффициенты остатка равны нулю, то многочлен $P(x)$ делится нацело на многочлен $D(x)$.

Рассмотрим применение метода неопределенных коэффициентов для нахождения частного и остатка от деления многочленов без выполнения действия деления (частным случаем такого деления является известная схема Горнера).

Известно, что при делении многочленов степень многочлена-частного равна разности степеней делимого и делителя, степень остатка, по крайней мере, на единицу ниже степени делителя.

Для обоснования схемы деления многочлена на многочлен зафиксируем показатели степеней делимого и делителя. Пусть требуется найти частное и остаток от деления многочлена $P(x) = ax^6 + bx^5 + cx^4 + dx^3 + ex^2 + fx + g$ на трёхчлен $D(x) = x^2 - px - q$. В частном должен получиться многочлен $Q(x)$ четвертой степени, а в остатке может быть многочлен $R(x)$ не выше первой степени (линейный двучлен). Запишем эти многочлены с неопределёнными коэффициентами:

$Q(x) = hx^4 + kx^3 + lx^2 + mx + n$ (частное), $R(x) = gx + s$ (остаток). Делимое всегда равно сумме произведения делителя на частное и остатка, т. е. $P(x) = D(x) \cdot Q(x) + R(x)$. Отсюда получаем тождество:

$$ax^6 + bx^5 + cx^4 + dx^3 + ex^2 + fx + g = (x^2 - px - q) \cdot (hx^4 + kx^3 + lx^2 + mx + n) + gx + s.$$

Раскрыв скобки справа и приведя подобные слагаемые, приравняем коэффициенты при одинаковых степенях буквы x , получим такую систему уравнений относительно коэффициентов h, k, l, m, n, r и s :

$$a = h; \quad b = k - ph; \quad c = l - pk - qh; \quad d = m - pl - qk; \quad e = n - pm - ql; \\ f = r - pn - qm; \quad g = s - qn.$$

Из этой системы легко выразить каждый коэффициент через известные величины и ранее определённые коэффициенты:

$$h = a; \quad k = b + ph; \quad l = c + pk + qh; \quad m = d + pl + qk; \quad n = e + pm + ql; \\ r = f + pn + qm; \quad s = g + qn.$$

Полученный результат удобно представить в виде вычислительной схемы:

Делимое Делитель	1. a	2. b	3. c	4. d	5. e	6. f	7. g
	8. p	11. 8 · 10	14. 8 · 13	17. 8 · 16	20. 8 · 19	23. 8 · 22	
9. q			12. 9 · 10	15. 9 · 13	18. 9 · 16	21. 9 · 19	24. 9 · 22
Коэффициенты результата	10. 1	13. 2 + 11	16. 3 + 14 + 12	19. 4 + 17 + 15	22. 5 + 20 + 18	25. 6 + 23 + 21	26. 7 + 24
Буквенная часть результата	x^4	x^3	x^2	x		x	
	частное					остаток	

Принцип использования схемы: каждая заполняемая клетка имеет порядковый номер (жирным шрифтом), указывающий рекомендованный порядок заполнения

схемы. В клетках № 1 – 7 записываются последовательные коэффициенты делимого; коэффициенты делителя, взятые с противоположными знаками, записываются в клетки № 8 и 9. Во всех остальных клетках схемы ниже порядкового номера символически записано, результат какого действия и над какими числами нужно вписать в данную клетку. Например, запись $9 \cdot 10$ в клетке № 12 означает, что в эту клетку нужно записать произведение числа, записанного в клетке № 9 на число, записанное в клетке № 10. Числа четвертой строки, кроме последних двух, выражают последовательные коэффициенты частного, последние два числа этой строки являются коэффициентами остатка.

Пример 1.

Разделить многочлен $3x^6 - 5x^5 + 2x^4 - 7x^2 + 5x - 9$ на трехчлен $x^2 - 2x + 3$.

Делимое Делитель	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	3	-5	2	0	-7	5	-9
8.		11.	14.	17.	20.	23.	
2		6	2	-10	-26	-36	
9.			12.	15.	18.	21.	24.
-3			-9	-3	15	39	54
Коэффициенты результата	10.	13.	16.	19.	22.	25.	26.
	3	1	-5	-13	-18	8	45
Буквенная часть результата	x^4	x^3	x^2	x		x	
	частное					остаток	

Результат деления:

$$3x^6 - 5x^5 + 2x^4 - 7x^2 + 5x - 9 = (x^2 - 2x + 3)(3x^4 + x^3 - 5x^2 - 13x - 18) + 8x + 45$$

или

$$\frac{3x^6 - 5x^5 + 2x^4 - 7x^2 + 5x - 9}{x^2 - 2x + 3} = 3x^4 + x^3 - 5x^2 - 13x - 18 + \frac{8x + 45}{x^2 - 2x + 3}$$

С помощью приведенной схемы можно выполнить деление многочлена на многочлен любой степени и во всех таких схемах, выполняющих деление многочленов, само действие деления нигде не используется; в этом основное преимущество таких схем.

Пример 2.

Разделить многочлен $x^5 - x^4 - 2x^3 + 2x^2 + x - 1$ на $x^3 - 1$.

Делимое Делитель	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	1	-1	-2	2	1	-1
7.		11.	15.	19.	23.	
0		0	0	0	0	

8. 0			12. 0	16. 0	20. 0	24. 0
9. 1				13. 1	17. -1	21. -2
Коэффициенты результата	10. 1	14. -1	18. -2	22. 3	25. 0	26. -3
Буквенная часть результата	x^2	x		x^2	x	
	частное			остаток		

Результат деления:

$$x^5 - x^4 - 2x^3 + 2x^2 + x - 1 = (x^3 - 1)(x^2 - x - 2) + 3x^2 - 3$$

или

$$\frac{x^5 - x^4 - 2x^3 + 2x^2 + x - 1}{x^3 - 1} = x^2 - x - 2 + \frac{3x^2 - 3}{x^3 - 1}$$

Применение такого метода деления многочленов вызывает у учащихся интерес.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Сайдамагов Э., Аманов А. и др. «Алгебра и основы математического анализа» учебное пособие для академических лицеев. Ч. I. Т. «O'qituvchi», 2012 г.
2. Задачи по математике. Алгебра. Справочное пособие. Вавилов В. В. и др. – М.: Наука, 1987.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY RIVOJLANISHIDA BOLALAR ADABIYOTI BILAN TANISHTIRISH IJTIMOYIY ZARURAT SIFATIDA

Mirzaxalilova Nazokat Mirzaolim qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 2-boosqich talabasi Tel:+998995841606 Email:mirzaxalilovanazokat@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limning maqsadi, bolalar adabiyotining rivojlanish tarixi, o'zbek hamda jahon bolalar adabiyotining mashhur namoyondalari va ular yozgan asarlarining maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tutgan ahamiyati hamda bolalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishda badiiy adabiyotning ijtimoiy zarurat ekanligi batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh davri, maktabgacha ta'limning maqsadi, bolalar adabiyotining namoyondalari, bolalar adabiyoti predmeti, bolalar adabiyotining o'ziga hos xususiyatlari, badiiy adabiyot, ijtimoiy zaruriyat, ijodiy rivojlanish, bolalar adabiyotining omili, syujet, fantaziya, ertak.

Аннотация: В данной статье происходящие с ребенком в дошкольном возрасте, цели дошкольного образования, история развития детской литературы, подробно описаны известные представители узбекской и мировой детской литературы, значение их произведений в организациях дошкольного образования и подробно объясняется, что художественная литература является социальной необходимостью в развитии творческой активности детей.

Ключевые слова: дошкольный возраст, цель дошкольного образования, проявления детской литературы, предмет детской литературы, особенности детской литературы, художественная литература, социальная необходимость, творческое развитие, фактор детской литературы, сюжет, фантази, сказка.

Abstract: This article the purpose of preschool education, the history of the development of children's literature, famous representatives of Uzbek and world children's literature and the importance of their works in preschool education organizations and it is explained in detail that fiction literature is a social necessity in the development of children's creative activity.

Key words: preschool age, purpose of preschool education, manifestations of children's literature, subject of children's literature, specific features of children's literature, fiction, social necessity, creative development, factor of children's literature, plot, fantasy, fairy tale.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimini o'rganish va chuqur bilimga ega bo'lishda innovatsion texnologiyalarning ham o'rni katta. Shu jumladan pedagogika yo'nalishida ham yangi innovatsion texnologiyalar, tizimlashtirilgan ma'lumotlardan keng foydalanilmoqda.

Maktabgacha ta'lim sohasi ham, albatta, bu texnologiyalardan bahramand bo'ldi.

Bolalarga bilim berishda innovatsion texnologiyalar yordamida turli kitoblar, mashg'ulotlar bilan tanishtirish, ularni amaliyotda qo'llash ancha qulay va qiziqarli bo'ldi. Maktabgacha yosh davrida bola atrof-muhitga ta'sirchan va juda qiziquvchan

bo'ladi. Bu davrda bolaning qobiliyati shakllanadi, atrofida bo'layotgan voqea-hodisalarga o'z reaksiyasini bildiradi. Bola ulg'aygani sayin dunyoqarashi, fikrlashi o'zgarib boradi, yon-atrofidagi har bir obyektning ovozi, harakatini o'rganadi va tahlil qiladi. Bu davrda bola juda sezgir, bazi hollarda juda ta'sirchan, taqlidchi bo'ladi. Uning hayot haqidagi ilk taassurotlari paydo bo'la boshlaydi, o'zining ijobiy va salbiy fikriga ega bo'ladi. O'zi istagan ishlarni urush-janjallar bilan bo'lsa ham bajarishni istaydi. Bunday hollarda tarbiyachi bolani turli kitoblarga, mashg'ulotlarga qiziqitira olishi kerak.

Bola qiziqishlarini namoyon etishida ota-onasi bilan bir qatorda maktabgacha ta'lim tashkilotining ham o'rni juda muhim. Chunki maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom, aqlan va jismonan rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishiga, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qishga tayyorlab beradi. Maktabgacha ta'limning maqsadi ham bolarni maktabga, o'qishga tayyorlash, uni sog'lom har tomonlama yetuk, o'z fikriga ega mustaqil shaxs qilib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, qiziqishlaridan kelib chiqib ma'lum faoliyatga yo'naltirishdan iboratdir. Shu sababli bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning kitobga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Buning natijasida bolalar adabiyoti ham rivojlana boshladi. Bolalar adabiyotining shakllanishi 19-asrning ikkinchi yarmi 20-asrning boshlaridagi ma'rifatparvarlik harakatlariga to'g'ri keladi. Saidrasul Aziziy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziyning "yangi usuldagi" maktablari, yaratgan 50ga yaqin alifbo va o'qish kitoblarining o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Bolalar adabiyotining predmeti: bolalar va o'smirlarga bag'ishlangan asarlarning badiiy-uslubiy, janriy, psixologik xususiyatlari ularga oid ilmiy-nazariy qarashlar, tadqiqot umumlashmasi, shuningdek bolalar ijodkorlari hayoti va ijodini o'rganish kabilar tashkil qiladi.

O'zbek bolalar adabiyoti paydo bo'lishida bir qator omillar sabab bo'ldi. Masalan:

- Xalq og'zaki ijodi;
- Jadid va ma'rifatparvarlarning pedagogik risolalari bolalarbop asarlari;
- Tashqi va qardosh xalqlarning bolalar adabiyoti;
- Mumtoz va didaktik adabiyotlar-pandnomalar, axloqiy-tarbiyaviy asarlar, diniy va dunyoviy kitoblar.

20-asrning 20-30-yillarida Hamid Olimjon, G'afur G'ulom, Shokir Sulaymon, Ilyos Muslim, Zafar Diyor, Qudrat Hikmat, Shukur Sadulla, Hakim Nazir, Po'lat Mo'min va boshqa ijodkorlarning asarlari o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishida, maxsus adabiyot sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

O'zbek bolalar adabiyotida ayniqsa, adabiy ertak janri rivojlandi. Jumladan: Hamid Olimjonning "Oygul va Baxtiyor", Mirtemirning "Ajdar", Shukur Sa'dullaning "Uch ayiq", "Ayyor chumchuq", Zafar Diyorning "Yangi ertak" singari adabiy ertaklari xalq og'zaki ijodi an'analari asosida yaratilgan, shakl va mazmun jihatdan puxta badiiy asarlar sirasiga kiradi.

50-60-yillarda G'afur G'ulomning "Shum bola", Oybekning "Bolalik", Abdulla Qahhorning "O'tmishdan ertaklar", Nazir Safarovning "Ko'rgan kechirganlarim" qissalari nasriy bolalar adabiyotiga munosib ulush bo'lib qo'shildi. Xudoyberdi To'xtaboyevning

"Sehrli qalpoqcha", "Sariq devni minib", "Sariq devning o'limi" asarlari ham sara asarlar qatoridan o'rin oldi.

80-yillarda bolalar adabiyotida Anvar Obidjon, Safar Barnoyev, Rauf Tolipov, Qambar O'tayev, Hamza Imonberdiyev va boshqa ijodkorlarning asarlari yosh avlodni eng yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi bilan e'tiborga sazovor bo'ldi.

Keyinchalik jahon va rus bolalar adabiyotidagi asarlar ham o'zbekchaga tarjima qilina boshlandi. Jumladan, rus bolalar adabiyotining namoyondalaridan: I.A. Krilovning masallari, A.S. Pushkinning "Baliqchi va baliq haqidagi ertak" nomli asari, K.D. Ushinskiyning hamda L.N. Tolstoyning bir nechta asarlari tarjima qilindi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni badiiy adabiyotga qiziqtirishimizda ertaklarning ornini juda muhim. Bolalarning yoshiga qarab ertaklarni ham guruhlariga ajratishimiz mumkin. Masalan:

Kichik guruhlar: hayvonlar haqidagi ertakalar. "Echki bolalari", "Tulki va turna", "Susambil", "Bo'ri bilan tulki". Hayvonlar haqidagi ertaklardan bolalar yaxshi-yomonni, do'stlikni, yaxshilikga doimo yaxshilik qaytishi haqidagi fazilatlarini o'rganadilar.

O'rta guruhlar: sehrli ertaklar. "Oltin tarvuz", "Ur to'qmoq". Sehrli ertaklar bolalarning fikrlashini kengaytiradi, dunyoga o'zgacha nigoh bilan qaraydi, doimo orzusiga intilib yashashni o'rgatadi.

Katta guruhlar: maishiy ertakalar. "Kenja botir va Semurg", "Zumrad va Qimmat", "Ugh og'a-ini botirlar", "Hunarli yigit". Maishiy ertaklarda hayotiylik aks etgan bo'ladi. Bolalar har qanday vaziyatda to'g'ri yo'l tanlashni, insoniylik bilan xulosa chiqarishni o'rganadilar.

Bolalar adabiyotining o'ziga xos hususiyati ham shuki, u o'zgaruvchan hodisa bo'lib, u kitobxon yoshi, tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq. Kitobxon yoshini hisobga olish bolalar adabiyotining eng asosiy hususiyatlaridandir. Bolalar bop barcha asarlar yosh avlodning dunyoqarashi, tafakkuri, o'y-kechinmalari, orzu-istaklari, voqealikka estetik munosabati o'z ifodasini topadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni kitobga qiziqtirish, turli o'zbek va jahon bolalar adabiyoti namoyondalari asarlari bilan tanishtirish, ularda kitobga bo'lgan qiziqishni orttirish eng muhim maqsadlarimizdandir. Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar adabiyotiga berilgan e'tiborning asosiy hususiyati bu uning harakatga boyligidir. Buning natijasida bolalar adabiyotida syujetga bo'lgan talab ham ortadi. U voqealarning tezkor, qiziqarli, fantaziyaga, yumorga boy ravishda bo'lishini talab etadi. Bolalar bunday syujetlarga boy adabiyotlar orqali o'zlarining qanday rol ijro etishlari natijasida, hayotda ham qisman shu rolda ijro etgan qahramonlarining harakterini namoyon qilishadi. Bolalarda imo-ishora, mimika, yuz va qo'llarning umumiy harakatlanishi, fikrlash hamda dunyoqarashning o'zgarishi, atrofida sodir bo'layotgan voqealarga o'zlarining shaxsiy fikrlarini bildira olish ko'nikmalari shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni adabiyotga qiziqtirish uchun takliflar:

Bolalar tahsil olayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni adabiyotga qiziqtirishda tarbiyachilar samarali texnologiyalardan foydalana olishi;

Bolalarni kitobga bo'lgan qiziqishlarini orttirish uchun ota-onalar ham yetarli ma'lumotga ega bo'lishlari, farzandlarining qiziqishlariga befarq munosabatda bo'lmasliklari;

Bolalarning hohish-istaklaridan kelib chiqqan holda, ularning fikrlarini inobatga olib adabiyotlarni tanlash;

Ota-onalar, bolalar va tarbiyachi ustozlar hamkorligida “Kitobxon ona-kitobxon bola” shiori ostida turli bellashuv va bahslar olib borish;

Oy yakunida eng ko'p kitob mutolaa qilgan oila va farzandlarini taqdirlash;

Bolalar eng yoqtirgan ertak yoki hikoyalarni o'zlari sahnada ijro etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jumaboyev M. O'zbek bolalar adabiyoti. T: O'qituvchi, 2002
2. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti. T: O'qituvchi, 2011
3. Jamilova Bashorat O'zbek bolalar adabiyoti. O'quv qo'llanma
4. Jumaboyev M. O'zbek va jahon bolalar adabiyoti. Majmua - T: O'qituvchi, 1996
5. O'zbek bolalar adabiyoti. Maqolalar. T: O'qituvchi, 1969

Qo'shimcha saytlar:

1. www.lex.uz sayti
2. researchgate.net sayti
3. art.jdpu.uz sayti

УЎК: 634.711

МАЛИНА НАВЛАРИ МЕВАЛАРИНИНГ БИОКИМЁВИЙ ТАРКИБИ

Зуфтаров Эркин Айбекович

Академик М.Мирзаев номидаги боздорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институти, қ.х.ф.ф.д

Аннотация: Ушбу мақолада малина навлари мевасининг кимёвий таркиби ҳақида маълумотлар берилган. Мақолада малина меваси таркибидаги С витамин, титрланадиган кислоталик, қанд миқдори ҳамда қуруқ модда миқдорлари ҳақида тадқиқот натижалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: малина меваси, малина навлари, биокимёвий таркиб, қанд миқдори, қуруқ модда, титрланадиган кислоталик, С витамин

КИРИШ

Малина – ер устки қисми икки йиллик ривожланиш циклига эга бўлган кўп йиллик бутадир. Унинг илдиз системаси кўп йиллик бўлиб, новдалари эса икки йил яшайди. Асосан малинанинг икки ёшли новдалари ҳосил беради ва ҳосил бериб бўлгандан кейин куз ойида новдалар қуриб қолади [1].

Маълумки малина ноёб озуқавий ва доривор хусусиятларга эга резавор мевалардан биридир. Унинг мевалари биологик фаол моддалар, қанд ва органик кислоталарнинг қимматли манбаи ҳисобланади. Малина меваси таркибада ўсиш шароитига қараб 5-11% қанд, 0,6-0,9% пектин, 1,2-2,3% органик кислоталар ҳамда малина мевасининг қимматли таркибий қисми бўлган аскорбин кислотаси (С витамин) 50 мг% ни ташкил қилади [3].

Тадқиқот услуби. Малина мевасининг кимёвий таркиби лаборатория шароитида ўрганилди. Қанд миқдори Брикс бўйича, қуруқ модда миқдори термостат усулида МХ-50 ускунаси ёрдамида, титрланадиган кислоталик ҳамда аскорбин кислотаси (С витамин) Ермаковнинг усули [2] ёрдамида аниқланди.

Тадқиқот натижалари. Тадқиқот йиллари давомида малина навлари мевасининг биокимёвий таркиблари яъни умумий қанд миқдори, қуруқ модда миқдори, кислота миқдори ва С витамини аниқлаб борилди. Изланишлар натижасида Барнаульская навида ўртача 12,6% қанд, 14,2% қуруқ модда ва 0,76% органик кислоталар борлиги аниқланди. Қанд миқдори Прогресс навида 11,7%, Вислуха навида 11,5%, Малборо навида 11,2%, Изобильная навида 12,4% ни ташкил қилиб навлар орасида қандлилик бўйича паст кўрсаткичга эга бўлди (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

Малина навларининг меваларини биокимёвий таркиби (2019-2021 йй.)

Навлар	Қанд миқдори, %	Қуруқ модда, %	Титрланадиган кислоталик, %	С витамини, мг %

Ёзги ҳосил				
Барнаульская	12,6±0,2	14,2±0,4	0,76±0,02	25,7±0,6
Вислуха	11,5±0,4	12,9±0,4	0,78±0,02	33,2±0,6
Зюгана	13,4±0,6	15,4±0,4	0,84±0,02	28,3±0,7
Изобильная	12,4±0,7	14,2±0,5	0,74±0,03	27,6±0,8
Ляшка	13,1±0,3	15,3±0,6	0,76±0,02	32,5±0,5
Малборо	11,2±0,5	14,1±0,3	0,85±0,03	25,8±0,9
Полка	12,8±0,2	13,5±0,3	0,73±0,03	26,4±0,5
Прогресс	11,7±0,7	12,8±0,4	0,80±0,03	26,5±0,6
Кузги ҳосил				
Зюгана	12,2±0,3	14,7±0,2	0,77±0,02	36,2±1,9
Полка	11,6±0,2	12,5±0,3	0,64±0,02	33,0±2,2
Прогресс	10,9±0,3	12,9±0,4	0,74±0,02	32,7±1,6

Тадқиқ қилинган навлар орасида қанд миқдори Полка навида 12,8%, Зюгана навида 13,1%, Ляшка навида 13,4% натижа билан энг юқори кўрсаткичга эга бўлди. Навлар ичида қанд миқдори энг юқори Зюгана навида (13,4%) ва қанд миқдори энг паст кўрсаткич Малборо навида 11,2% ни ташкил қилди.

Қуруқ модда миқдори Вислуха навида 12,9%, Малборо навида 14,1%, Прогресс навида 12,8%, Полка навида 13,5 % ни ташкил қилиб бошқа навларга нисбатан кам бўлди. Ляшка навида 15,3%, Зюгана навида 15,4%, бошқа навларга нисбатан кўп қуруқ модда борлиги аниқланди. Изобильная навида қуруқ модда миқдори Барнаульская нави билан бир ҳил яъни 14,2% кўрсаткичга эга бўлди. Навлар ичида қуруқ модда миқдори энг юқори Зюгана навида (15,4%) ва қуруқ модда миқдори энг паст кўрсаткич Прогресс навида 12,8% ни ташкил қиди.

Малина мевалари таркибидаги органик кислота миқдори Изобильная навида 0,74%, Полка навида 0,73% ни ташкил қилиб бошқа навларга нисбатан кам бўлди. Вислуха навида 0,78%, Малборо навида 0,85%, Прогресс навида 0,80%, Зюгана навида 0,84% бошқа навларга нисбатан кўп органик кислота борлиги аниқланди. Ляшка навида органик кислота миқдори Барнаульская нави билан бир ҳил яъни 0,76% кўрсаткичга эга бўлди. Навлар ичида энг кўп органик кислота миқдори Малборо навида 0,85% ни ва энг кам органик кислота миқдори Полка навида 0,73% ни ташкил қиди.

Лаборатория шароитида малина навлари кимёвий таркибини аниқлаш

М.А. Макаркина ва Т.В. Янчук малина меваси таркибида 7,13% қанд, 10,5% қуруқ модда, 1,83% органик кислоталар ва 32,1 мг% С витамини борлигини аниқлаган бўлсалар, И.Д. Сазонова малинанинг оддий навларида 43-58 мг% С витамини ва ремонтант навларида эса 45-62 мг% С витамини борлигини аниқлади [4,5].

Бизнинг тадқиқот натижаларимизга кўра малина навлари таркибидаги С витамин миқдори ўрганиб борилди. С витамин навларнинг хусусиятларидан келиб чиқиб ўзгариб турди. Об-ҳаво салқин келган йилларда мевалар таркибида С витамин тўпланиши об-ҳаво иссиқ келган йилларга қараганда юқори бўлгани кузатилди. Малинанинг 100 г меваси таркибидаги С витамин ўрганиб таҳлил қилинганда Барнаульская навида ўртача 25,7 мг% С витамини борлиги аниқланди. С витамин миқдори бошқа навларга нисбатан энг юқори кўрсаткич Вислуха навида 33,2 мг% ни ташкил қилган бўлса, С витамин миқдори бошқа навларга нисбатан энг паст кўрсаткич эса Барнаульская навида 25,7 мг% ни ташкил қилди.

Малинанинг ремонтант Прогресс, Полка ва Зюгана навлари бир йилда икки марта ҳосил беради. Тадқиқот йилларида малинанинг ремонтант навларининг кимёвий таркиби хар йили ёзда ва кузда ўрганиб борилди. Ремонтант навларнинг кузги ҳосилининг кимёвий таркиби таҳлил қилинганда Прогресс навида қанд миқдори 10,9%, қуруқ модда 12,9%, органик кислоталар миқдори 0,74% ва С витамин миқдори 32,7 мг% ни ташкил этди. Полка навида қанд миқдори 11,6%, қуруқ модда 12,5%, органик кислоталар миқдори 0,64% ва С витамин миқдори 33,0 мг% ни ташкил этди. Зюгана навида қанд миқдори 12,2%, қуруқ модда 14,7%, органик кислоталар миқдори 0,77% ва С витамин миқдори 36,2 мг% ни ташкил этди. Барча тадқиқ қилинган кимёвий кўрсаткичлар (қандлилик, қуруқ модда, кислоталик, С витамин) бўйича Зюгана нави колган иккита навларга нисбатан юқори натижа кўрсатди. Кузги ҳосилда ёзги ҳосилга нисбатан мевалар таркибидаги қанд миқдори камайиб, С витамин миқдори кўпайиши кузатилди.

Хулоса. Қанд миқдори бошқа навларга нисбатан энг юқори бўлган натижани Зюгана навида 13,4% ни, Ляшка навида 13,1% ни ташкил этди. Қуруқ модда миқдори ҳам Зюгана (15,4%) ва Ляшка (15,3%) навларида юқори бўлди. Умумий кислоталик Малборо навида 0,85%, Зюгана навида 0,84% кўрсаткичлар билан юқори бўлди. С витамин миқдори эса Вислуха (33,2 мг%), Ляшка (32,5 мг%) ва Зюгана (28,3 мг%) навларида юқори кўрсаткичга эга бўлди. С витамин миқдори кузги ҳосилда ёзги ҳосилга нисбатан юқори бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдуллаев Р.М., Ягудина С.И. Томорқаларда етиштириладиган резавор мевалар. Тошкент.: “Меҳнат”, 1989. - Б. 71-80.

2. Ермаков А.И. и др. Методы биохимического исследования растений. – Ленинград: Агропромиздат, 1987. – С. 104-106.
3. Казаков И.В. Малина и ежевика. – Москва: Фолио, 2001. – С. 15-30.
4. Макаркина М. А., Янчук Т. В. Оценка сортов плодовых и ягодных культур, выращенных в условиях ЦЧР РФ, по биохимическим показателям плодов // Достижения науки и техники АПК. – Москва, 2010. – №10. – С. 26-29.
5. Сазонова И.Д. Ягодные культуры как сырье для технической переработки // Научные труды СКФНЦСВВ. – Краснодар, 2018. – Том 20. С. – 125-134.

ARTISTIC DISCOURSE AND ITS DIFFERENCES FROM OTHER TYPES OF DISCOURSE

Akhmedova Sarvinoz Hikmatovna

Docent of English Linguistics Department at Bukhara State University, PhD

Mizrobova Vazira Rakhimovna

2nd year Master Student at Bukhara State University

Abstract: *The article examines the concept of artistic discourse and its characteristic features. Along with giving the definition of this type of discourse, the differences between artistic discourse and other types are considered.*

Keywords: *discourse, literary text, artistic discourse, spiritual space*

Before moving on to the consideration of artistic discourse, it is necessary to analyze the closely related concept of artistic text. As in many problematic issues, there is also a lack of unity among researchers. Modern linguists give different, sometimes contradictory, definitions of a literary text. The only thing scientists agree on is the functionality of the world presented to us. Let us give examples of such definitions. Chetverikova O.V. notes that “a literary work as an artistic and social phenomenon exists on the verge of the real and the imaginary” [4;160]. According to Timofeev, “An artistic fact represents a corrected fact of life. It discards the accidental and secondary and, on the contrary, collects the essential, characteristic of life” [4; 44].

We propose to define a literary text as a fictional depiction of reality, through which the author expresses his worldview, attitudes, values, knowledge and life experience.

Analyzing the text, we divide it into analyzed units, analyze the means of expression and draw conclusions about linguistic and stylistic features. However, taking into account the specifics of the literary text, which we noted earlier, a simple linguistic analysis from the perspective of the text cannot give us comprehensive information. It is necessary to look at it from a different angle, from the position of discourse. This caused the need to separate concepts such as text and discourse. This is easy to do by understanding the difference between a work gathering dust on a shelf and the same book in the hands of a reader. In the first case, we can talk about the text, and in the second, about discourse. The difficulty of separating the concepts of literary text and artistic discourse is associated, first of all, with different views on the study of text. From the standpoint of traditional linguistics, the object of analysis should be a specific fixed text. A new approach with an informational bias considers a literary work as a multi-level phenomenon. It includes the directly written text, context reflecting phenomena and events characteristic of the era of creation, and hypertext, which includes the reaction to this work, the response of society to it. We see that the first approach somewhat limits our ability to understand and analyze the text, since it is impossible to fully understand the author’s intentions without analyzing such related factors as the era of the work, the writer’s personality, and his social position. This is what led to the identification of the concept of discourse.

In modern linguistic science, the term “discourse” has become widespread. We believe that such a broad and complex concept requires additional interpretation in order to avoid further problems in understanding artistic discourse.

There is no unity among researchers in the very interpretation of the concept of “discourse”. For example, V.I. Karasik understands it as “a text immersed in a communication situation, or vice versa - as communication through text” [2; 350]. An essentially similar definition of discourse is given by I.N. Gorelov, who believes that this is “a text brought to life, a speech work in the diversity of its cognitive and communicative functions” [1; 39]. From foreign interpretations of this concept, one can cite Widdowson’s point of view: something that relates both to the producer of the text and to what the text means to the reader”. V.I. Tyupa generally holds the opinion of a two-sided structure of artistic discourse. He separated the process of writing a work of art and the process of reading it by the recipient [5; 28]. Thus, we see that all researchers note the interpretative aspect, the passage of the text through the prism of the recipient’s perception.

In addition, there is also the aspect of communicativeness highlighted above, which, due to the specifics of artistic discourse, stands out even more clearly than in other types of discourse. The process of communication between the author and his reader is clearly visible here. A literary text is always a reflection of the writer’s worldview, his system of values and motives. When reading, the recipient passes all this through his worldview, values and attitudes. That is, a real act of communication takes place. The author is the center of the work; he fills it with content. But we receive information about the author indirectly, through our perception of his words, symbols and hints. Therefore, this communication is quite specific.

Due to the wide variety of genres, the language of artistic discourse is of interest. The author often touches on everyday life problems, which leads to the widespread use of colloquial vocabulary and speech patterns of people of different social strata. This makes the language understandable and familiar. In addition, the author appeals to the reader's feelings. Therefore, artistic discourse is replete with emotionally charged vocabulary.

Another feature of artistic discourse follows from the characteristics of a work of art, which not only leaves the reader wide scope for his own thoughts, but also often carries a philosophical and psychological message. Under the influence of the author, the recipient begins the process of reflection, introspection and internal changes. At the same time, the writer’s point of view is rarely expressed directly; usually it is indirect and not obvious. From this follows another important feature of artistic discourse - its diversity and polysemy. This means that the influence on the reader is made not only in a direct way: through the expressed ideas and beliefs, but also through the choice of divided stylistic devices and figurative means that evoke certain associative connections in the recipient and provoke the activation of various kinds of emotions and feelings. However, the influence of the same literary text on different recipients will be different, since its perception primarily depends on the level of development of the reader, the breadth of his horizons, and vocabulary. What for one person will be the impetus for a new round of knowledge of the world and oneself, will only cause bewilderment for another reader.

The main specificity of artistic discourse is that it depicts many other types of discourse without being divided into them. That is, the political discourse depicted by the writer still becomes artistic, since it does not belong to reality, but is a figment of the author's imagination.

However, we should not forget that in the case of artistic discourse we are dealing with the individual perception of the author, therefore all ideas and knowledge expressed in an artistic text are of a conditionally individualized nature.

Thus, we see that artistic discourse is a unique phenomenon and is significantly different from other types of discourse.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Gorelov I.N., Sedov K.F. Fundamentals of psycholinguistics. Textbook Benefit. 3rd ed., revised. And additional M.: Labyrinth, 2001. 304 p.
2. Karasik V.I. Language circle: personality, concepts, discourse. - Volgograd: Peremena, 2002. - 477 p.
3. Kulibina N.V. Artistic discourse as the actualization of a literary text in the minds of the reader // World of Russian Word. 2001. No. 1
4. Timofeev L.I. Fundamentals of literary theory. - 5th ed. - M.: Education, 1976. - 548 p.
5. Tyupa V.I. Artistic discourse. Tver: TvGU Publishing House, 2002. 80 p.
6. Umurova, K. (2019). Communicative approach in listening. *Мировая наука*,(2), 59-61.
7. Yuldasheva, F. (2023). Politeness research in modern linguistics. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(1), 99. https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol29_iss1/a100

C++ DASTURLASH TILI VA UNING XUSUSIYATLARI

To'laboyeva Nazokat Dedamirzayevna

Namangan viloyati Yangiyo'rg'on tumani

2- son kasb - hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda yuqori darajadagi dasturlash tillari C++, Delphi, Java, Pascal tillari mavjud. Ushbu maqolada aynan C++ dasturlash tili haqida, uning qanday va qay tarzda paydo bo'lgani, shuning C++ dasturlash tilining xususiyatlari haqida malumot berilgan.

Kalit so'zlar: C++, kompyuter, dastur, dasturlash tili, EHM, texnologiya, algoritm, #include, #define, main(), element, obyekt, belgi.

Insoniyat o'zining tarixiy taraqqiyoti jarayonida har xil ish qurollarini yaratgan. Bu ish qurollari uning jismoniy mehnatini yengillashtirishga xizmat qilgan. Bularga oddiy bolta, tesha, arradan tortib hozirgi zamon qudratli mashina va traktorlarini misol sifatida keltirish mumkin.

Inson bu davrda faqat mehnat qurollarini yaratish bilan chegaralanib qolmay, balki u o'zining aqliy mehnatini yengillashtirish qurollarini ham yaratdi. Bunga oddiy hisob-kitob toshlaridan tortib, hozirgi kunda ham o'z kuchi va qulayligini yo'qotmagan cho'tlar misol bo'la oladi.

XX asrning 30-40 yillariga kelib, EHMlarning birinchi loyihalari paydo bo'la boshladi. Birinchi EHM yaratish ishlarini 1937 yilda AQSHning Ayova shtatida joylashgan universitetning professori A. Atanasov boshladi. Millati bolgar bo'lgan bu olim yaratmoqchi bo'lgan EHM matematik-fizikaning ayrim masalalarini yechishga mo'ljallangan edi. Ammo ikkinchi jahon urushi bu ishlarni oxirigacha yetkazish imkonini bermadi. Atanasovning buyuk xizmatlari shundaki, u birinchi bo'lib EHMLarda ikkilik sanoq sistemasini qo'llashning qulayligini ko'rsatadi.

Axborot kommunikatsion texnologiyalarini taraqqiy etishida bevosita dasturlash tillarining o'rni beqiyos. Ayniqsa, hozirgi davrga kelib C++, Java, Delphi dasturlash tillar yordamida shaxsiy kompyuterlar uchun amaliy dasturiy to'plamlardan tashqari SmartPhone va Planshetlar uchun operatsion tizim (iOS, Android, Windows mobile, Symbian va h.k) va ilovalar yaratilmoqda.

Informatsion texnologiyalarning yana bir muhim jihatlaridan biri shundaki, bu fan jadal sur'atlarda o'sib, yil sayin yangidan-yangi yo'nalishlarga, mutaxassisliklarga tarmoqlanib ketmoqda: algoritmik, mantiqiy, obyektga yo'naltirilgan, vizual, parallel dasturlash texnologiyalari, animatsiya, multimediya, Web, ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlari, ko'p prosessorli, neyron arxitekturali kompyuterlar va hokazo.

Hozirgi kunda juda ko'p algoritmik tillar mavjud. Bular ichida C++ dasturlash tili universal til hisoblanib, boshqa tillarga qaraganda imkoniyatlari kengroqdir. So'ngi yillarda C++ dasturlash tillari juda takomillashib, tobora ommalashib bormoqda. Mazkur tildagi vositalar zamonaviy kompyuter texnologiyasining hamma talablarini o'z ichiga olgan va

unda dastur tuzuvchi uchun ko'pgina qulayliklar yaratilgan.

C++ 1980 yillar boshida Bjarne Stroustrup tomonidan C tiliga asoslangan tarzda tuzildi. C++ juda ko'p qo'shimchalarni o'z ichiga olgan, lekin eng asosiysi u obyektlar bilan dasturlashga imkon beradi.

Dasturlarni tez va sifatli yozish hozirgi kunda katta ahamiyat kasb etmoqda. Buni ta'minlash uchun obyektli dasturlash g'oyasi ilgari surildi. Huddi 1970 yillar boshida strukturali dasturlash kabi, dasturlarni hayotdagi jismlarni modellashtiruvchi obyektlar orqali tuzish dasturlash sohasida inqilob qildi.

C++ dan tashqari boshqa ko'p obyektli dasturlashga yo'naltirilgan tillar paydo bo'ldi. Shulardan eng ko'zga tashlanadigani Xerox ning Palo Altoda joylashgan ilmiy-qidiruv markazida (PARC) tuzilgan Smalltalk dasturlash tilidir. Smalltalk da hamma narsa obyektlarga asoslangan. C++ esa gibrid tildir. Unda C tiliga o'xshab strukturali dasturlash obyektlar bilan dasturlash mumkin.

C++ funksiya va obyektning juda boy kutubxonasiga ega. Yani C++ dasturlash tilida dasturlashni o'rganish ikki qismga bo'linadi. Birinchisi bu C++ tilini o'zini o'rganish, ikkinchisi esa C++ ning standart kutubxonasidagi tayyor obyekt va funksiyalarni qo'llashni o'rganishdir.

C++ tiliga ko'plab yangiliklar kiritilgan bo'lib, tilning imkoniyati yanada kengaytirilgan. C++ dasturlash tili ham boshqa dasturlash tillari kabi o'z alfabitiga va belgilariga ega.

Tillarda mavjud alfabit va leksemalarga quyidagilar kiradi:

1. Katta va kichik lotin alfaviti harflari;
2. Raqamlar - 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9;
3. Maxsus belgilar: " {} | [] () + - / % \ ; ' : ? <=> _ ! & ~ # ^ . *"

Alfavit belgilaridan tilning leksemalari shakllantiriladi:

- Identifikatorlar;
- Kalit (xizmatchi yoki zahiralangan) so'zlar;
- O'zgarmaslar;
- Amallar belgilanishlari;
- Ajratuvchilar.

Bu tillarda tuzilgan dasturlarda izohlar istalgan joyda berilishi mumkin. Ular satriy va blokli ko'rinishlarda bo'ladi. Satriy izohlar uchun "//", blokli izohlar uchun "/*", "**/" belgilari ishlatiladi.

C++ dasturlash tilida dastur quyidagi tarkibda tashkil topadi:

Direktivalar – funksiyalar kutubxonasini chaqirish. Ular maxsus include katalogida joylashgan va .h kengaytmali fayllar bo'ladi. C++ tilida masalaning qo'yilishiga qarab kerakli kutubxonalar chaqiriladi. Bus esa dasturning xotirada egallaydigan joyini minimallashtiradi.

Masalan, ma'lumotlarni kiritish-chiqarish proseduralari uchun:

- #include <stdio.h> tizimdan chaqirish;
- #include "stdio.h" joriy katalogdan chaqirish.

C++ dasturlash tili bilan ishlovchi eng sodda dasturlar Dev C++ va CodeBlocks

dasturlaridir. Ularning tarkibida 300 dan ortiq kutubxonalar mavjud. Eng ko'p ishlatiladigan kutubxonalar quyidagilar:

```
#include<iostream.h>
#include <math.h> ;
#include <conio.h> ;
#include <graphics.h>;
#include <memory.h> va boshqalar.
```

Makrolar (#define) – dastur bajarilishi davomida o'zgaruvchi ko'rsatilgan qiymatni qabul qilishi uchun (const). Unda makroning nomi va qiymati ko'rsatiladi. Masalan:

```
#define pi 3.1415
#define x 556
#define s[100]
#define M x*x*x
```

main () funksiyasi– asosiy degan ma'noni anglatadi. Bu funksiya "{“ belgisidan boshlanadi va dasturning asosini tashkil etuvchi o'zgaruvchilarning toifalari ko'rsatiladi. Dastur “}” belgisi bilan yakunlanishi shart. Agar dasturda qism dasturlardan foydalanilayotgan bo'lsa, ularning nomlari va haqiqiy parametrlari keltiriladi. So'ngra dasturning asosiy buyruqlari yoziladi. Agar buyruqlar murakkab bo'lsa, ular alohida "{ }” belgilari orasiga olingan bo'lishi kerak.

C++ tilida dasturning asosi bo'lmish buyruqlar kichik harflar bilan yoziladi. Buyruqlar nuqta-verguk bilan (;) yakunlanadi. Buyruqlar bir qator qilib yozilishi ham mumkin.

C++ dasturlash tilida dastur funksiya va funksiyalardan tashkil topadi. Agar dastur bir nechta funksiyalardan tashkil topgan bo'lsa, bir funksiyaning nomi main deb nomlanishi shart. Dastur aynan main funksiyasining birinchi operatoridan boshlab bajariladi.

Dasturning 1-satrida #include direktivasi bo'lib, dastur kodiga oqimli o'qish/yozish funksiyalari va uning o'zgaruvchilari e'loni joylashgan iostream.h sarlavha faylini qo'shadi. Keyingi qatorlarda dasturning yagona, asosiy funksiyasi main() funksiyasi tavsifi keltirilgan. Shuni qayd etish kerakki, C++ dasturida albatta main() funksiyasi bo'lishi shart va dastur shu funktsiyani bajarish bilan o'z ishini boshlaydi.

Dastur tanasida konsol rejimi (Consol – rejimi bu MS DOS oynasi ko'rinishiga o'xshash oyna bo'lib, unda foydalanuvchi dastur tuzishda faqat dastur kodlari bilan ishlaydi. Graphic interface – rejimida esa faqat tilning kodlari bilangina emas muhitning menyulari, komponentalari bilan ham ishlashi mumkin bo'ladi) da belgilar ketma-ketligini oqimga chiqarish amali qo'llanilgan. Ma'lumotlarni standart oqimga (ekranga) chiqarish uchun quyidagi format ishlatilgan:

```
cout << <ifoda>.
```

Bu yerda <ifoda> sifatida o'zgaruvchi yoki sintsksisi to'g'ri yozilgan va qandaydir qiymat qabul qiluvchi til ifodasi kelishi mumkin (keyinchalik, burchak qavs ichiga olingan o'zbekcha satr ostini til tarkibiga kirmaydigan tushuncha deb qabul qilish kerak).

cin << a ifoda ma'lumotlarni klaviatura yordamida kiritish buyrug'i bo'lib, u ham iostream.h kutubxonasi tarkibidagi funksiya hisoblanadi.

Bugungi kunga kelib axborot texnologiyalari juda shiddat bilan rivojlanib ketmoqda.

Yuqori darajali dasturlash tillarining ham har xil versiyalari o‘ylab topilmoqda. Bu dasturlarni tuzishdan asosiy maqsad insonlarning vaqtini tejash, undan keyin esa qulaylik yaratish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev Z.S., Shodmonova G., Mirzayev S.S., Shamsiddinov N.B. Informatika va axborot texnologiyalari. – T.: Noshir, 2012.
2. Ahmedov A., Taylaqov N. “Informatika”. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – T: “O‘zbekiston”, 2001 y.
3. Amirov D.M. va boshqalar. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari. Izohli lug‘at. Toshkent, 2010.
4. Aripov M., Begalov B., Begimqulov U., Mamarajabov M. “Axborot texnologiyalari”. Oliy va o‘rta maxsus ta’limi uchun o‘quv qo‘llanma. “Noshir” nashriyoti, T.: – 2009.
5. Aripov M., Madraximov A. Informatika, informasion texnologiyalar. Darslik. T.: TDYuI, 2004 y.
6. Ashurov M., Mirmaxmudov M., Sapaev SH. Zamonaviy dasturlash tillari fanidan laboratoriya ishlari. T.:, 2008 y.
7. Holmatov T.X., Toyloqov N.I. Amaliy matematika, dasturlash va kompyuterning dasturiy ta’minoti. – T.:, “Mexnat”, 2000 y.
8. www.dasturchi.uz – dasturchilar uchun sahifa
9. <http://www.uzinfocom.uz> – Kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish hamda joriy etish markazi.
10. <http://haker.uz> - C++, C# dasturlash tillari, Web-dizayn bo‘yicha kurslar sayti.

THE NOTION OF DISCOURSE IN LINGUISTICS

Djalilova Z.B

Bukhara State University

Ibotova M.K

master student, Bukhara State University

Abstract: *This thesis defines the concept of “discourse”, analyses discourse from linguistic perspective giving explanation to different approaches to discourse.*

Key words: *discourse, text, communication*

In the second half of the 20th century there was the rise of new scientific interests in linguistics, resulting in the use of terminology and concepts. The emergence of the term “discourse” is a good example of this process. Discourse became the object of many sciences that they began to investigate this topic. Scientists from several fields carried out the research, including linguistics, psychology, philosophy, sociology, theology, pedagogy, law, and political science. Currently, there is no universally accepted definition of discourse that covers all possible applications. Every science that analyzes this phenomenon presents its own definition.

In linguistics discourse is any linguistic unit longer than a single phrase. The latin prefix *dis-* meaning “away” and the base word *currere* meaning “to run” are the sources of the term discourse. Thus, the word “discourse” means “run away” and describes the manner in which talks proceed. Discourse analysis examines how language is used in spoken or written communication within a social setting.

Discourse studies examine structure and usage of language in discourse rather than just its constituent phonemes and morphemes. The interest in this field of research stems from the way that bigger components of language, such as lexemes, grammar, and context, give meaning to conversations. Teun van Dijk, a Dutch linguist, is primarily responsible for its development.²⁴

Discourse analysis is completely dependent on context since conversational knowledge extends beyond the spoken word. Authentic communication involves several semantic elements, making it difficult to infer meaning only from spoken statements in an encounter.

According to Meriel Bloor and Thomas Bloor, the research of discourse might include topics like context, background information, or knowledge communicated between a speaker and a listener.²⁵

Paul Baker and Sibonile Ellece stated that discourse can relate to certain settings of language usage, making it analogous to ideas such as genre or text type. For example, we

²⁴ Van Dijk, Teun Adrianus. *Handbook of Discourse Analysis*. Academic, 1985.

²⁵ Bloor, Meriel, and Thomas Bloor. *Practice of Critical Discourse Analysis: An Introduction*. Routledge, 2013.

can construct political discourse (the type of language used in political events) and media discourse.²⁶

A message sent and received between two people is not all that discourse is. Sender and receiver are essentially metaphors that hide the true nature of communication. Depending on the context of the conversation, certain illocutions must be connected to the message.

There are several approaches of defining discourse:

1. Communicative (functional) approach: discourse is verbal communication (speech, use, functioning of language); it can be understood as a conversation or as a dialogue, depending on the speaker's point of view. This is in contrast to a narrative that does not consider the speaker's point of view. "Discourse" is defined as a certain sign structure that its subject, object, place, time, circumstances of creation (production) make a discourse in the context of the communicative approach.²⁷

2. Structural and syntactical approach: discourse as a textual fragment, i.e., education at a level higher than a sentence (super-phrasal unity, complicated syntactic whole, paragraph). Two or more sentences that have a semantic relationship with each other, are considered to constitute a discourse, and coherence is seen as one of its primary characteristics.

3. Structural and stylistic approach: discourse is a non-textual arrangement of informal speech defined by its strong contextual specificity, spontaneity, situativity, associative linkages, and imprecise separation into sections.

4. Socio-pragmatic approach: discourse is shown as a unique social given with its own texts, but it is also a text immersed in a communication context, in reality, either as a social or ideologically constrained kind of utterances, or as a "language within a language".²⁸

This classification enables us to comprehend the threefold nature of discourse: on the one hand, it addresses pragmatics and typical communication situations; on the other hand, it addresses the mental processes and aspects of the participants' consciousness; and finally, it addresses the text itself.

In conclusion the concept of "discourse" has an indivisible connection with the notions of speech and text. Discourse as a communicative event serves as a link between speech as a verbal communication activity and a specific text recorded during conversation. In a nutshell, discourse should be viewed as a cognitive process related to actual speech production, knowledge of the speech product, and the text as the ultimate result of the speech activity process, leading to in a certain completed form.

REFERENCES:

1. Van Dijk, Teun Adrianus. *Handbook of Discourse Analysis*. Academic, 1985.

²⁶ Baker, Paul, and Sibonile Ellece. *Key Terms in Discourse Analysis*. 1st ed., Bloomsbury Academic, 2013.

²⁷ Karasik V. I. *Religious discourse // Linguistic personality: problems of linguoculturology and functional semantics: Collection of scientific tr --* Volgograd: Peremena, 1999. - pp. 5-19

²⁸ Stepanov Yu. S. *Alternative world, Discourse, Fact and the principle of aausality // Language and science of the end of the XX century: Collection of articles / Edited by Yu. S. Stepanov. - Moscow: RSUH, 1995. - pp. 35-73*

2. Bloor, Meriel, and Thomas Bloor. *Practice of Critical Discourse Analysis: An Introduction*. Routledge, 2013.
3. Baker, Paul, and Sibonile Ellece. *Key Terms in Discourse Analysis*. 1st ed., Bloomsbury Academic, 2013.
4. Karasik V. I. *Religious discourse // Linguistic personality: problems of linguoculturology and functional semantics: Collection of scientific tr – - Volgograd: Peremena, 1999. - pp. 5-19*
5. Stepanov Yu. S. *Alternative world, Discourse, Fact and the principle of causality // Language and science of the end of the XX century: Collection of articles / Edited by Yu. S. Stepanov. - Moscow: RSUH, 1995. - pp. 35-73.*
6. Djalilova, Z. (2022). Описание человеческого образа посредством цветов в английской поэзии. Центр научных публикаций (buxdu. Uz), 26, 26.
7. Зарнигор, Д. Б. (2023). Выражение Модели "Эмоция-Растение" В Английской И Узбекской Поэзии. *Miasto Przyszłości*, 32, 147-150.
8. Djalilova, Z. (2020). Flowers symbolizing human features in english romantic poetry. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 1(1).
9. Rasulov, Z. (2022). О дискурсивном анализе в современной лингвистике. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 25(25).
10. Izomovich, R. Z. (2022). On the Basis of Information-Discursive Analysis. *Indonesian Journal of Innovation Studies*, 18.

TA'LIMDA O'QUVCHILAR BILAN MUNOSABAT O'RNATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Kayumova Nazira Abduraximovna

Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan

1-son kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Muloqot har bir zamonaviy shaxs uchun muhim bo'lgan mahoratdir. Ushbu maqolada o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi sodir bo'ladigan nizolar, konfliktli jarayonlarini keltirib chiqaruvchi holatlar va ularning oldini olish usullari haqida fikr yuritilgan. Ular bilan o'zaro muloqot qilish yo'llari har bir o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq bo'lishi takidlangan va ayrim tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, texnologiya, fikr, maqsad, munosabat, tayyorgarlik, dars, konflikt, ta'lim, pedagog, tanqidiy fikrlash.

Yoshlarning ta'lim-tarbiyasi har bir ota-onaning, o'qituvchi, tarbiyachining Vatan oldidagi muqaddas burchidir. Olib borilayotgan islohatlarning vazifasi Respublikamizda o'sib kelayotgan yosh avlodning orzu-istaklariga monand ta'lim tarbiyaning ham nazariy, ham amaliy muammolarini milliy qadriyatlar asosida

to'g'ri hal etishga qaratilgan.

Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy islohotlar, puxta tayyorgarlik, shaxsiy tayyorgarlik va ayrim shaxsiy sifatlar bo'lish kerak. Pedagogik maqsadga yo'naltirishda qanday

munosabatlarga e'tiborimizni qaratishimiz kerak? Pedagoglik kasbini tanlagan kishi avvalo sog'lom bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, bosiq, asablari joyida bo'lishi, boshqalar bilan muomolada o'zini tuta olishi zarur. Shuningdek, bolalarni yoqtirishi ular bilan ishonchli ishlashga mayli bo'lishi, xushmuomilalik, keng fikrlay olishi, tashkilotchilik, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanlik kabi shaxsiy sifatlar mavjudligi ham kishining pedagogik ishga yaroqliligini ko'rsatadi.

Pedagog o'z maqsadiga erishishi uchun munosabatga o'quvchilar bilan kirishi uchun quyidagi sifatlarga ega bo'lishi lozim. Bolalarni sevish va ular bilan ishlashga qiziqish, pedagogik ishni sevish, psixologik va pedagogik ziyraklik va

kuzatuvchanlik, tashkilotchilik qobiliyati, haqqoniy, dilkashlik, talabchanlik, qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik o'zini tuta olish. Pedagog pedagogik maqsadga yo'naltirilgan munosabat jarayonida o'quvchilarning xarakter xususiyatlariga ham alohida e'tiborini qarata olishi lozim.

O'qituvchi sifatida o'quvchilarning nutq qobiliyatini rivojlantirish uchun quyidagi usullarni bajarishingiz mumkin.

1. Suhbatlashish mahoratiga ega bo'lgan filmlarni tomosha qiling.

Suhbat - bu eng asosiy va zaruriy aloqa ko'nikmalaridan biridir. Bu odamlarga fikrlar va fikrlarni baham ko'rish va ularni navbat bilan qabul qilish imkoniyatini beradi. Bu yuzaki

ko'rinishga o'xshasa-da, samarali suhbatlar quyidagi elementlardan iborat bo'lgan " berish va olish" almashinuvini o'z ichiga oladi: tana tili, ko'z bilan aloqa qilish, umumlashtirish, hikoya qilish, javob berish usullari. O'quvchilaringiz suhbatning asoslarini hayot bilan o'zaro aloqada bo'lgan filmlar yoki videolarni tomosha qilish orqali bilib olishlari mumkin. Videoni to'xtatib turing va savol bering. Shu orqali ularning nimani tushunib yoki tushunmaganini bilib olishingiz mumkin.

2. Texnologiyadan foydalaning. Audiokitoblardan tortib, ilovalargacha, siz o'quvchilar bilan aloqa qilish ko'nikmalarini yaxshilash uchun foydalanishingiz mumkin bo'lgan ko'plab texnologik manbalar mavjud. O'quvchilar audiokitoblar bilan birgalikda tinglovchilarni tinglashlari yoki o'qishlari mumkin, ular ma'ruzachining turli xil so'zlarni yoki iboralarni qanday talaffuz qilishlari va o'qishini eshitishlari mumkin.

3. Guruh taqdimotlari va topshiriqlarini taklif eting. Jamoa qurish mashqlari o'quvchilarga og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu nafaqat o'quvchilarga kichik guruhlarda ishlash imkoniyatini beradi, shu bilan bir qator bosimni pasaytiradi, balki ularga o'z fikrlarini muhokama qilish, burilish va umumiy maqsad sari birgalikda ishlash imkoniyatini beradi.

4. Ochiq-oydin savol bering. Ular bir yoki ikki so'zdan iborat javobni talab qilar ekan, ochiq savollarni muhokama qilish, savolni idrok etish va javob berishning bir qancha usullari mavjudligini namoyish qilish juda muhimdir. Siz qisqa norasmiy suhbatlar uchun taymerni o'rnatishingiz va o'quvchilarni ochiq savollardan foydalanishga undashingiz mumkin.

5. Tanqidiy fikrlashga yordam beradigan vazifa va tadbirlardan foydalaning. O'quvchilar bilan aloqa qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning yana bir usuli - tanqidiy fikrlash mashqlaridir. Bular og'zaki yoki yozma topshiriqlar orqali bajarilishi mumkin. Bu o'quvchilarga savollarga o'z so'zlari yordamida ijodiy javob berish imkoniyatini beradi.

6. Referativ o'rganish imkoniyatlarini taklif eting. O'quvchilarning tanlangan matnni yoki videotasvirga olingan guruh taqdimotini o'qiyotganlarini yozib olish ularning nutqidagi kuchli va zaif tomonlarini baholash uchun eng yaxshi usuldir. O'quvchilar kichik guruhlarda og'zaki chiqishlari haqida fikr yuritishlari mumkin. Keyin, har bir o'quvchidan konstruktiv tanqidga o'rganib qolish uchun boshqalarini tanqid qilishni so'rang.

7. O'qitiladigan onlarni toping. Qaysi yosh guruhida ishlashingizdan qat'iy nazar, sinfdagi har kuni sodir bo'ladigan voqealardan maksimal darajada foydalaning. Masalan, agar o'quvchi savolga murakkab tarzda javob bersa, siz ular aytganlarini takrorlashni so'rashingiz yoki sinfdan aniqlashtiradigan savollar berishlarini so'rashingiz mumkin.

Dars berish san'atini egallashda o'qituvchi ishontirgan o'quv mashg'uloti guruh bilim berish vositasi bilan birga, mustaqil O'zbekistonning ravnaqi, ertangi kuniga bo'lgan ishonch, xalqimizning aql zakovati va mehnatining nimalarga qodirligi jamiyatning munosib fuqorosi va quruvchisi bo'lishi uchun nima qilish zarurligini ko'rsatuvchi ko'zgu bo'lib, xizmat qiladi. Yoshlarimiz dars jarayonida ijobiy munosabatlari o'zlarida shakllantirsinlar. O'quvchi yoki talabalar darsdan har jihatdan mamnun bo'lsinlar ularda darsga bo'lgan qiziqish uyg'onsin, tafakkuri rivojlansin, amaliy faoliyat, ijodiy qobiliyat, o'qish-o'rganish va mehnatga havas kuchaysin. Ular o'quv mashg'ulotidan keyin baholari

bilan emas, balki bilim va malakalari hosil qilinganliklarini, ma'naviy oziq olganlarini his qilsinlar.

Ta'limni mazmundor, qiziqarli va tushunarli bo'lishi ustoz bilan shogirdlar qalbini ruhini bir biriga mustahkam bog'laydi, ular o'rtasida samimiy xurmatni o'zaro ishonchni mustahkamlaydi. Buning uchun o'qituvchi avvalo, o'z fanini va uni o'qitish yo'l usullarini mukammal o'zlashtirib olishi, o'qituvchi murabbiyga xos madaniyatning yuqoriligi, o'z shogirdlariga xurmat va muhabbat, ular hayotiga qiziqish va ruhiy holatlarini bilish tushunishi, bosiqlik, xis tuyg'ularni boshqara olishlari, tashqi ko'rinishi, kiyinish madaniyatiga e'tibor berishlari, nutq madaniyatining yuqoriligi jamoat ishlariga faoliyatchi, ayniqsa omma o'rtasida ilmiy ma'rifat va ma'naviy madaniy ishlar targ'ibotchilari bo'lishlari lozim. Shundagina mamlakatimiz kelajagi bo'lgan yoshlarimiz o'z murabbiylari nomini zo'r ehtirom, chuqur minnatdorchilik bilan tilga oladilar. Buning uchun har bir o'qituvchi tegishli ma'lumot egasi, yuksak kasbiy tayyorgarligi va yuqori axloqiy fazilat egasi bo'lishlari darkor.

Jamiyatimiz keng qamrovli bo'lib u yerda turli xil xarakterdagi shaxslarni uchratishimiz mumkin. Shaxslararo konfliktlar albatta faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Masalan guruh misolida ko'ramiz. Tasavvur qiling bir guruhda iqtidorli talantli o'quvchilarimiz bor. Ular har bir mazmuni yaxshi o'zlashtirib mustaqil fikrlarini bildiradilar, fikr doiralari keng bo'lganligi sababli u o'quvchilar o'rtasida to'qnashuv, mojaro kelishmovchilik, konfliktlar yuzaga keladi. Har bir guruh a'zosi o'z fikrini to'g'riligini isbotlay oladilar, bunday holatlarda konfliktni boshqarish o'qituvchi tomonidan bartaraf etiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, pedagog-o'qituvchilar tomonidan dars jarayonida o'quvchilarga nisbatan muomala madaniyati va muloqot qoidalariga qat'iy amal qilish orqali ko'plab konfliktli holatlarni oldini olish mumkin. Buning uchun o'qituvchilar har bir o'quvchining xulq-atvorini yaxshi bilishi, oilaviy sharoitlari va ota-onalari bilan yaqindan tanish bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchidagi intizomsizlikning ko'pgina illatlari oilaga borib taqaladi. Shuning uchun ham o'quvchi tarbiyalanayotgan oilalarni o'rganish zarurati mavjudligini unutmazlik kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. J.G'.Yo'ldoshev, S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. -T.: O'qituvchi. 2004.
2. J.G'.Yo'ldoshev. Ta'lim yangilanish yo'lida. -T.: O'qituvchi. 2000.
3. M.Axmedova. Pedagogik konfliktologiya. O'quv qo'llanma. T., 2017
4. B.Qodirov "Komil inson tarbiyasining pedagogik asoslari" T.1995
5. E.Yusupov. Yoshlarning ma'naviy kamoloti. T.: O'zbekiston, 1995.
6. N.S. Sayidahmedov, N.N.Indiaminov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya.
7. O.Shoyxonova "Inson va uning ma'naviy dunyosi" 1993 y.
8. Safo Ochil "Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari"
9. J. Q. Yo'doshov "Ta'lim istiqlol yo'lida" T. 1996

PREVENTING MEASLES IN CHILDREN

Omonova Fazilat Nayimovna

is a teacher of pediatrics at the Karshi Public Health College named after Abu Ali ibn Sino

Sharopova Feruza Furqatovna

Karakol Public Health College named after Abu Ali ibn Sino.

Abstract: Measles is a widespread acute infectious disease, occurring mainly in children and characterized by fever, catarrhal inflammation of the mucous membranes of the nose, eyes and throat and the appearance of a blotchy rash on the skin. Measles is one of the most contagious diseases known today. This infection is characterized by almost 100% susceptibility - that is, if a person who has not previously had measles and has not been vaccinated comes into contact with a person with measles, the probability of getting sick is extremely high. That is why it is so important to strictly adhere to vaccination schedules and carry out anti-epidemic measures in the source of infection.

Keywords: Vaccination, immunoglobulin, monovaccine, serological methods, rashes.

BOLALARDA QIZAMIQNING OLDINI OLISH

Omonova Fazilat Nayimovna

Abu Ali ibn Sino nomidagi Qarshi jamoat salomatligi texnikumi pediatriya fani o'qituvchisi

Sharopova Feruza Furqatovna

Abu Ali ibn Sino nomidagi Qorako'l jamoat salomatligi texnikumi o'qituvchisi

Anotasiya: Qizamiq keng tarqalgan o'tkir yuqumli kasallik bo'lib, asosan bolalarda uchraydi va isitma, burun, ko'z va tomoq shilliq pardalarining kataral yallig'lanishi va terida dog'li toshmalar paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi. Qizamiq bugungi kunda ma'lum bo'lgan eng yuqumli kasalliklardan biridir. Ushbu infektsiya deyarli 100% sezuvchanlik bilan tavsiflanadi - ya'ni ilgari qizamiq bilan kasallanmagan va emlanmagan odam qizamiq bilan kasallangan odam bilan aloqa qilsa, kasal bo'lish ehtimoli juda yuqori. Shuning uchun emlash jadvaliga qat'iy rioya qilish va infektsiya o'chog'ida epidemiyaga qarshi tadbirlarni o'tkazish juda muhimdir.

Kalit so'zlar: Emlash, immunoglobulin, monovaksin, serologik usullar, toshmalar.

ПРОФИЛАКТИКА КОРИ У ДЕТЕЙ

Омонова Фазилат Найимовна

преподаватель педиатрии Каршинского техникума здравоохранения имени Абу

Али ибн Сино,

Шаропова Феруза Фуркатовна

преподаватель Каракольского техникума здравоохранения им. Абу Али ибн Сино

Аннотация: Корь — распространенное острое инфекционное заболевание, встречающееся преимущественно у детей и характеризующееся лихорадкой, катаральным воспалением слизистых оболочек носа, глаз и горла, появлением пятнистых высыпаний на коже. Корь – одно из самых заразных заболеваний, известных сегодня. Для этой инфекции характерна почти 100% чувствительность – то есть человек, ранее не болевший корью и не прошедший прививку, имеет очень высокую вероятность заболеть при контакте с человеком, больным корью. Поэтому очень важно строго соблюдать график прививок и проводить противоэпидемические мероприятия в очаге заражения.

Ключевые слово: Вакцинация, иммуноглобулин, моновакцина, серологические методы, сыпь.

Корь является одной из самых заразных болезней, известных на сегодняшний день. Для этой инфекции характерна почти 100% восприимчивость – то есть если человек, ранее корью не болевший и не привитый, будет контактировать с больным корью – вероятность заболеть чрезвычайно высока. Вот почему так важно строгое соблюдение сроков вакцинации и проведение противоэпидемических мероприятий в очаге инфекции.

Причины заболевания

Путь передачи инфекции – воздушно-капельный. Вирус выделяется во внешнюю среду с капельками слюны при разговоре, во время кашля, чихания. Несмотря на нестойкость к воздействию внешней среды известны случаи распространения вируса с током воздуха по вентиляционной системе здания. Источник инфекции – больной корью, который заразен для окружающих с последних 2 дней инкубационного периода до 4-го дня высыпаний. С 5-го дня высыпаний больной считается незаразным. После перенесенного заболевания у выздоровевших сохраняется пожизненный иммунитет. Дети, родившиеся от перенесших корь матерей, остаются невосприимчивыми к болезни до 3 месяцев, так как в течение этого периода в их крови сохраняются защитные материнские антитела. Лица, не болевшие корью и не привитые против нее, остаются высоко восприимчивыми к кори в течение всей жизни и могут заболеть в любом возрасте.

Симптомы кори

Инкубационный период, т.е. время от заражения до появления первых симптомов, длится от 7 до 14 дней. Важно помнить, что болезнь начинается не с появления сыпи, а с симптомов простуды: температура 38-40°C, резкая слабость, отсутствие аппетита, сухой кашель, насморк. Позже появляется конъюнктивит (воспаление слизистой оболочки глаза). Примерно через 2-4 дня после первых симптомов болезни на слизистой оболочке щек (напротив коренных зубов) возникают мелкие беловатые высыпания. На 3-5 день болезни появляется сыпь в виде ярких пятен, которые имеют тенденцию сливаться между собой. Сначала она обнаруживается за ушами и на лбу,

затем быстро распространяется ниже – на лицо, шею, тело и конечности. Мелкие розовые пятна сыпи быстро увеличиваются в размерах, приобретают неправильную форму, иногда сливаются. В период максимального высыпания, через 2-3 дня после появления сыпи, температура снова может подниматься до 40.5°C. Сыпь держится 4-7 дней. На месте пятен остаются очаги коричневой пигментации, через 2 недели кожа становится чистой.

Осложнения

Осложнения развиваются чаще у детей в возрасте до пяти лет или у взрослых старше 20 лет. Наиболее распространенными являются воспаление среднего уха (отит), слепота, бронхопневмония, воспаление шейных лимфоузлов, ларингит, энцефалит. К сожалению, осложнения кори не так уж редки, поэтому лечение заболевания должно проводиться под медицинским контролем – участковый врач посещает пациента раз в несколько дней.

При малейшем подозрении на развитие кори следует незамедлительно обратиться к врачу. Это важно не только для скорейшей постановки диагноза и начала лечения, но и для принятия противоэпидемических мер в коллективе, который посещал заболевший.

Лечение

В типичных случаях диагностика кори не вызывает затруднений. Участковый врач ставит диагноз на дому по клинической картине заболевания и назначает лечение. Иногда могут потребоваться серологические методы исследования (выявление антител к вирусу кори в сыворотке крови больного).

Лечение неосложнённой кори симптоматическое, включает постельный режим, обильное питье, жаропонижающие, средства от насморка и боли в горле, отхаркивающие препараты, витамины. В случае развития осложнений кори дальнейшее лечение проводят в стационаре.

Профилактика кори

Надежным и эффективным методом профилактики кори является вакцинация. Прививка от кори это, по своей сути, искусственное инфицирование вирусом, но очень ослабленным, в результате которого организм вырабатывает защитный иммунитет. У некоторых детей с 6 по 20 день после прививки могут отмечаться слабые реакции в виде повышения температуры, а иногда появления конъюнктивита и не обильной сыпи. Эти симптомы сохраняются 2-3 дня, после чего все благополучно проходит. Не пугайтесь, это вполне возможно и не опасно. Однако на всякий случай, при возникновении каких-либо осложнений после прививок обязательно обращайтесь к врачу. Первую вакцинацию проводят детям в возрасте 12 месяцев, вторую – в возрасте 6 лет. Вакцинация против кори может проводиться моновакцинами или тривакциной (корь, краснуха и эпидемический паротит). Эффективность противокоревой вакцины одинакова, независимо от того, какая вакцина применяется. Прививка обеспечивает стойкий защитный эффект в течение 15 лет. Живые вакцины не назначают беременным женщинам, больным туберкулезом, лейкозом, лимфомой, а также ВИЧ-

инфицированным.

При выявлении кори проводят профилактические мероприятия в очаге инфекции – т.е. в том коллективе, где находился ребенок. Детям до 3 лет, беременным женщинам, больным туберкулезом и лицам с ослабленной иммунной системой обычно вводят противокоревой иммуноглобулин (пассивная иммунизация) в первые 5 дней после контакта с больным. Дети старше 3 лет, не болевшие корью, не привитые ранее и не имеющие клинических противопоказаний, подлежат срочной вакцинации. Вакцина может обеспечить защитный эффект при использовании ее до контакта или в течение 2 суток после контакта с больным корью. На детей, которые контактировали с заболевшим, не были привиты и не болели корью, налагают карантин. Первые семь дней после одноразового контакта допускается посещать детский коллектив. Потом, до 17 дня после контакта включительно (а для детей, которые с целью профилактики получили иммуноглобулин, – до 21 дня) таких детей изолируют. В очаге инфекции ежедневно проводят профилактический осмотр и термометрию детей, которые находились в контакте с тем, кто заболел. Всех обнаруженных больных корью срочно изолируют.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Руководство по амбулаторно-поликлинической педиатрии. / Под ред. А. А. Баранова. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. - 592 с.
2. Лабораторная диагностика в детском возрасте. / Гейне В., Пленерт В., Рихтер И.; Пер. с нем. - М.: Медицина, 1982. - 284 с.
3. Рациональная фармакотерапия детских заболеваний, в 2 томах. / А.А. Баранов, Н.Н. Володин, Г.А. Самсыгина. - ЛитТерра, 2007. - 2180 с. в двух книгах.
4. Инфекционные болезни у детей. / Н.И. Нисевич, В.Ф. Учайкин. - М.: Медицина, 1990. - 624 с.

ODAM FAOLIYATINING SUV ZAHIRALARIGA TA’SIRI

Vohidov Erkin Odilovich

Namangan davlat universiteti o’qituvchisi

Suv havzalarining ifloslanishida ko’pincha neft va neft mahsulotlari asosiy o’rin tutadi. Neft tabiiy yo’l bilan yer yuzasiga chiqib suvni ifloslantirishi mumkin. Ammo ifloslanish asosan odam faoliyati, xususan neft qazib chiqarish, uni tashish, qayta ishlash, undan yoqilg’i va sanoat xomashyosi sifatida foydalanish bilan bog’liq. Davlatlar o’rtasidagi mojarolar va neft qazib olinadigan uskunalarning izdan chiqishi bilan bog’liq hodisalar suv, atmosfera, tuproq muhitining ifloslanishida katta o’rin tutadi.

Suv havzalari, qishloq xo’jaligi ekinlari ekilgan dalalar, chorvachilik fermalari, sanoat korxonalaridan chiqayotgan oqava suvlar bilan oqib keladigan metallar (masalan, simob, qo’rg’oshin, rux, mis, xrom, marganets, qalay) radioaktiv va zaharli moddalar bilan ham ifloslanishi mumkin. Metallar orasida ayniqsa, simob, qo’rg’oshin va ular birikmalari juda havfli hisoblanadi.

Sanoat korxonalaridan chiqqan chiqindilar, ekinlarni parvarish qilishda foydalaniladigan kimyoviy o’g’itlar, qishloq xo’jalik zararkunandalariga qarshi qo’llaniladigan kimyoviy vositalar ham oqava suvlar bilan suv havzalariga tushganida ularni ifloslantiradi. Azot va fosforli organik birikmalar shahar kanalizatsiya quvurlari orqali ham ko’p miqdorda suv havzalariga kelib tushadi.

Oziq moddalar kontsentratsiyasining ortishi suv havzasidagi biologik muvozanatning buzilishiga olib keladi. Dastlab suv havzasida mikroskopik suv o’tlari tez ko’paya boshlaydi. Oziqning mo’l bo’lishi suv o’tlari bilan oziqlanadigan plankton qisqichbaqalar sonining ortishiga olib keladi. Bu esa planktonxo’r baliqlar va boshqa hayvonlarning ko’payishiga imkon beradi. Biroq suvdagi kislorod zahirasi tez kamayishi, ko’p miqdorda organizmlar qoldig’ining chirishi natijasida zaharli seravodorod gazining to’planishi, organizmlarning yoppasiga qirilib ketishiga olib keladi. Suv havzasi tirik organizmlar yashashi uchun yaroqsiz bo’lib qoladi.

Elektrostatsiyalardan va ayrim sanoat korxonalaridan chiqariladigan ilitilgan suv ham tabiiy suv havzalaridagi ekologik muvozanatga ta’sir qiladi. Suv haroratining ko’tarilishi bilan suvda eriydigan kislorod kamayadi; anaerob organizmlar (ko’k-yashil suv o’tlar, bakteriyalar) tez ko’payib, suvni zaharlaydi va suv havzasidagi ekologik muvozanat buziladi.

Bir qancha hududlarda ekinlarni sug’orishida yer osti suvlaridan foydalaniladi. Ilgari yer osti suvlari eng toza suv hisoblanar edi. Odamning xo’jalik faoliyati tufayli yerosti suvlari ham ifloslanib, ichishga yaroqsiz bo’lib qoladi.

Insoniyat qishloq xo’jaligi va sanoat mahsulotlari yetishtirish maqsadida har yili 2200 km³ chuchuk suv sarflaydi.

Bu suvning taxminan 60-80 %i qishloq xo’jaligiga sarf bo’ladi. Sanoat tarmoqlari orasida ayniqsa tog’ ruda qazib olish, po’lat eritish, kimyo, neft-kimyo, selluloza-qog’oz va oziq-ovqat sanoatlari suvning ko’p sarf bo’lishiga olib keladi. Bu tarmoqlar ehtiyoji uchun

sanoatda foydalaniladigan chuchuk suvning 60-80 % sarf bo'ladi.

Sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning bundan buyon o'sishi qo'shimcha chuchuk suv zahiralari talab qiladi. Lekin hozirning o'zida insoniyatning chuchuk suvga talabi to'la qondirilayotgani yo'q. Aholining chuchuk suvga talabi shaharlarda 80 %ga, qishloqlarda 25 %ga qondirilmoqda. Chuchuk suv havzalarining ifloslanishi suv zahiralari yanada kamayishiga olib kelmoqda.

Keyingi yarim asr mobaynida ko'pchilik mamlakatlarda suv zahiralari kamayib borishi kuzatilmoqda. Yer osti suvlari ham kamayib bormoqda. Chuchuk suvlardan sug'orish va sanoatda pala-partish foydalanish, nam saqlovchi o'rmonlarning kesilishi, botqoqliklarning quritilishi kichik daryolarning yo'qolib ketishiga, yirik daryolarda suvning kamayishiga olib keldi. Sug'oriladigan ekin maydonlarining kengayishi Orol dengizining qurib qolishiga olib kelgan asosiy sabablardan biri bo'ldi. So'ngi yillarda Orol atrofidagi hududlarda barcha tabiiy suv havzalari, ko'llar qurib qoldi. Cho'llanish va suv tanqisligi Orol bo'yi ekosistemalarning tamoman yemirilishiga olib keldi.

Dalalarda ishlatiladigan kimyoviy o'g'itlar va zaharli moddalar, sanoat korxonalarini chiqindilari oqava suvlar orqali daryolardan okeanlarga oqib chiqadi. Bundan tashqari holakatga uchragan dengiz transportlari ham okean suvini neft mahsulotlari, va boshqa mahsulotlar, og'ir metallar tuzlari bilan ifloslanishiga sabab bo'ladi. Ifloslanish ayniqsa (masalan, Qora va Azov), dengizlarda kuchli bo'lib, dengiz hayvonlarining qirilib ketishiga olib keladi. Ifloslanish tufayli ko'p hollarda ovlangan baliq va mollyuskalar oziq-ovqat uchun yaroqsiz bo'lib qoladi. Nima uchun shunday bo'ladi? Suv-eng qimmatli tabiiy boylik hisoblanadi. Chunki u barcha tirik organizmlar uchun zarur. Yer planetasidagi suvning 97,2 % dunyo okeanlari, 2,70 % yerosti chuchuk suvlariga, faqat 0,01 % tabiiy suv havzalariga to'g'ri keladi. Xuddi ana shu chuchuk suvlardan ham odam o'zining xo'jalik faoliyatida foydalanadi.

Amudaryo sersuv daryo bo'lib, muzlik va qorlardan suv oladi. Yer kurrasining eng katta Fedchenko muzligi ham Amudaryoning suv yig'ish havzasida joylashgan. Daryoning o'rtacha yillik oqimi 1960-yillargacha o'rtacha 2080 m³/sek.ni tashkil etgan bo'lsa, o'tgan asrning 80-yillarida Orol dengiziga quyiladigan suv miqdori 160m³/sek, 1995-yilda 24,2m³/sek.ga tushib qoldi. Amudaryo suvi nihoyatda loyqa bo'lib, uning 1m³ suvida 3740 g. oqiziq bo'ladi. Yillik oqiziq miqdori 210 t.ga yetadi. Amudaryo har yili Orol dengiziga 18 mln. t. tuz olib kelgan. Hozir esa suv miqdorining keskin kamayishi bilan Amudaryo suvining loyqaligi, Orol dengiziga olib kelinadigan tuz miqdori kamaygan. Lekin suvning sho'rlanish darajasi 0,4-0,6 g.dan 1,4-2,5 g.ga ortgan.

Amudaryo va uning irmoqlari bo'ylab yirik suv omborlari, gidrouzellar qurilgan. Daryodan Katta Qoraqum, Amu-Qorako'l, Qarshi magistral, Gurlan, Qirqqiz kabi o'nlab yirik kanallar suv oladi; Kollektorlar orqali dalalardan chiqadigan oqava suvlar daryoga quyiladi.

ODAM FAOLIYATINING ATMOSFERAGA TA’SIRI

Vohidov Erkin Odilovich

Namangan davlat universiteti o’qituvchisi

Sayyoramiz atmosferasi Yer massasining milliondan bir qismini tashkil etadi. Lekin atmosfera biosferadagi jarayonlarga juda katta ta’sir etadi. Atmosfera sayyoramizning issiqlik rejimini belgilab beradi hamda uni kosmik va ultrabinafsha nurlarining halokatli ta’siridan himoya qiladi. Atmosfera sirkulyatsiyasi muayyan hududlar iqlimiga va u orqali daryolardagi suv rejimi, tuproq va o’simliklarga ta’sir ko’rsatadi.

Atmosferaning hozirgi tarkibi Yer sayyoramizning uzoq tarixiy rivojlanishi natijasida tarkib topgan. Atmosfera asosan, azot va kislorod aralashmasidan iborat. Unda inert gaz, argon, karbonat angidrid, ammiak, metan, ozon, oltingugurt oksidi va boshqa gazlar bor. Bundan tashqari atmosferada Yer yuzasidan keladigan qattiq zarrachalar yonish va vulqonik mahsulotlar, tuproq zarrachalari, kosmosdan keladigan kosmik chang hamda har xil o’simlik, hayvon va mikroblar mahsulotlari, shuningdek suv bug’i bo’ladi.

Atmosferadagi salbiy o’zgarishlar asosan, atmosfera havosida ikkinchi darajali moddalar miqdorining o’zgarishi bilan bog’liq. Atmosfera ifloslanishning tabiiy va antropogen manbalari bo’ladi. Atmosferaning tabiiy ifloslanishi Yer yuzining ayrim xududlarida sodir bo’lib turadigan tabiiy ofatlar: vulqonlarning otilishi, changli to’fonlar, o’rmonlarning yonishi, organik qoldiqlarning chirishi bilan bog’liq. Bunday ofatlarda atmosferaga ko’p miqdorda oltingugurt oksidi, vodorod sulfid, uglerod oksidlari, boshqa gazlar, chang va organik zarralar ko’tariladi.

Changli to’fonlarning paydo bo’lishi va kuchayib borishi odam xo’jalik faoliyatining rivojlanib borishi bilan ham bog’liq. Orol dengiziga quyiladigan daryolarning yo’li to’silishi oqibatida dengiz tubining ochilib qolishi bu mintaqada changli to’fonlarning kuchayishiga olib keldi. Ma’lumotlarga ko’ra, Orol dengizining qurib qolgan tubidan bir yil davomida 12,5-17,5 mln. tonna tuzli changlar havoga ko’tariladi. Bunday changlar, asosan Orol bo’yidagi xududlarga yog’ilib, tuproqning sho’rlanishini kuchaytiradi. Orol dengizi tubidan ko’tariladigan chang izlari Tyanshan muzliklaridan ham topilgan.

Atmosferaning antropogen ifloslanishi neft, toshko’mir kabi tabiiy yoqilg’ilarning yonishi bilan bog’liq. XIX-asr oxiri va XX-asr boshlarida atmosferaga chiqariladigan yonish mahsulotlarini o’simliklar deyarli to’liq o’zlashtirgan. Lekin yoqilg’i juda ko’p miqdorda ishlatila boshlangan hozirgi davrda atmosferada yonishning zaharli mahsulotlari konsentratsiyasi tobora oshib bormoqda. Ular orasida oltingugurt oksidi, vodorod sulfid, uglerod oksidi-is gazi ayniqsa zaharli hisoblanadi.

Atmosferada oltingugurt oksidi, ayniqsa, mis, ftor, alyuminiy eritish zavodlari yaqinida ko’proq bo’ladi. Oltingugurt oksidi o’simliklar bargidagi xlorofillni yemiradi; guldagi changdonlarning yetilishga salbiy ta’sir ko’rsatadi; barglarni qurib, to’kilishiga olib keladi. Oltingugurt oksidining bir qismi oltingugurt angidridigacha oksidlanadi hamda suvda erib kislotaga aylanadi va u Yer yuziga kislotali yomg’ir bo’lib yog’iladi. Kislotali yomg’irlar organizmlar va binolarga zarar yetkazadi, o’simliklar o’sishi uchun zarur bo’lgan

chirindilar (gumus) ni tuproqdan yuvib ketadi. Bundan tashqari tuproqda kaltsiy, magniy, kaliy tuzlari ham kamayadi. Buning oqibatida tuproqning unumdorligi pasayadi. Kislotali yomg'ir suv havzalaridagi jonivorlarni ham qirib yuborishi mumkin.

Har yili ko'mir, neft, gaz va boshqa yoqilg'ilarni yoqilishi tufayli atmosferaga milliardlab tonna karbonat angidrid ajralib chiqadi. Bu gazning tahminan yarmini yashil o'simliklar o'zlashtiradi va okean suviga yutiladi, qolgan qismi atmosferada qoladi. SHuning uchun atmosferadagi karbonat angidrid miqdori so'ngi o'n yil davomida 10 %ga ortgan. Karbonat angidrid qo'yosh energiyasini kosmik bo'shliqqa qaytarilishiga to'sqinlik qilib, parnik effektiga sabab bo'ladi.

Bu holat yer yuzida haroratning asta-sekin ko'tarilishiga olib kelishi mumkin. Sanoat korxonalari, avtomobillar va boshqa transport vositalari yoqadigan yonilg'idan atmosferaga azot oksidlari, qo'rg'oshin (har bir avtomobil bir yilda 1 kg. qo'rg'oshin chiqaradi), kadmiy, simob, boshqa metallar birikmalari, atsetilen, etilen, metan, propan, toluol, benzopiren va boshqa uglevodorodlar ajralib chiqadi. Bu gazlar atmosferadagi suv tomchilari bilan birga zaharli tuman-smog hosil qiladi. Havodagi suyuq va qattiq chang zarrachalari yer yuzasiga tushadigan qo'yosh radiatsiyasining kamayishiga olib keladi.

Yonish mahsulotlaridan azot oksidlari va sovutgichlarda foydalaniladigan freonning ko'payishi atmosferaning yuqori qatlamidagi azon qavatini yupqalashib, yemirilishiga olib keladi. XX-asrning 80-yillarida dastlab Antarktida, so'ngra SHimoliy qutb ustidagi azon qavatida teshik hosil bo'lganligi to'g'risida tashvishli xabarlar paydo bo'la boshladi. Azon qavatidagi bunday teshiklar Skandinaviya, Rossiya va Kanada ustida paydo bo'lishi mumkin. Ultrabinafsha nurlar dozasining ortishi odamlar orasida teri raki, ko'z kataraktasi kabi kasalliklarning kuchayishiga, daraxtlarning zararlanishi, dengizlarimiz mahsuldorligining kamayishiga olib keladi.

Atmosfera havosining sayyoramiz miqyosida ifloslanishi ekosistemalarning tabiiy holatini, birinchi navbatda yerning yashil qoplamining yo'qolishiga olib keladi. Ayniqsa, yirik shaharlar va sanoat korxonalari joylashgan hududlardagi yashil o'simliklar ko'proq ziyon ko'radi.

ASALSHIRALI O`SIMLIKLAR

Vohidov Erkin Odilovich

Namangan davlat universiteti o'qituvchisi

Hashoratlarning hayoti gulli o`simliklarning o`shishi, rivojlanishi, ko`payishi singari jarayonlar bilan bog`liq, o`simlik gullaydi, so`ngra meva tugadi, o`simlikning changlanishi va urug`lanishidan so`nggina meva va urug` hosil bo`ladi va rivojlanadi. Gul bu naslni davom ettirish ya`ni undan hosil bo`lgan urug` jinsiy ko`payish vazifasini bajaradi. Ko`pchilik o`simliklarda gullar ikki jinsli bo`ladi, bir jinsli gullar tabiatda keng tarqalgan. Shu ayrim jinsdagi gullarning qaysi o`simliklarda uchrashiga ko`ra bir uyli, ikki uyli va ko`p uyli o`simliklarga ajratamiz.

Changlanish va urug`lanish jarayonlari hakida biz botanika kursida ma`lum tushunchaga egamiz. Changlanish jarayonini tashqi muxit va ayniqsa hashoratlilar bilan bog`liqligini bilamiz. Bu xildagi hashoratlilar bilan changlanadigan o`simliklarni entomofillar deyiladi. Entomofil o`simliklar hashoratlilar uchun ozuqa bo`ladigan, suyuq nektar oziqligini ajratib, ularni o`ziga jalb qiladi.

Urug`chi-onalikning tumshuqcha qismini yuzasi notekis va nektar suyuqligi bilan nam bo`lib turadi, bu esa changni ushlab qolish imkonini beradi. Chang qulay nam va ozuqali sharoitda unib, chang naychasini hosil qiladi. Changlanish va urug`lanish orasida ma`lum bir vaqt o`tadi. Masalan: qoqida bu 20-30 minut, g`o`zada 18-20 soat, ba`zi mevali daraxtlarda bir necha sutka, hatto o`simliklarda bir necha xafta, oy davom etadi.

O`simliklarning chetdan changlanishi uchun bir qancha moslanishlar mavjud. Ularga ko`p kuzatiladigan dixogamiya hodisasi shular jumlasidandir. Bunda gul changichi va urug`chi onaliklar turli vaqtda yetiladilar. Changchilardan oldin urug`chilarning yetilishi proteroginiya deyiladi.

Tabiatda chetdan changlanishning yana bir turi geterostiliya xodisasi hamdir. Bu har xil ustunchali ma`nosini bildiradi. Bunda changchi ipchalari va urug`chining ustuncha qismi turli gullarda har xil uzunlikda bo`ladi, bu esa boshqa gullardan changlanish imkonini beradi. Masalan: grechixa, navro`zgul, ko`pgina tur o`simliklar gullar tuzilishida ham chetdan changlanishga moslanish kuzatiladi. Masalan: dukkakdoshlar, mavraklarda hasharotlar, ari gul shirasini olishda changdonga tegib yorilishi natijasida chang mikrosporalar bir guldandan, ikkinchi gulga ular yordamida o`sishtan chetdan changlanish sodir bo`ladi. O`simliklar gultajibarglarining rang-barang bo`lishi, to`pgullarning hosil bo`lishi va tuzilishi ham chetdan changlanishlarga yordam beradi. Keyingi izlanishlardan ma`lum bo`ldiki, arilar har xil oddiy va murakkab shakllarni farqlay olar ekan. Ular qovoq rang, sariq rang, yashil va ultrabinafsha nurlarni ajrata oladilar

Tabiatda o`simliklarning chetdan changlanishiga asalarilarning xissasi 75-80 %ga to`g`ri keladi. Kuzatishlardan shu narsa ma`lumki, o`simliklarning asalarichilik uchun ahamiyatga ega bo`lishi uchun ular yetarli miqdorda nektar ajratishi va bu nektarni arilar gullardan olishlari imkoniyati bo`lsa, bunday o`simliklar amaliyotda katta ahamiyatga ega bo`ladi. Vaholanki, ko`pgina o`simlik turlari: dukkakdoshlar kabilarda gul tojibarglari

naychasimon bo`lib, ari shira ololmaydi.

Ko`p miqdorda asl beradigan o`simliklarning turini oladigan bo`lsak bunday turlar kam Masalan: qovul, gulxayri, g`o`za gullari, yirik, ko`proq nektar ajratadi. Har bir mamlakatni o`ziga xos tabiiy sharoiti, shu joyga xos bo`lgan o`simliklar dunyosi bor. Bir to`p o`simlikning o`zi xar yili va bir necha mavsumda ham har xil nektarga ajratadi. Nektar ajralishida iqlimning ta`siri katta. Noqulay ob-havo sharoitida shamol, yog`ingarchilik davrida asalarilar nektar yig`maydilar va o`simliklarni changlantirmaydilar. Natijada asalarichilik yaxshi rivojlanmagan maydonlarda qishloq xo`jalik ekinlari, mevali bog`larda bu o`simliklarning hosili kam bo`ladi. Nektar esa asalarilar tomonidan yig`ib olinmasdan bekorga nobud bo`ladi. Asalarichilikni rivojlantirish, birinchidan qimmatli ozuqa mahsulotlari suti va zahri, asal mumi bilan ta`minlashga, ikkinchidan esa qishloq xo`jalik ekinlari hosildorligini oshirish imkonini beradi.

Urug`chilik maqsadlarida asalarilardan foydalaniladigan hosildorlik 1,5 marta oshganligi aniqlangan. Ko`pgina qishloq xo`jalik ekinlari: sabzavot va poliz, bog`dorchilik jumladan, yo`ng`ichka, kungaboqar, sabzi, piyoz urug`ining mahsuldorligi asalarilar faoliyatiga bog`liq. Tabiatda juda ko`p asal beradigan gulli o`simliklar tarqalga, lekin asal yig`ish jarayoni juda murakkabdir. Bir kg. asal yig`ish uchun, ari 2 mln. oq akasiya guliga 5 mln. asposet gulidan nektar yig`ishi kerak.

Nektar shirin suyuq modda bo`lib, gulli o`simliklarning maxsus nektardonlar deb ataladigan bezlardan ajraladi. Nektardonlar asosan, gulda joylashgan bo`ladi. Ba`zan to`pgul novdasida barglarda ham turli shakllardagi nektardonlar uchraydi. Masalan: kanakunjut, g`o`za, olchada. O`simliklarda nektar o`simlik yashab turgan geografik sharoitga iqlimga, o`simlik yashab turgan tuproq, suv omillariga bog`liq, holda oz yoki ko`p miqdorda ajralishi kuzatiladi.

Gullarning ochilishi ritmiga qarab, nektar ajralish jarayonining boshlanishi har xil bo`ladi, ritmi bilan o`simlik ertalab gullaydigan bo`lsa, gul ochilishi bilan nektar ajralishi boshlanadi. Masalan: g`o`zadan gulning ochilishi ertalab soat 6-7da boshlansa, nektar ajralishi ham soat 7dan keyin boshlanadi. Bu jarayon kechki soat 10gacha davom etadi. Nektar ajralishining eng yuqori miqdori soat 13ga kunduz kunga to`g`ri keladi, nektar ajralish jarayoni gulning yashash muddatiga bog`liq. Agar gul 2-3 kun ochilib tursa, shuncha vaqt nektar ajralib chiqib turadi, faqat keyingi kunlarda bu jarayon susayadi. Nektarlarning normal nektar ajratishi uchun, o`simliklarning barcha qismlari butun suv yetarli bo`lishi kerak. O`simliklarda namlik yetishmasa havo quruq va issiq bo`lsa, nektar ajralishi susayadi va to`xtaydi. O`simliklarda so`lish boshlansa, tuproqlarda namlik yetishmaslikdan nektardonlardan nektar ajralmaydi gul to`kiladi.

Tashqi omillardan yorug`lik, namlik, tuproq ozuqasi yetarli darajada bo`lganda o`simlikda nektar ajralishi yaxshi ketadi. O`simlik changlanib bo`lganidan so`ng, nektardon faoliyati pasayadi va to`xtaydi. Nektardonda qolgan uglevodlar qaytib tuguncha to`qimalariga so`riladi. Turli o`simliklardan ajraladigan nektar miqdori ham o`simlik turiga yashash sharoitiga qarab o`zgaradi. Gullar kichik bo`lsa, nektar miqdori kam, aksincha yirik gullarda ko`proq bo`ladi. Morfologik jihatdan nektardonlar ikki xil tuzilishda bo`ladi.

1. gulda-floral nektardonlar

2. guldan tashqari-ekstrofloral, nektardonlar

Gul nektardonlari gulning barcha qismida uchrashi mumkin. Masalan: kosachabarg, tojibarg, changchi (otaliklar), urug`chi (onaliklar) tuguncha pastki qismida turli joylarda uchraydi.

Guldan tashqaridagi nektardonlar esa barg tomirlarida, bandida yoki novdada uchraydi. Nektardonlarning shakllari ham turli tuman bo`ladi. Yassi botiq, qavariq chuqurcha, so`galsimon, yostiqtchasimon va boshqa shakllarda bo`ladi.

Kosabarglarda nektardonlarning bo`lishi tabiatda uncha ko`p uchramaydi. Masalan: g`o`zada va jo`kada bu tipdagi nektardonlar bor. Ko`pgina o`simliklarda nektardonlar halqasimon ko`rinishda gul tugunchasi atrofini o`rab turadi. Xullas turli o`simliklar gruppalariga xos bo`lgan nektardonlar bir-birilaridan shakllari bilan farq qiladilar. Nektardonlar o`simlik turini aniqlashda muhim morfologik belgi bo`lib hisoblanadilar va o`simliklarni sistemaga solishda alohida ahamiyatga egadirlar. Ko`pchilik o`simliklar gulida nektarli yig`adigan maxsus organlar hosil bo`lgan. Masalan: binafsha, isfarak, zig`irak kabilarda barg tomiri bandlarida, uchraydigan nektardonlarni boqsada, dukkaklilarda oq akasiyada, gilosda ko`rish mumkin. G`o`zada 4 tipdagi nektardonlar mavjud bo`lib, uch tipdagisi gulda joylashgan bir turi esa g`o`za bargida joylashgan bo`lib, tashqi nektardon hisoblanadi. Tashqi nektardonlar dastlab barglarda hosil bo`lgan degan fikrlar bor. O`simlik turlarida nektardonlarning tashqi ko`rinishi juda xilma-xil, tekis, botiq, yostiqtchasimon, shoxsimon, chuqurcha kosachasimon ko`rinishda bo`ladi. Ko`pincha nektar ajraladigan to`qimalar tagida maxsus ajratuvchi qavat joylashgan bo`lib, gul o`rnini butun yuzasini o`rab turadi. Malina, olcha, olxo`ri, nektardonlarning shakli, joylashishi, har bir tur uchun morfologik belgi bo`lib, xizmat qiladi.

Tipik nektardon odatda epidermis bilan qoplangan hujayralar qatlamidan iborat. Nektardonlar shira ajralgan paytda yaltirab turadi. Nektar suyuqlik tomchi ko`rinishda turlanadi. Uning rangi och, yoki to`q yashil, sarg`ish g`o`za qovoqda qo`ypechakda, zarg`aldoq rangda bo`ladi.

Ko`pgina o`simliklarda nektar suyuqligining yig`ilishi uchun tashqi muhitning noqulay sharoitlaridan saqlash uchun moslamalar mavjud. Shunday moslamalardan: ayiqtovon, sedana kabi o`simliklarda nektar yig`iladigan o`simtalar paydo bo`lgan.

Netardonlar urug`chi tugunchasi yoki ustunchasi atrofini o`rab turadi. Nektardonlarni o`rab turgan har xil tukchalar nektarni bug`lanib ketishidan saqlaydi.

USE OF CREATIVE AND FUN METHODS IN MODERN

Kadirova M.G

English Use of creative methods in teaching English The Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan Teacher of Tashkent Academic Lyceum

The use of new technologies is essential today, particularly in language teaching. The New Collaborative Approach is a methodology implemented at the National University of Hiroshima for the teaching of the English language. Rich in creativity and interactivity, the class can be adapted to the level of each student. At a time when more than fifty universities, whether national or private, use multimedia rooms for the teaching of foreign languages, the question is no longer whether we should introduce the computer into the language classroom, but to seek to improve the teaching practice of CALL (Computer Assisted Language Learning). This is an observation that every teacher of foreign languages in Japan must take into account. And English teachers, in particular, cannot ignore that, every year, tens of thousands of students learn English with the help of computers.

To better use new technologies and improve the teaching of English, since the opening of a multimedia language laboratory in our faculty, we have adopted the New Collaborative Approach methodology. Before presenting this subject in detail, we would like to mention some reasons why CALL must necessarily be operated in an establishment with the training of citizens of the 21st century in mind. These reasons are social and educational.

Multilingualism and knowledge in the information society. Industries in the field of new information and communication technologies are booming in many countries around the world. We are seeing a sort of boom in multimedia and the Internet almost everywhere. The challenges of this development are not only economic. According to certain commentators, the popularization of these new technologies at the general public level heralds the advent of a computerized electronic society and opens the prospects of a cognitive revolution as important as the discovery of printing by Gutenberg.

Today, the common language on the Internet is English, a linguistic domination that can be considered natural at first, the Internet being a product of American culture. But our task is to establish multilingualism on this formidable network of information and communication. For the necessary multilingualism to reign, English must be recognized as an international language on the network of networks. This does not mean that we should or can neglect other languages. Apart from English and far behind it, French remains the only language of communication on a global scale. France is one of the rare advanced countries that is aware of the need to deliberately preserve the languages and cultures existing throughout the world.

Familiarization with new technologies and the acquisition of foreign languages are therefore essential for young people of the 21st century. Language teachers can contribute to the training of young people when they are aware that multimedia is not just a new audiovisual gadget, but a system that integrates the various means of transmitting information and the various supports of expression. They can assume their role through

their CALL practices. And English teachers, by encouraging learners to carry out creative activities in a multimedia environment, at the same time highlight the use of English in the construction of new cultures. Thus, we must resolutely take the side of using computers for teaching/learning English in the era of computerized technological culture. It is with this in mind that we have continued to study the current possibilities of multimedia teaching of English and that we have introduced into our teaching multiple activities which rely on the contributions of the computer.

New collaborative approach at the service of FLE. Our faculty acquired a multimedia room in 1993, specially designed for the teaching of foreign languages. Its system integrates the functions of the language laboratory and the functions of a cabled communication network connected to the Internet. Since 1997, we have also had a multimedia resource center for learning foreign languages. In addition to free access to the Internet, students can consult various tutorials and produce documents themselves multimedia.

To illustrate the integration of the computer in our English class, we will first present our educational approach and then give some applications.

Complex approach. We work in a common English class which meets four times a week for two years. From the start of CALL in our establishment, we adopted an audiovisual method as the main method for this class. This method, thanks to the quality of the serial film, spontaneously arouses very keen interest and strong motivation among complete beginners, which is difficult to achieve even with more recent and more innovative manuals. It also presents an abundance of elements to learn on the referential, cultural and linguistic levels. But we do not advance our program by following the educational guide word for word. We do not cover all the questions recorded in the exercise book. We give students auxiliary manuals, handouts or network cards concerning grammar, pronunciation, vocabulary or reading. The method serves us both as a common thread for all the didactic elements and as a trigger, in various ways, for additional or in-depth exploitation.

USE OF FUN ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH

Kadirova M.G

The Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

Teacher of Tashkent Academic Lyceum N2

According to little research “game” comes from the Latin word “jocus” which means “badinage, joke” or in more common Latin “amusement, entertainment”. As for the word “ludic”, it is a derivative of the Latin word “ludus” which means relating to play.

The game is defined in the Petit Robert dictionary as much as “purely gratuitous physical or moral activity, generally based on convention or fiction which has, in the consciousness of the person who engages in it, no other end than itself, for no other purpose than the pleasure it provides. The notions of pleasure, freedom and gratuity are the founding words of this definition which seems close to children's play in its most recreational aspect. For Roger Caillois, in his work “Les jeux et les hommes” (1958), the idea of freedom is heavy: “Play leads the child into a reality of his own, where he can build the world, undo it and rebuild it as he wishes, without any constraints other than those he is willing to give himself.” He also adds that playful play is a free activity par excellence.

Play is the fundamental activity of the child, it is his work, his preoccupation; it represents a means of structuring the personality, of learning about life, of development, of discovering others... The Dutch historian, tried to give a definition to the game in his book “Homo Ludens”, the game would be “A voluntary action or activity, accomplished within certain fixed limits of time and place, following a rule freely agreed but completely imperative, provided with an end in itself, accompanied by a feeling of tension or joy and an awareness of being 'otherwise' than in everyday life”

In his work, “pedagogy of the game”, N Grandmont speaks of a progression in the game which goes from the modification of the game to its transformation. The stages through which this progression passes are: playful game, educational game and educational game.

Nicole de Grandmont, specifies in her book “Pedagogy of play” that “The true meaning of play comes from the fact that it is a playful activity characterized by the irreversibility of its action and by the unpredictability of its content”, she underlines also the importance of the notions of pleasure, gratuity and creativity, hence the explanation she offers: “Playful play calls on the imagination, the marvelous and promotes creativity”, she adds that “In the fun game, the rules evolve according to the whims of the player, without limits of time or space.” This definition makes it possible to show that it is the player who decides on the use of the game, which is consistent with the “free” character of the game mentioned by R. Caillois and J. Huizinga.

In fact, playful play represents an essential component of human life. It is a means of exploration which is very important for the development of the individual, it allows, according to Grandmont “to organize, structure and develop the external world”, this comes close to the definition of play, put forward by Jean Châteauneuf who sees in the game a

means of representing the outside world and of understanding reality. A. Rabaly, too, finds that playful activity is the essential territory of child learning and where personal potential for creativity and creation is actualized. Therefore, there is an intrinsic motivation in playful play which consists of carrying out an activity essentially for the pleasure and satisfaction that one derives from it. For N.De.Grandmont Playfulness allows you to experience a degree of creativity always incessant, the source of which is the genetic and social characteristics of the individual. She also specifies that: "The history of the game shows us that, through its playful activity, the game allows any subject to understand and tame the world in which they live, and according to their own perceptions.

Nicol de Grandmont offers a summary table in which she advances the qualities of playful play.

The educational game: When the game is used as a free and free activity with no reason for existence or goal, it decreases as we approach the educational game. It may seem very contradictory if we try to associate it with any learning. "The words game education initially contain a contradiction in terms. Indeed, from the moment it becomes educational, the game, a free activity par excellence, with no other aim than itself and the entertainment it causes, ceases in reality to be a game. (Rabecq - Maillard, 1999)

The educational game is not intrinsically different from the playful game; it only presents some characteristics that N.De.Grandmont qualifies as specific. Firstly, the educational game would represent "The first step towards the structure" (Grandmont), this reflection joins that of Freinet (1960) who described the educational game as an imposed game possessing all the harmful characteristics of compulsory work. The educational game would make it possible to monitor acquired knowledge, evaluate what has been learned and observe the behavior of students (Grandmont). Secondly, it would promote the acquisition of new knowledge (Grandmont, 1997:66). In its educational context, the game will have the role of motivating learners and bringing together the organization and structure specific to the game and the prerequisites. Thus "the educational game is associated with knowledge, behavior and pleasure. It allows you to develop first and foremost new knowledge through games that somewhat demystify the effort of learning, not that the effort is absent, not at all, it is simply less perceived by the learner. "

Thirdly, the educational game should keep its status as a game, obviously keeping its "entertaining" character and without "constraints" because the fundamental role of the game is to "create a climate of pleasure" (Grandmont, 1997:64).

УЎТ: 633.511.575.224.4:631

КУНЖУТНИНГ ҚАРШИҒА НАВИНИНГ БИОЛОГИЯСИ ВА ЕТИШТИРИШ АГРОТЕХНОЛОГИЯСИ

Айтжанов У.Е

қ.х.ф.д., к.и.х., кичик илмий ходим

Шамуратов Қ.Т

Қорақалпоғистон деҳқончилик илмий-тадқиқот институти

Аннотация: *Қорақалпоғистон тупроқ иқлим шароитида кунжутнинг Қаршига навидан юқори ҳосил олиши агротехнологияси аниқланган. Шунингдек кунжутнинг биологик хусусиятлари кўрсатилган.*

Аннотация: *Определена агротехника получения высокого урожая сорта кунжута в почвенно-климатических условиях Каракалпакстана. Также показаны биологические свойства кунжута.*

Бугунги кунда Республикамизда ғўза, ғалла экинларидаги йўлга қўйилгандек кенг қамровли ишлар мойли экин турларида ҳам ўз аксини топиши лозим. Ваҳоланки, республика аҳолисининг сифатли ўсимлик мойига бўлган талабини қондиришда мойли экинларнинг ўрни беқиёсдир. Қорақалпоғистон Республикаси тупроқ иқлим шароитида қишлоқ хўжалик экинларини етиштиришда вегетация даврида охириги йилларда доимий сув танқислиги кўзатилиб келмоқда. Ушбу шароитда вазиятдан чиқиш мақсадида деҳқон ва фермерларимиз курғоқчиликга бордошли бўлган мойли экинлардан кунжут маҳсулотларини етиштириб фойдаланилмоқда. Лекин, Республика фермер хўжаликларида кунжут навларини бирламчи уруғчилигини олиб бориш ишлари ва элита уруғликлар тайёрлаш ишлари шу кунга қадар ишлаб чиқилмаганлиги сабабли деҳқон ва фермер хўжаликлар кунжут етиштиришда илмий асосланмаган услубларини қўлланиши натижасида унинг ҳосилдорлиги ва наводорлиги пасаймоқда. Шунингдек, ушбу кунжут навининг бирламчи уруғчилиги ташкил этилиб, навнинг юқори сифатли суперэлита ва элита уруғликлари тайёрлашга йўналтирилган.

Кунжут уруғчилиги ҳам бошқа қишлоқ хўжалик экинлари каби бирламчи ва нав уруғчилигига бўлинади. Бирламчи уруғчилик нав оргинатори бўлган ташкилот ёки нав муаллифлари томонидан янги навлар ёки вақти-вақти билан районлаштирилган кенг етиштирилаётган навлар устида ҳам олиб борилади. Жаҳон тажрибаларида кунжут уруғчилигида ялпи танлаш усулидан кенг фойдаланилади. Бунда ўсимликлар морфологик ва қимматли хўжалик белгилари жумладан: ўсимлик баландлиги, баргларнинг тузилиши, бирламчи шоҳларнинг сони, пояда жойлашиши, ҳосил элементларининг сони, уруғларнинг ранги, йириклиги ва касалликларга чидамлилиги бўйича танлаб олинади.

Барча дала экинлари сингари кунжутнинг наводор сифатли уруғлиги бошқа ҳаражатларсиз ҳосилдорликни 20-30 % га оширади. Бироқ бу экиннинг юқори навли

уруғлигини етиштириш учун, ўсимликнинг морфо-биологик хусусиятлари, гуллаш биологияси ва жараёни, навнинг фарқли нав белгилари, элита уруғлиги етиштириш тартиби ва унда ўтказиладиган уруғлик ишлари бўйича тўлиқ маълумотларга эга бўлиш талаб этилади Н.И. Бочкарев, В.В. Толмачев, Л.Г. Цухло [1].

Қ.А. Жўраев [2] нинг тажриба изланишлари шуни кўрсатадики, кунжут ўсимлигининг ўсиб-ривожланишига ўтмишдош ўсимликлар таъсири катта аҳамиятга эгадир. Изланишлар натижасига кўра кунжут учун энг яхши ўтмишдош ўсимликлардонли ва маккажўхори экинлардир.

Т.Г. Жданов [3] томонидан олиб борилган илмий изланишлар натижасида кунжут ўсимлигини кўплаб экишда, асосан ҳосилдорлиги юқори, механизмлар билан ишлов беришга ва ҳосилини йиғиштириб олишга мослашган, уруғи тўкилиб кетмайдиган навларни яратиш ва районлаштириш асосий роль ўйнайди.

Кунжут-озиқ-овқат, фармацевтика ва парфюмерия саноати учун қимматбаҳо мой берувчи ўсимликлардан ҳисобланади. Ушбу ўсимлик баландлиги 90-130 см га етадиган бир йиллик ўсимлик бўлиб, илдизи 25-35 см, ер қатламида ривожланади. Пояси тик ўсувчи, (100-200 см), бирламчи баъзан иккиламчи шохланиши ҳам кўзатилади. Кунжут ўсимлигидаги бирламчи шохларнинг шаклланиш баландлиги нав ва намуналарнинг биологик хусусиятларига боғлиқ ҳолда турлича бўлиши кўзатилади. Баъзи ботаник гуруҳларга мансуб намуналарда илдиз бўғзига яқин қисмидан ривожланадиган 2-3 дона ён шохлар ҳосил қилиб, уларнинг баландлиги асосий шох билан бирхил бўлади. Айрим ҳолларда ён шохларнинг сони 6-8 донадан 16 донагача бўлиб, асосий шохининг илдиз бўғзидан 15-40 см баландликдан ривожланади.

Кунжут ўсимлигининг танаси дағал тукчалар билан қопланган (коллекция намуналари орасида туксиз шакллари ҳам учрайди). Кунжутнинг барги-барг банди ва барг пластинкасида иборат. Барг пластинкасининг қирралари бутун ёки тишсимон, юзаси силлиқ ёки ғижималанган бўлиши кузатилади. Барглар ўсимлик танасида қарама қарши ва кетма-кет жойлашади. Битта ўсимликда баргларининг икки хил жойлашиши ҳам кузатилади. Барг қўлтиғида биттадан учтагача гул ғунчалари шаклланади. Жаҳон коллекцияси намуналари орасида баъзан барг қўлтиғида бешта гул ғунчалари шаклланиши ҳам кузатилади. Гулкосабаргининг узунлиги 4-4,2 см, гулбанди қисқа. Гултожи баргларга бирлашган ҳолда гулкосабарглари қўшилиб ўсган, тукчалар билан қопланган. Кунжут гули икки жинсли бўлиб, чангчилари тўрттадан саккизгача. Иккита орқада жойлашган чангчилар олдингиларидан узунроқ. Одатда бир жуфти яхши ривожланмайди. Оналик устунчаси узун ва паллали оналик тумшукчасидан иборат. Оналик тумшукчасидаги паллалар сони оналик устунчасини ташкил қилувчи мевабаргларининг сонига боғлиқ бўлиб, 2, 3, 4 ва ундан кўпроқ бўлиши мумкин.

Кунжут гуллари иссиқ ва қуёшли кунларда эрталаб соат 6-8 ларда очилади. Булутли кунларда тушдан сўнг ёки кейинги кун, чангчилар тўла етилмасдан очилади. Бу ҳолатда чангланишга шай турган оналик тумшукчасини турли ҳашоратлар, асаларилар томонидан бошқа чангчилар тўла стилган гуллардан олиб келинган чанг

ҳисобига чанглатилади.

Кунжут экиннинг ўсув даврining давомийлиги тезпишар вегетация даври 90-100 кун, ўртапишар вегетация даври 100-110 кун, ўрта кечпишар вегетация даври 110-120 кун, кечпишар вегетация даври 120-140 кунли шакллари мавжуд. Кунжут ўсимлиги ўсув даврining биринчи йигирма-йигирма беш кунида жуда секин ўсади. Майсалар униб чиққанидан ўсимликда биринчи гуллар пайдо бўлгунча 35-40 кун ўтади. Ана шу вақт ичида ўсимлик жуда нимжон ва касалликларга жуда тез берилувчан бўлади, ҳашоратлар кучли зарарлайди. Кунжутда гуллаш даври бир неча ой давом этади. Кунжут иссиқсевар ўсимлик бўлиб, тупроқ ҳарорати 18-200С бўлганда майсалари тез ва бир текисда униб чиқади. Ўсимлик ўсиши ва ривожланиши учун энг қулай ҳарорат 22-250С. Куз ойларида қисқа муддатли салқин ҳарорат ҳам ўсимлик ва тўла пишиб етилмаган кўзоқчалари учун ҳафли ҳисобланади.

Кунжутни экишда май ойининг ичида агротехник тадбирларни ва уруғларнинг ўз вақтида тайёрлаш ва ўтказиш мўл ҳосил олишнинг асоси ҳисобланади. Уруғ сифатли бўлса ва йирик аралашма кам бўлса мўл ҳосил олишга асос солган бўламиз. Кунжутнинг тез ўниб чиқиши учун ўни экиш олдида қуёшта қиздириш ўни тез ўниб чиқишига яхши таъсир этади. Бу усулни экиш олдида 5-10 кун бурун брезент тўшаб 5-6 см қалинликта 4-5 кун аралаштириб туриш мақсадга мувофиқ бўлади. Олиб борилган тажрибаларда фермер хўжаликларида қатор ораси 60 см етиб уруғ экилганда 5-6 кг/га уруғ сарфланади.

Кунжут экиш тугагандан кейин иссиқлик яхши бўлганда бир текис ўниб чиқади, агар куннинг ҳарорати пасайиб кетса кўчатларнинг ўниб чиқиши пасайиши ва сийрак бўлиб қолади. Агар экиш муддатида олдин экилса уруғнинг ўниб чиқиши пасайиши ва ўзайиши.

Кунжут ўсимлигининг қаршига навининг экиш нормаси чуқурлиги, ўсимликнинг қалинлиги, мойининг чиқишига, маҳсулдорлигига ва бошқа қимматли хўжалик белгиларига таъсирини кўрсатади. Кунжут ўсиб ривожланиши учун 3 марта культивация, 2 марта бегона ўтлардан тозалаш қатор ораларини юмшатиш мақсадга мувофиқ келади. Культивация билан бирга 2 марта озикландириш ернинг ва ўсимликнинг талаб етишига қараб 1-2 марта суғориш яхши ҳосил олишнинг асоси бўлиб ҳисобланади. Биринчи культивация кунжут ўсимлигидан 10-12 см узоқликда ва 11-13 см чуқурликда ўтказишга тўғри келади. Иккинчи культивация ўсимликдан 8-10 см узоқликда чуқурлиги 13-15 см етиб ўтказиш яхши натижа беради. Кунжут ўсимлиги ўниб чиққандан кейин қатор ораси тўлиқ кўринган ҳолда 1п метр квадратда 4-5 дона ўсимлик қолдирган бизнинг шароитимизда яхши ҳосил олишга асос бўлади.

Кунжутнинг ҳосилдорлигини кўпайтириш учун минерал ўғитлардан фойдаланиш асосий агротехник тадбирлардан ҳисобланади. Шунингдек кунжут ўсимлигига минерал ўғитларни ўз вақтида фойдаланиб ва талаб қилган муддатларда бериш мўл ва сифатли ҳосил олишнинг асоси ҳисобланади. Кунжут ўсимлигига азот ва фосфор ўғитларини бериш билан бир қаторда, калий ўғитларини бериш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Ҳозирги вақтда ўғит бериш муддатларини аниқлаш ва ўларни ўз вақтида

фойдаланиш мўл ҳосил олишда асос бўлиб ҳисобланади. Көп йиллик тажрибаларнинг хулосалари фермер хўжаликларда кунжутга бериладиган минерал ўғитларнинг миқдори ва муддати Қорақалпоғистон шароитида аниқланган. Кунжут ўсимлигига азотли ўғитларни ўсиш даврида гуллаш фазасигача бериш мўл ҳосил олишнинг асоси ҳисобланади. Шунингдек калий ўғитини гуллаш бошланган вақтда бериш мақсадга мувофиқ бўлади. Юқори ҳосил олиш учун ҳар бир гектарга 150 кг азот, 100 кг фосфор, 75 кг калий соф ҳолида берилса мўл ҳосил олишга асос солган бўламиз.

Кунжут ҳосилини йиғиб олиш муддатини белгилашда ов-ҳаво шароити ва имкониятларни ҳисобга олиш керак. Кунжут йиғиш-териш ишлари қисқа муддатта ўтказиш учун механизациялардан ва транспортлардан тўғри фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Эрта экилган кунжутлар сентябрь ойининг иккинчи ўн кунлигидан бошлаб пишиб етилишади. Ҳамма ғўзаси пишиб етилишини кутиб туриш шарт эмас, сабаби юқоридаги ғўзаларнинг пишиб етилишини кутиб турилса, пастаги ғўзалар ёрилиб уруғи тўкилиб кетиши мумкин. Шунинг учун кунжутнинг паски қутичалари сарғайиши билан ўришни бошлаб юбориш керак. Кунжутни 2 ёки 3 кунда тўлиқ йиғиб олиш ҳосилни сақлаб қолиш ҳисобланади, бўлмаса қўтичалари ёрилиб уруғлари ерга тўкилиб кетади. Ўриб олинган кунжутни тез вақт ичида 40-50 ўсимликдан боғлаб кептириш керак. Уруғни кептиришда брезент ёки бошқа материаллардан фойдаланиш керак, шунда 8-10 кундан кейин димиқтириб кептирилган кунжут ўсимлигини босиб уруғини ажратиш олиш қулай бўлади. Олинган уруғлар тозаланиб, сақлаш учун шамол кириб турадиган бўлмаларда қопларда сақланса яхши натижаларга еришилади.

Хулоса қилиб айтганда Қорақалпоғистон тупроқ иқлим шароитида кунжутни қаршига навини май ойининг 5-20 саналарида белгиланган муддатларида экилиб агротехник тадбирларни ўз вақтида олиб борилса юқори ҳосил олиш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бочкарев И.И., Толмачев В.В., Цухло Л.Г. Маркерные признаки растений и семян // Биология, селекция и возделывание масличных культур. М.: Агропромиздат, 1992. С. 39-43.
2. Жўраев Қ.А. Ўзбекистонда кунжут экинни етиштириш ва ундан юқори ҳосил олиш имкониятлари ҳусусида // Ботаника, биология, ўсимликлар физиологияси ва биохимияси муаммолари. Республика илмий-амалий анжумани маърузаларининг тезислар тўплами. Тошкент, 2011 й. 48-бет.
3. Жданов И.Г. Мойли экинлар уруғи. 1986, Москва.

SEMIOTIK YONDASHUV DOIRASIDA LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQOTLARNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Muinova Gulchekhira Majidovna

Marg‘ilon turizm va madaniy meros texnikumi Ingliz tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada til va madaniyatga semiotik yondashuvga asoslangan lingvokulturologik tadqiqot metodologiyasi taklif etiladi. Muallif madaniyat va muloqotning lingvistik jihatlarini o‘rganishga semiotik yondashuvni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologik, ekvivalent, artefaktlar, semiotik, lingvistik semantika, nutq semantikasi, denotativ, paradigma, etno-lingvistik semantika, algoritm, derivatsiya, metaforalar, frazeologik birikmalar.

So‘nggi paytlarda tilni uning madaniyat bilan o‘zaro ta‘siri nuqtai nazaridan o‘rganish juda dolzarb bo‘lib qoldi. Bizningcha, lingvokulturologik yo‘nalishning rivojlanishi madaniyat hodisasini dunyoda shaxs va jamiyat mavjudligining o‘ziga xos shakli sifatida tushunishga intilish bilan belgilanadi. Shu bilan birga, hozirgacha falsafiy xususiyatga ega bo‘lgan faktlarni tushunishning ilmiy mohiyatini alohida ta‘kidlash kerak. Ilmiy yondashuv madaniyatni, bir tomondan, jamiyat uchun foydali bo‘lgan ma‘lum miqdordagi ma‘lumotlarni to‘playdigan, ikkinchi tomondan, ushbu ma‘lumotlarni olish va qondirish uchun vosita sifatida namoyon bo‘ladigan semiotik tizim sifatida tushunishda o‘zini namoyon qildi. unda jamiyatning o‘zi.

Madaniyatshunoslikda madaniyatning tabiatiga semiotik qarash uni til kabi belgilar tizimi sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradigan xususiyatlarni takomillashtirishga olib keladi. Bunda madaniyat va til ekvivalent darajaga keltiriladi, bunda keng ma‘noda madaniyat mazmun, til esa shu mazmunning mavjudlik shakli sifatida tushuniladi.

Tilshunoslikka kelsak, uning lingvokulturologiyaga murojaat qilishi olimlarning madaniyatni ifodalash missiyasida tilni yaxshiroq tushunishga intilishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, muhim vazifa til yordamida qanday madaniyat *faktlari* ifodalanganligini emas (bu faqat amaliy lingvokulturologiya sohasi), balki til madaniyatni ifodalash uchun qanday *yo‘llar bilan rivojlanishini aniqlashdir*. Shu nuqtai nazardan qaraganda, lingvokulturologiya tabiiy ravishda tilning ham, madaniyatning ham tabiatiga semiotik qarashga yo‘naltiriladi.

Semiotika nuqtai nazaridan madaniyat - bu insoniyatning odamlar aytgani va qilayotgan ishlarini adekvat talqin qilish uchun ishlab chiqadigan ma‘lum bir bilim (ma‘lumot) miqdori. Shu bilan birga, bu ma‘lumot ushbu talqinning muayyan shakllari va modellarini ifodalovchi artefaktlarda namoyon bo‘ladi. Artefaktlar yig‘indisi belgi tizimini tashkil qiladi, uning faoliyati madaniyat doirasida va undan tashqarida ma‘lumot almashishga olib keladi. Lingvokulturologik tadqiqotlarga kelsak, ular uchun semiotik yondashuv doirasida, bir tomondan, bu ma‘lumot nima ekanligini, ya‘ni jamiyatning dunyo bilan aloqa qilish modellarini tushunish muhim bo‘ladi. bu axborot qanday amalga oshishi, ya‘ni u mustahkamlanadi va jamiyat a‘zolari tomonidan uzatish va qabul qilish qobiliyatiga

ega bo'ladi. Bundan tashqari, lingvokulturologiya ushbu ma'lumotlarning qanday aylanishini, ya'ni jamiyat ichida saqlanishi va uzatilishini tushunishga intiladi.

Madaniyat va til o'rtasidagi aloqalarni o'rganishda tilning madaniyatning tasvirlangan jihatlarida aniq namoyon bo'ladigan jihatlari eng muhimi bo'ladi. Ular, bir tomondan, tilda mikrotizim sifatida, ya'ni til paydo bo'lgan joyda, bir tomondan, semiotik kod (*til*), ikkinchi tomondan, nutq tizimi (*parol*) sifatida namoyon bo'ladi. Boshqa tomondan, madaniyat va til o'rtasidagi semiotik munosabat til makrotizimida, ya'ni til o'zining funksional mohiyatida idioma (*langage*) sifatida namoyon bo'ladigan sohada namoyon bo'ladi.

- Madaniyatning tilning (tilning) semiotik kodi bilan aloqasi jamiyatning dunyo haqidagi kontseptual va hissiy-baholovchi tasavvurlarini qamrab oladigan, saqlaydigan va uzatadigan *til* tizimining paradigmatic va sintagmatik tuzilishidan madaniyat tomonidan foydalanishdan iborat.

- Madaniyatning nutq bilan aloqasi (*parol*) jamiyat a'zolari o'rtasidagi nutq aloqasi orqali madaniy ma'lumotlarning real timsoli faktlarida topiladi.

- Madaniyatning idioma (til) bilan bog'liqligi *idiomaning* o'ziga xos pastki tillarning murakkab tizimi sifatida ichki tabaqalanishining o'ziga xos xususiyatlarida, shuningdek, ushbu idiomaning jamiyat tomonidan o'zining lingvistik va tilshunoslik uchun ishlatiladigan boshqa idiomalar bilan aloqasida uchraydi. madaniy maqsadlar.

Til va madaniyat o'rtasidagi tavsiflangan munosabatlar doirasida lingvokulturologik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

madaniyat Til	jamoat foydasi ma'lumot	Yo'llar majburiyat oladi ma'lumot	Yo'llar saqlash va axborot uzatish
semiotik kod TILI	Til semantika	Til nominatsiya	Til paradigmalar
nutq tizimi SHARTLIK	nutq semantika	Algoritmlar yaratish matn	nutq aloqa
ijtimoiy idioma TILI	Etnolingvistik semantika	Tuzilishi etno-til	Funktsiyali idiomalar

Birinchi yo'nalishni ijtimoiy foydali ma'lumotlarning tilda, xuddi semiotik kodda qayd etilgan qismini o'rganish bilan bog'laymiz. U *lingvistik semantika* bo'yicha tadqiqotlarda taqdim etilgan va inson tomonidan dunyoni tushunish, uning bu dunyoga yo'nalishi uchun til tomonidan ishlab chiqilgan usullarni aniqlashtirishga qaratilgan. Bu yo'nalish leksik belgilar, grammatik kategoriyalar, leksik va grammatik tuzilmalarning ma'nolarini o'rganadi. Lingvokulturologik jihatdan eng qiziq narsa bu dunyo ob'ektlarini ma'lum bir madaniyatda rivojlangan g'oyalar bo'yicha tasniflaydigan konseptual tuzilmalar

elementlarini ifodalovchi, shuningdek, grammatik ma'nolarni o'rganishdir. turli madaniyatlarda o'ziga xos tarzda ishlab chiqilgan eng umumiy kontseptual kategoriyalar.

Ikkinchi yo'nalish til *nominatsiyasi*, ya'ni tilning lingvistik belgilar yordamida insonning dunyo haqidagi bilimlarini mustahkamlash qobiliyati bilan bog'liq. Bu belgilar, xususan, ob'ektlarni, shuningdek, ushbu ob'ektlarga nisbatan jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan tushunchalarni belgilash uchun xizmat qiladi. Bu yo'nalish, xususan, yangi ob'ektlarni belgilashda dunyo va boshqa til belgilari (lingvistik belgilarning motivatsiyasi, derivatsiya, kompozitsiya, qarz olish va boshqalar) haqidagi mavjud bilimlardan foydalanish masalalarini o'rganish bilan bog'liq. Bu so'zning ichki shakli deb ataladigan savollar. Lingvokulturologiya nuqtai nazaridan, lisoniy belgilarning metaforik va boshqa usullarda shakllanishiga asos bo'lgan assotsiatsiya va analogiyalarni o'rganish qiziqarli bo'ladi. Bu yerda onimlar (to'g'ri nomlar) va appellativ onimlar (to'g'ri nomlar asosida umumiy otlar yasash) sohasidagi tadqiqotlar ham qiziq. Bu, shuningdek, til belgilarini qurishning strukturaviy modellarini o'rganishni, shuningdek, belgining juda tovushli shaklini, grafikasini va imlosini o'rganishni o'z ichiga oladi. E'tibor bering, bu erda Sapir-Uorf gipotezasiga katta e'tibor qaratilgan, unga ko'ra dunyo g'oyasi ma'lum darajada ma'lum bir jamiyatda qo'llaniladigan tilning rasmiy va mazmuni bilan bog'liq.

Uchinchi yo'nalish til yordamida, ya'ni semiotik kod, madaniy ma'lumotlarning qanday saqlanishi va uzatilishini o'rganish bilan bog'liq. Bu erda asosiy narsa *til paradigmalarini*, ya'ni leksik-semantik (leksik shakllar sohasida) va funksional-semantik (grammatik kategoriyalar sohasida) tuzilmalarni qurishni o'rganishdir. Til birliklarining mazmuni haqidagi ma'lumotlar alohida belgilarda emas, balki leksik va grammatik sohalarda saqlanadi va faqat bu sohalarning ishlashi ma'lum ma'lumotlarni beradi. Demak, so'zning belgi ma'nosi ma'lum bir tilning leksik-semantik munosabatlarining ma'lum tizimi orqali aniqlanadi. O'z navbatida, kategorik ma'no, qoida tariqasida, biron bir morfema bilan emas, balki bir vaqtning o'zida tilning morfologik, sintaktik va leksik vositalari majmui orqali ifodalanadi. Lingvokulturologiya taraqqiyotining hozirgi bosqichida, bizningcha, funksional grammatika sohasidagi tadqiqotlar dolzarb bo'lib bormoqda.

To'rtinchi yo'nalish nutq tizimining tuzilishi va faoliyati bilan bog'liq. Ma'lumki, nutq tizimi o'ziga xos semantika va nominativ xususiyatlarga ega bo'lib, ular tilshunoslikdan farq qiladi, shuningdek, elementlarni tashkil qilishning o'ziga xos tuzilishi. Nutq tizimida belgilar semantikasi - *nutq semantikasi* denotativ, belgili va konnotativ ma'nolar darajasida, ya'ni o'ziga xos xususiyatlarga qarab lisoniy ma'no ustiga qo'yilgan ma'no navlari darajasida amalga oshiriladi. Belgilangan ob'ektlar (referentlar), ma'lum bir nutq holatiga kiritilgan kontseptual mazmunga, so'zlovchining nutq paytidagi ifodali niyatlaridan. Bu erda hissiy va baholovchi qoplamalar ayniqsa muhim hisoblanadi. Dunyo ob'ektlari va hodisalariga nisbatan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan his-tuyg'ular va baholashlar ularda namoyon bo'ladi. Nutq figuralari turli xil his-tuyg'ular va baholashlar uchun katta idishga aylanadi: metaforalar, taqqoslashlar, frazeologik birliklar va boshqalar. Lingvokulturologiya doirasida ona tilida so'zlashuvchilardan voqelik ob'ektlari to'g'risida qo'shimcha ma'lumotlar to'plami bo'lgan fon bilimlari deb ataladigan narsaga katta qiziqish bildiriladi. Ushbu ma'lumotlarning mavjudligi ma'ruzachilarning ma'lum darajadagi

madaniy malakasini ko'rsatadi. So'nggi paytlarda tegishli madaniyatda ma'lum bo'lgan belgilar bilan o'zaro bog'liqlik berilgan leksik birliklarning ramziy foni qanday talqin qilinishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, o'zlari madaniy belgilarga aylangan bunday so'zlarning nutqda ishlashini o'rganish qiziqarli bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, biz nutq belgilarining boshqa semiotik tizim elementlariga - madaniyat tomonidan ijtimoiy jihatdan konsentratsiyalash, belgilash va uzatishning qo'shimcha vositasi sifatida yaratilgan madaniy belgilar tizimiga tegishli ma'lumotlarni etkazish qobiliyatini o'rganish haqida bormoqda. foydali ma'lumotlar.

Beshinchi yo'nalish nutq tizimida ijtimoiy foydali ma'lumotlarni fiksatsiya qilish xususiyatlarini o'rganish bilan bog'liq. Madaniyat bilan bog'liq ko'plab matn birliklari va matn ma'nolari nutqda mustahkamlanadi. Ushbu yo'nalish doirasida funktsional stilistika masalalari, ya'ni og'zaki va yozma nutq, kundalik va rasmiy muloqot, adabiy-badiiy ish, ilmiy, biznes yoki publitsistik bayonotlar darajasida *matn yaratish algoritmlari o'rganiladi*. reklama, texnik matn va boshqalar. Zamonaviy lingvokulturologiya uchun eng qiziqarlisi nutq janrlari masalalari bo'lib, unda nutq asarini qurish va ularni tegishli til materiali bilan to'ldirish qonuniyatlari so'zning mavzusi va shartlariga qarab belgilanadi. Bu erda muhim o'rinni og'zaki muloqot ishtirokchilarining xulq-atvori masalalari egallaydi, muloqot ishtirokchilari uchun ularning xatti-harakatlari, bilimlari va niyatlari qoidalari bilan bog'liq bo'lgan madaniy ma'lumotlarning bir qismini belgilaydi. Boshqacha aytganda, bu yo'nalishda lingvokulturologiya matn qanday yaratilganligi, matnni yaratish va iste'mol qilishda ishtirokchilar o'zini qanday tutishini o'rganadi.

Oltinchi yo'nalish jamiyatda madaniy ma'lumotlarni uzatish bilan bog'liq. Bu *nutqiy muloqot sohasi*, u yoki bu muloqot an'analar, madaniyatning milliy xususiyati va aloqa vositalarining rivojlanish darajasi bilan ushbu an'ananing shartliligi. Nutq xulq-atvorining milliy xususiyatiga kelsak, u muloqot ishtirokchilarining tegishli faollik darajasida, ularning ifodalilikka intilishida, an'anaviy yoki o'ziga xos nutq shakllaridan foydalanishga intilishida, har safar o'zlarining tegishlilikini ta'kidlash istagida namoyon bo'ladi. ma'lum bir madaniyat, ma'lum bir ijtimoiy doiraga. Madaniy tilshunoslik, ayniqsa, urf-odatlariga aylangan madaniy axborotni uzatishning bunday usullariga qiziqadi. Og'zaki va yozma an'analar bilan bog'liq bo'lgan nutq odob-axloqi yotoqxonaning ijtimoiy tuzilishi va qoidalari bilan bog'liq juda katta miqdordagi madaniy ma'lumotlarni etkazadi. Madaniy ma'lumotlarni uzatishning maxsus shakllari bu erda suhbatning nutq me'yorlari (kirish, davom ettirish va suhbatni tugatish), murojaat shakllari, undovlar, tabular, evfemizatsiya va boshqalardir. Zamonaviy lingvokulturologiya zamonaviy aloqa vositalaridan foydalangan holda muloqot xususiyatlariga katta e'tibor beradi. : kino va televidenie matbuoti, reklama, kompyuter texnologiyalari, graffiti.

Ettinchi yo'nalish tilda idioma sifatida mavjud bo'lgan madaniy ma'lumotlarning miqdori bilan bog'liq. Bu shuni anglatadiki, madaniyat nuqtai nazaridan individual ijtimoiy shakllanishlar etnik guruhlariga aylanadi, ular tarkibida dunyoning maxsus milliy manzarasi tarixan shakllanadi va bu etnik guruhning tili dunyoning ushbu manzarasi haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtiradi, ya'ni, u xalqning tarixiy tajribasi bilan ishlab chiqilgan voqelikni aks ettiradi va mustahkamlaydi, mavhum tushunchalar va boshqalar. Bu tajriba

o'zining mavjudligi uchun ma'lum bir jamiyat hayotining o'ziga xos sharoitlari, uning turmush tarzi, mehnati, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlar va boshqalar. Shu nuqtai nazardan qaraganda, til etnosning o'ziga xos xususiyati, uni organuvchi unsurlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tilning bu tashkiliy qobiliyati ko'p jihatdan maxsus *etno-lingvistik semantikada namoyon bo'ladi*. Bu an'anaviy va zamonaviy, ham eskirgan, ham yaqinda paydo bo'lgan milliy-madaniy ma'lumotlarning hajmiga, ya'ni etnik guruh o'zlashtirgan va milliy idiomalarning til birliklari ma'nolarida qayd etilgan dunyo haqidagi barcha bilimlarga taalluqlidir. Bunda lingvokulturologiya etnoedem deb atalmish, ya'ni emotsional jihatdan to'yingan va emotsionallashgan marosimlar xarakteriga ega bo'ladigan belgilar mazmuniga katta qiziqish bildiradi. Ular orasida nutq odobi shakllarini, maxsus milliy rangdagi appellativlar va onimlarni, ranglarning nomlarini va boshqalarni ajratib ko'rsatish odatiy holdir. Muayyan madaniyat tashuvchilari uchun etnoeidemalar mantiqiy-kontseptual ma'lumotlar va milliy psixologiyani ifodalashning bevosita shakllari o'rnini bosuvchi sifatida juda muhimdir.

Sakkizinchi yo'nalish madaniy ma'lumotlarni etno-tilda saqlash bilan bog'liq. Bu shuni anglatadiki, bunday ma'lumotlar umuman tilga emas, balki uning alohida subillariga beriladi. Shuning uchun bu erda biz etnik ta'limning madaniy tuzilishini u yoki bu tarzda aks ettiruvchi *etno-tilning tuzilishi* haqida gapiramiz. Shu bilan birga, alohida ijtimoiy guruh psixologik jihatdan ma'lum bir jamiyatning boshqa ijtimoiy guruhlariga nisbatan o'zini farqlashga va ularga qarshi turishga intiladi. Til ijtimoiy farqlanishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, jamiyatda kasbiy jargonlar, dialekt va dialektlarning shakllanishi va faoliyati, tilning milliy variantlari (turli milliy guruhlariga xizmat qiluvchi yagona til variantlari), shuningdek, milliy tilning yaratilishi masalalari, uning so'zlashuv va adabiy yozma shakli. Shu bilan birga, tilning har bir turi, umumiy til turlari bilan bir qatorda, madaniy ma'lumotlarni (jargonning o'ziga xos xususiyatlari, tilning dialektal xususiyatlari, sohadagi milliy variantlarning xususiyatlari) aniqlashning o'ziga xos usullariga ega ekanligi aniqlandi. talaffuz, grammatik vositalar va ayniqsa leksik-semantik farqlar; madaniy ma'lumotlar tilining so'zlashuv va yozma konsolidatsiya shakllarining o'ziga xosligi va boshqalar).

To'qqizinchi yo'nalish idiomalardan foydalangan holda madaniy ma'lumotlarni saqlash va uzatish bilan bog'liq. Tabiiyki, bu birinchi navbatda *idiomaning ishlashiga taalluqlidir*, chunki agar madaniy ma'lumotlar ijtimoiy shartli idioma yordamida saqlangan va uzatilsa, u holda faqat ushbu kodning ishlashi sharoitida. Shu bilan birga, muhim xususiyat shundaki, ma'lum bir jamiyatdagi madaniy ma'lumotlar bir vaqtning o'zida bir nechta etnotilning bir nechta pastki tillari orqali saqlanadi va uzatiladi. Demak, jamiyat turli ijtimoiy guruhlar va idiomalar tizimidan tashkil topgan kommunikativ muhit deb ataladigan muhit doirasida mavjuddir. Ushbu idiomalarning umumiy o'zaro bog'liq ishlashi o'ziga xos lingvomadaniy holatni yaratadi, uning doirasida pirovardida madaniy ma'lumotlarni saqlash va uzatish amalga oshiriladi. Lingvokulturologik holat doirasida ham madaniyatlar, ham tillar darajasida har xil turdagi o'zaro ta'sirlar kuzatiladi. Bir til yoki subtil boshqa til yoki subtilning elementlarini, bir madaniyat yoki submadaniyat boshqa madaniyat yoki submadaniyatning elementlarini o'zlashtiradi. Bu erda o'zaro urug'lantirish

bo'yicha tadqiqotlar qiziqarli bo'ladi. Tilshunoslik darajasida bu tilga kirish va unda ksenizmlarning mavjudligini o'rganishga tegishli: leksik va grammatik qarzlar, semantik qarzlar, nogironlar, duragaylar va boshqalar. Bundan tashqari, bu nafaqat lingvistik, balki nutq shakllariga, shuningdek, madaniyatlararo muloqot sharoitida xatti-harakatlar stereotiplariga ham tegishli.

Xulosa o'rnida shu aytmoqchimanki, lingvokulturologiya sohasida biz tomonidan taqdim etilgan tadqiqot yo'nalishlari tizimi til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy tushunishning o'ziga xos usullaridan biridir. Ushbu uslub til va madaniyatning mohiyatini tushunishning semiotik yondashuviga asoslanadi. Shu bilan birga, til o'zining barcha ko'rinishlarida: semiotik kod sifatida, nutq tizimi sifatida va idioma sifatida taqdim etiladi. Madaniyat, o'z navbatida, ijtimoiy muhitda to'plangan ma'lum ma'lumotlar yig'indisi sifatida tushuniladi. Ushbu ma'lumot lingvistik vositalar yordamida fiksatsiya qilinishi, shuningdek, til va nutq yordamida saqlanishi va uzatilishi kerak. Ehtimol, lingvokulturologik o'zaro ta'sirni o'rganish bo'yicha boshqa qarashlar ham mavjud bo'lsa-da, metodologik nuqtai nazardan semiotik yondashuv til va madaniyatning tabiatiga yagona qarashga asoslangan juda muvozanatli usul sifatida namoyon bo'ladi. Agar biz taqdim etgan tadqiqot yo'nalishlarining sxemasi juda ob'ektiv nuqtai nazardan ishlab chiqilgan bo'lsa, u holda zamonaviy madaniy tilshunoslikning qaysi sohalarini afzalroq ekanligiga e'tibor sub'ektiv ravishda qaratilmoqda, bu, albatta, bizning shaxsiy tadqiqot manfaatlarimiz bilan bog'liq ko'rsatmalar.

ADABIYOTLAR:

1. Averintsev S.S. Filologiya // Tilshunoslik. Katta ensiklopedik lug'at / Ch. ed. V.N. Yartseva M. : Buyuk rus entsiklopediyasi, 2000. - S. 544-545.
2. Arutyunova N.D. Til va inson dunyosi. M.: Shk. "Rus madaniyati tillari, 1999. -896s.
3. Barxudarov L.S. Tarjimaning umumiy va xususiy nazariyasi masalalari. M.: "Xalqaro munosabatlar", 1975. - 237b.
4. Bergelson M. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi va amaliyoti nuqtai nazaridan ta'lim va ilmiy almashinuvlar yoki Nega stajyor tadqiqotchilar uchun "madaniyat zarbasi" yo'q // Hamkorlik uchun professionallar. Nashr. 2. - M.: "Yanus-K", 1999. - S. 287-290.
5. Bergelson M.B. Madaniyatlararo aloqa asoslari // Madaniyatlararo muloqot: Sat. uch. dasturlari. M., 1998. - S. 24-36
6. Bragina A.A. Mamlakat tili va madaniyatining lug'ati: lug'atni lingvistik va madaniy jihatdan o'rganish. M. : "Rus tili", 1986. - 151s.
7. Budagov R.A. Filologiya va madaniyat. M. : Moskva nashriyoti. un-ta, 1980. - 303s.
8. Budagov R.A. Til va madaniyat. / Muallif: A.A. Bragina, T.Yu. Zagryazkina. M. : Dobrosvet-2000, 2002. - 160-yillar.
9. Vasilenko I.A. Madaniyatlar muloqoti, tsivilizatsiyalar muloqoti // Rossiya Fanlar akademiyasining xabarnomasi. 1996. - T. 66. - 5-son. - S. 394-402.
10. Vasilev S.A. Lingvistik nisbiylik gipotezasini falsafiy tahlil qilish. -Kiev: "Naukova Dumka", 1974. 133p.

11. Vasilyeva G.M. Semantik neologizmlarning milliy va madaniy o'ziga xosligi: tavsifning lingvokulturologik asoslari. Sankt-Peterburg: "Sudarynya", 2001. - 211s.
12. Vezhbitskaya A. So'z boyligi va pragmatika orqali madaniyatlarni taqqoslash / Per. ingliz tilidan. JAHON. Shmelev. M. : Slavyan madaniyati tillari, 2001. - 272p.
13. Vorobyov V.V. Lingvokulturologiya sohasi kontseptsiyasiga (umumiy tamoyillar) // Chet elda rus tili. M., 1991.-5-son. - S. 101-106.
14. Vorobyov V.V. Lingvokulturologiya (nazariya va uslublar). M.: RUDN universiteti nashriyoti, 1997.-331b.
15. Vorobyov V.V. Lingvokulturologiyaning holati to'g'risida // MAPRYAL IX kongressi materiallari, Rossiya olimlarining ma'ruzalari va xabarlar. Bratislava, 1999 yil.
16. Vorobyov V.V. Tilshunoslik va madaniyatshunoslik va lingvokulturologiyada umumiy va xususiy // Madaniyatlar muloqotida so'z va matn. Yubiley kolleksiyasi. -M., 2000 yil.
17. Vorobyov V.V. Lingvokulturologiyaning pragmatik jihatlari // Sotsiopragmatika va chet tillarini o'qitish: Sat. ilmiy tr. M.: MGIMO, 1997. - S.23-29.
18. Gak V.G. Umumjahon lug'at yaratish muammosi (entsiklopedik, madaniy-tarixiy va etnik-lingvistik jihatlar) // Tilning milliy o'ziga xosligi va uning me'yoriy lug'atda aks etishi. M., 1988 yil.
19. Galperin I.R. Tilshunoslik // Chet el tilshunosligida yangilik. Nashr. IX. Tilshunoslik. M., 1980 yil. - S. 416-429.
20. Gachev G.D. Dunyoning milliy tasvirlari: Rossiya va slavyanlar bilan taqqoslaganda Amerika. - M.: Raritet, 1997. 676-yillar.
21. Ermakova O.P. Lug'atdagi semantik jarayonlar // XX asr oxiridagi rus tili (1985-1995). M., 1996.-S. 32-66.
22. Nazariy va amaliy tilshunoslik. 2-son. Til va ijtimoiy muhit. Voronej: VGTU nashriyoti, 2000. S. 60-67. © V.T.Klokov, 2000 yil

O'ZBEKISTONDA HOZIRGI KUNDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHGA BO'LGAN E'TIBOR

Sa'dullayeva Madinabonu
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada hozirgi kunda chet tillarini o'qitish va o'rganish dolzarb vazifalardan biriga aylanib ulgurganligi va dunyo rivojlanib borgan sari bugungi yosh avlod zimmasiga yanada ulkan mas'uliyat yuklanmoqda. Maqolada Respublikamizda ta'lim sohasidagi ko'plab o'zgarishlar haqida qisqacha yoritib berilgan.

Kalit sozlari: ma'lim, chet tillari, bilim, o'qitish, pedagogika, texnologiya.

Davlatimiz jahondagi eng ilg'or va yetuk bilimga ega mamlakatlar qatoriga qo'shilmogda. Eng avvalo shuni ta'kidlab o'tish kerakki, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, birinchi navbatda, biz yoshlar uchun foydalidir. Ayniqsa, oxirgi besh yilda yurtimizda ko'plab islohotlar amalga oshirildi. Joriy etilayotgan imkoniyatlardan yoshlar unumli foydalanishi uchun maktab, kollej, litsey hamda oliy ta'lim muassasalari ilmiy texnik vositalar hamda ko'plab adabiyotlar bilan ta'minlanmogda. “Shuni unutmaslik kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq”, - deya ta'kidlagan edi Birinchi Prizidentimiz I.A. Karimov.

Xususan, chet tillarini o'qitishga hamda o'rganishga bo'lgan talab tobora ortib bormogda. Shu sababli, mamlakatimiz ko'plab xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'ydi. Yurtimizda chet tillariga ixtisoslashtirilgan universitetning bo'lishi ham gapimning yaqqol isbotidir. Yurtimizning xorijiy davlatlar bilan ta'lim to'g'risidagi hamkorligi biz yoshlarga ulkan marralarga erishish uchun boshlang'ich qadam desam mubolag'a bo'lmaydi. Ta'lim tizimini bugungi kun talablariga va jahon standartlariga javob beradigan darajaga keltirish hamda ilm-fan sohasida tub burilishlar yasashni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz.

Butun jahon sivilizatsiyasi bilan tanishish, ular bilan hamnafas bo'lish uchun eng asosiy aloqa vositasi xorijiy tillarni mukammal o'rganishdir. Mamlakatimizda chet tillarini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanilmogda, o'quv jarayoni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirilmogda. Xususan, ingliz tilini o'qitish bo'yicha chet ellik mutaxassis Richard Uest (Buyuk Britaniya) O'zbekistonda ta'limning barcha bosqichlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilayotganini ta'kidladi. Bu oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga muvofiq modernizatsiyalash va takomillashtirish bo'yicha tajriba almashish imkonini berdi. Muntazam ta'lim tizimining barcha bosqichlarida rivojlanib kelayotgan yosh avlodni xorijiy tillarga o'qitish sifatini ta'minlash, xorijiy tillarda erkin so'zlasha oladigan kadrlarni tayyorlash tizimini tubdan rivojlantirish, ushbu yo'nalishdagi o'quv dasturlarining sifatliligi va uzluksizligini ta'minlash, xorijiy tillarni bilish darajasini baholash milliy test tizimini takomillashtirish asosida malaka

sertifikatiga ega bo'lgan o'quvchilar, talabalar va pedagoglarga imtiyozlar berish hamda ularni rag'batlantirish amalga oshmoqda.

Eng avvalo, chet tillariga ixtisoslashgan maktab va xorijiy tillarni o'rganishga qiziqishi bor maktab o'quvchilarini o'zining til sohasi bo'yicha rivojlangan davlatlarga safar va qisqa davrlik ta'lim sayohatlarini yo'lga qo'yilishi lozim. Bu davrdagi sayohat grant va shartnoma asosida bo'lib, grant yutib olgan yoshlarning barcha harajatlari davlat tomonidan to'liq qoplanadi. Xorijiy mamlakatlarga borgan yoshlarning bilimlari faqat nazariy bo'lib qolmay, amaliyotda sinab ko'rishga ham imkoniyat beradi. Shuningdek, yurtimizda chet tillarini o'qitish bog'cha yoshidan bolalarga singdirilmoqda. Ya'ni yoshligidan bolalarga o'z ona tili bilan birgalikda xorijiy tillarni xususan, ingliz, rus, koreys hamda ko'plab chet tillarini misol qilib keltirish mumkin. Shuning uchun ham ta'lim tizimida dars jarayoniga zamonaviy texnologiyalar, o'qitishning yangi usullari keng tatbiq qilinmoqda. Yurtboshimiz biz yoshlarga keng imkoniyatlar yaratmoqda. Buning isboti sifatida hozirgi kunda yaratilgan o'qitish tizimining yaxshilanishi hamda chet tillarini o'rganish uchun kurslar tashkil etilganini ta'kidlash mumkin. Ingliz tilini o'rganishni maqsad qilgan inson o'zi uchun inglizcha muhit yaratishi, ya'ni doimo inglizcha tinglab, o'qib, yozib va gapirishi maqsadga erishishning eng samarali usulidir.

Xulosa o'rnida shuni aytishim lozimki, chet tillarini o'rganish xususan, ingliz tilini bilish har qanday inson uchun ko'plab imkoniyatlar eshigini ochadi. Nafaqat ingliz tili balki rus, koreys hamda boshqa xorijiy tillarni o'rganish juda ham foydalidir. Bu o'rinda xalqimizning “til bilgan el biladi” degan maqoli o'z isbotini topadi. Shunga doir islohotlar yurtimizda amalga oshirilgani biz yoshlarni quvontiradi. Har bir inson o'zi uchun chet tillaridan hech bo'lmaganda bittasini o'rgansa foydadan holi bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida: - T.:O'zbekiston 2013.- 316-b
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch: - T.: O'zbekiston 2008.- 205-b
3. <https://lex.uz>
4. <https://uza.uz>
5. <https://uz.m.wikipedia.org>

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТГА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ҚУЛЛАШ ВА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ КОМПЬЮТЕРЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Абдуганиева Севара Абдухамидовна

*ассистент кафедры "бухгалтерский учет, анализ и аудит" Ташкентского
Государственного Аграрного университета*

Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётини ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни яратишга қаратилган ахборот-коммуникация технологиялари жорий қилинмоқда. Меъёрий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни иқтисодиётнинг барча соҳаларида амалга ошириш жараёнида рақамли маълумотларни ишлаб чиқариш ва кўпайтириш асосий омилга айланиши керак. Бу омил мамлакатнинг рақобатбардошлигини, фуқароларнинг ҳаёт сифатини, иқтисодий ўсишни ва миллий суверенитетни оширишни таъминлаши керак. Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш муаммолари илмий жиҳатдан кенг муҳокама қилинмоқда. Корхоналар фаолиятининг барча соҳаларига таъсир кўрсатадиган рақамли иқтисодиёт, бухгалтерия ҳисоби ва маҳаллий ташкилотларнинг ҳисоботини ислоҳ қилиш жараёнига бевосита таъсир кўрсатади. Рақамли иқтисодиёт шароитида корхоналарда бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш ҳозирги вақтда энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Автоматлаштириш, айниқса, кўплаб корхоналар масофавий ишлашга ўтган пандемия шароитида долзарб бўлиб, бу илғор ахборот ва рақамли технологиялардан фойдаланишни талаб қилади. Рақамли иқтисодиёт шароитида корхоналарнинг бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш учун дастурий маҳсулотлар жуда катта аҳамиятга эга. Кичик ва ўрта корхоналарда ҳам, йирик иқтисодий гигант корхоналарда ҳам ушбу усул муҳим аҳамиятга эгаллиги билан ажралиб туради. 2023 йилга келиб мамлакат ялпи ички маҳсулотида рақамли иқтисодиётнинг улушини 2 бараварга кўпайтиришни назарда тутган ҳолда, шу жумладан ишлаб чиқаришни бошқаришда ахборот тизимлари комплексини жорий қилиш, молиявий-хўжалик фаолиятида ҳисобот юритишда дастурий маҳсулотлардан кенг фойдаланиш, шунингдек, технологик жараёнларни автоматлаштириш орқали ушбу жараёнларни жадаллаштириш вазифалари кўзда тутилган. Бунинг натижасида хўжалик юритувчи субъектни бошқариш тизимида автоматлаштирилган ахборот тизимлари кенг жорий этилмоқда.

Буларнинг барчаси тушунарли, чунки бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш, қоида тариқасида, корхонада мавжуд бўлган барча бухгалтерия маълумотларини тўлиқ ва ҳар томонлама қайта ишлашни таъминлайди, бундан ташқари, маълум кўрсаткичлар бўйича бирламчи иқтисодий таҳлил, шунингдек, барча солиқларни самарали режалаштириш таъминланади. Корхонада тўланадиган тўловлар, хўжалик юритувчи субъектнинг ахборот имкониятларини оширади [2, п.21].

Корхоналарда бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш замонавий илмий-техника тараққиётининг йўналишларидан бири сифатида тушунилиши керак, бу ўз-

Ўзини тартибга солувчи техник воситалар ва математик усуллардан фаол фойдаланиб, корхона ходимларини ишга олиш, ўзгартириш, шунингдек фойдаланиш жараёнларида бевосита иштирок этишдан озод қилади. Корхоналарда энергия, турли материаллар, маҳсулотлар ёки маълумотлар, қўшимча равишда амалга оширилган операцияларда бундай иштирок этиш даражасини сезиларли даражада камайтиради. Шунга қарамай, хўжалик юритувчи субъектнинг бухгалтерия ҳисобига автоматлаштирилган тизимни жорий этишнинг оддий кўринишига эмас, балки корхонанинг бухгалтерия ҳисобини автоматлаштиришни муваффақиятли амалга ошириш учун зарурият юзага келади, биринчи навбатда, ушбу жараённинг мумкин бўлган муаммолари ва афзалликлари ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш керак [1, 1183]. Шунга асосланиб, замонавий рақамли технологиялар ва умуман иқтисодий ривожлантириш шароитида хўжалик юритувчи субъектлар бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи каби жараёнларни автоматлаштириш воситаларидан тобора кўпроқ фойдаланиш имкониятини юзага келтиради. Бу эса қуйидаги хатолар гуруҳларини бартараф этишга ёрдам беради:

-биринчидан даврийлаштиришдаги хатолар. (бухгалтерия ҳисоби бўйича ҳисоботлар талаб қилинган муддатга тааллуқли эмаслиги бўйича);

-иккинчидан – бухгалтерия ёзувларидаги хатолар (корхонанинг иқтисодий фаолияти маълумотлари нотўғри ҳисоблар билан бизнес-режасида кўрсатилганлиги;

-учинчидан – корхона фаолиятини баҳолашдаги хатолар яъни (молиявий ҳисоботнинг моддалари нотўғри баҳоланганлиги, масалан, даромадлар, харажатлар, қарзлар, активлар қиймати, мажбуриятлар ва бошқалар);

-тўртинчидан-корхонанинг йиллик молиявий ҳисоботида маълумотларни тақдим этишдаги хатолар (нотўғри жойлашуви ёки аксинча, ҳисоботда зарур маълумотларнинг йўқлиги) [6, п. 56]. Шунга қарамай, бухгалтерия ҳисоби жараёнларини автоматлаштириш орқали такомиллаштириладиган дастурий таъминот ва ахборот маълумотларидан фойдаланишда, корхоналар ва маҳаллий тадбиркорлик субъектлари жуда кўп турли хил муаммоларга дуч келмоқдалар. Шу сабабли бухгалтерия ҳисобини автоматлаштиришнинг энг муҳим муаммоларидан бири уни амалга ошириш самарадорлигидир. Шу билан бирга, хўжалик юритувчи субъектнинг ахборотни бошқариш тизими бевосита уни куриш асосини ташкил этувчи тамойиллар билан белгиланади. Асосий тамойиллардан бири шундан иборатки, ахборот технологиялари, биринчи навбатда, охиригача ва узлуксиз тамойил асосида қурилган бўлиб, унинг асосида бизнес жараёнлари мос равишда биринчи операциядан то охиригача автоматлаштирилади, шу билан бирга, ҳеч қандай алоқаси йўқ операция кетма-кетликни бўзиш мумкин эмас. Худди шу тамойилга кўра, ахборотни йиғиш, қайта ишлаш ва ўзатиш бизнес жараёни доирасида амалга оширилади [4, с. 59]. Бухгалтерия ҳисобидаги замонавий автоматлаштириш тизимининг асосий сифатларини қуйидагилардан иборат дейиш мумкин:

1. Қайта ишланган ахборотнинг сифат даражасини ошириш. Ахборот технологиялари соҳасидаги замонавий ютуқлар, албатта, бухгалтерия ҳисоби жараёнида арифметик хатолар сонини камайтиришга ва ягона ахборот базасини

ташқил қилиш орқали ҳисоб-китобларнинг сифатини оширишга қодир.

2. Тақдим этилган маълумотларнинг тезкорлиги, ўз вақтида ва долзарблигини ошириш. Бухгалтерия ҳисоби жараёнида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш унинг самарадорлигини сезиларли даражада оширади, хўжалик юритувчи субъектнинг жорий молиявий ҳолатини баҳолашга қодир бўлади. Бундан ташқари, замонавий ахборот тизимлари корхонада мавжуд бўлган бухгалтерия ҳисобининг аналитик имкониятларини сезиларли даражада кенгайтиради, бухгалтерия ҳисобини бир вақтнинг ўзида бир нечта стандартларда параллел равишда олиб бориш мумкин бўлади. Корхонада вақт ва меҳнат харажатларини сезиларли даражада тежаш имконини беради.

3. Замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш бирламчи ахборотни қайта ишлаш вақтини сезиларли даражада қисқартириши мумкин. Бундан ташқари, ахборот технологиялари хўжалик юритувчи субъект учун зарур бўлган ҳисоботларни, сертификатларнинг турли шаклларини, кўчирмаларни шакллантиришга, шунингдек, талаб қилинадиган якуний натижани олиш учун фойдаланувчилар ҳаракатларини минималлаштиришга қаратилган бўлади. Шундай қилиб, бухгалтерия ҳисобини юритиш вақтини қисқартириш, қоида тариқасида, корхонада бухгалтерия ҳисобини такомиллаштиришнинг асосий жиҳати ҳисобланади.

4. Корхонанинг молиявий-хўжалик фаолияти устидан назорат функциясини кучайтириш. Замонавий компьютер тизимлари зарур маълумотларга киришни фарқлаш ва функцияларни ажратиш қобилиятига эга. Корхона фаолиятини унинг раҳбарияти томонидан оператив баҳолаш ва назорат қилишнинг реал имконияти мавжуд бўлади. [3, п. 21]. Натижада, тадқиқот тугаллангандан сўнг, бухгалтерия

ҳисобини автоматлаштиришнинг замонавий муаммолари ҳали ҳам жуда долзарб бўлиб, жиддий ҳал қилишни талаб қилади деган хулосага келиш мумкин. Бухгалтерия ҳисобини автоматлаштиришнинг энг кўп учрайдиган муаммоларидан бири бухгалтерия ҳисобининг автоматлаштирилган шакли учун етарлича яхши ишлаб чиқилган услубий асосларнинг йўқлигидир. Шунга қарамай, бухгалтерия ҳисобидаги мавжуд автоматлаштириш тизимларини такомиллаштиришнинг бир қатор устувор йўналишлари мавжуд бўлиб, улар корхонанинг амалий фаолиятида бухгалтерия ҳисобини жорий этишни тартибга солиш ва аниқ оптималлаштириш, корхонанинг бухгалтерия ҳисоби ахборот тизими доирасида мавжуд маълумотларни оптималлаштириш; сифатни йўқотмасдан, бухгалтерия маълумотларини ички автоматлаштирилган назорат қилиш учун ўрнатилган алгоритмлардан фойдаланган ҳолда бухгалтерия ҳисоби жараёнида юзага келиши мумкин бўлган хатолар даражасини камайтиришдан иборат бўлади.

Шунингдек, корхонада бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиб-қоидаларини расмийлаштириш, хўжалик юритувчи субъектлар ахборот тизимларини солиштириш сифатини ошириш, шунингдек, автоматлаштирилган ахборот тизимларидан фойдаланувчиларнинг малакасини ошириш йўналишидаги ишларни давом эттириш жуда муҳим ҳисобланади. Ахборот ташкилотнинг муҳим стратегик ресурсига

айланиши ва шу билан унинг фаолиятида муҳим аҳамият касб этиши, маълумотларни сақлаш ишончилигини оширишига асосланиб, яна бир жиддий муаммога тўхталиб ўтиш керак [5, п. 40]. Бухгалтерия ҳисобини автоматлаштиришнинг ривожланиши, шубҳасиз, профессионал бухгалтернинг самарадорлиги ва сифат даражасини оширишга, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий-хўжалик фаолияти устидан назоратни яхшилашга ёрдам беради. Шу сабабли, бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш жадал ривожланишда давом этмоқда, шу билан бирга корхона бухгалтерия тизимини ривожлантириш учун мутлақо янги имкониятлар ва истикболларни очиб беради.

Рақамли иқтисодиётда ИТ-дан фойдаланиш орқали харажатларни камайтиришга эришилади, бу эса оптималлаштириш ва самарадорликни оширишга олиб келади. Рақамли иқтисодиёт ялпи ички маҳсулот ҳажмини оширишга, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот улушини аҳоли турмуш даражасига сезиларли таъсир кўрсатишига, иккинчидан, аҳолининг реал даромадларини ошириш ва эҳтиёжларни рақамли, манзилли қондириш имкониятини яратади.

Хулоса қилиб айтганда, юқори технологияли саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва экспорт қилишни ривожлантиришда Саноат 4.0 концепсиясида келтирилган янги технологияларни қўллаш йўлидаги муҳим қадамдир. Бу нафақат мураккаб маҳсулотларнинг моделларини, балки маҳсулотнинг ҳаёт айланишининг бир қисми бўлган ишлаб чиқариш жараёнлари, тизимлари, манбалари ва бошқа элементларни ҳам рақамлаштиришни ўз ичига олади. Бу ишлаб чиқариш корхоналари учун ташқи бозор талабларига мувофиқ рақамли технологиялар асосида сифатли, инновацион ва рақобатбардош саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишда таннархни оптималлаштиришга ва фойдани максималлаштиришга, рақамли платформаларни ривожлантириш ва ташқи бозорларда чуқур маркетинг тадқиқотларини ўтказиш орқали янги экспорт бозорларини излаш, бу орқали замонавий саноат маҳсулотларини экспорт қилишга ихтисослашган рақамли кластер тизимини ривожлантиришга, экспорт фаолиятини ривожлантириш орқали эса жаҳон бозори рейтингидаги ўрнимизни яхшилашга, ишлаб чиқариш харажатларини сезиларли даражада камайтиришга, бизнес бошқаруви жараёнларида юзага келаётган турли муаммоларни ҳал қилиш ва замонавий бизнесда самарадорликни оширишга имконият яратиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Алиев Х.М. Особенности интеграции управленческого и бухгалтерского учета на уровне методологии, техники учета и автоматизации // Экономика и предпринимательство. 2020. № 5 (118). С. 1183.
2. Богатая И.Н., Евстафьева Е.М. Бухгалтерский учет цифровизация бухгалтерского учета: ожидания и реальность // Аудит. 2019. № 11. С. 21.
3. Гайдук Н.В., Карпенко И.А., Рудович Ю.Ю. Проблемы автоматизации

бухгалтерского учета на предприятии и бухгалтерские информационные системы // Colloquium-journal. 2019. № 14-6 (38). С. 21.

4. Сигидов И.Ю., Бурая А.Е. Проблемы и перспективы автоматизации бухгалтерского учета // Развитие экономики в условиях цифровизации и ее информационное обеспечение. 2019. С. 59.

5. Сметанко А.В., Глушко Е.В., Краснова Е.А. Проблемы и перспективы развития автоматизированных информационных технологий в бухгалтерском учете // Colloquium-journal. 2019. № 19-5 (43). С. 40

6. Шаплыко А.И. Перспективы и проблемы использования информационных технологий в автоматизации бухгалтерского учета // Студенческий. 2020. № 14-2 (100). С. 56

7. Д.Э.Норбеков, А.Н.Махмудов, Д.Мухамедова. Бухгалтерия хисоби.ўқув кулланма.» иқтисодиёт - молия». Т-2017 .267.

8. Navruzov I. TO 'G 'RIDAN-TO 'G 'RI XORIJIY INVESTITSIYALARNING IQTISODIY MONIYATI VA AHAMIYATI //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 12 Part 2. – С. 138-144.

9. Ogli I. T. K. Introduction of Innovative Technologies in Commercial Banks in the Context of Increased Competition //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2023. – Т. 20. – С. 57-59.

10. Aktamov B. O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BAHOLASH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH YO 'NALISHLARI VA UNING TASHKILY-HUQUQIY ASOSLARI //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 12 Part 2. – С. 162-172.

11. Khairullaevich I. T. PROBLEMS AND TASKS OF EDUCATION IN THE ECONOMIC SPHERE //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – Т. 11. – №. 5. – С. 409-412.

12. Aktamov B. THE PRACTICE OF DIGITALIZATION OF EVALUATION ACTIVITIES AND THE PROSPECTS OF ITS APPLICATION IN UZBEKISTAN //American Journal of Business Management, Economics and Banking. – 2023. – Т. 19. – С. 69-77.

13. Khalmurzayevna Y. S., Vakhidovich G. S., Zairjanovich Y. S. 21st Century Modern English Teacher's Professional Competences //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 8-13.

14. Xayrulla o'g'li I. T. IJTIMOYIY SOHADA DAVLAT XUSUSIY SHERIKCHILIK MUNOSABATLARINI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMINI O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 239-243.

15. Aktamov B. BAHOLASH FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH ISTIQBOLLARI //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 248-252.

16. Giyozovich K. I., Vokhidovich G. S. Issues Of Tourism Development In

Uzbekistan //The Peerian Journal. – 2024. – Т. 26. – С. 7-12.

17. Bobirjon A., Bobur O. Investment Analysis and Risk Prevention Mechanisms //The Peerian Journal. – 2023. – Т. 25. – С. 31-40.

18. Kiyosov S. U. et al. WAYS TO ENSURE THE STABILITY OF STATE FINANCES BY INCREASING LOCAL BUDGET REVENUES //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 21-26.

19. Атаниязов Ж. Х. Способы формирования финансово-промышленных групп и роль в них коммерческих банков //Проблемы современной экономики. – 2015. – С. 45-48.

20. Vohidovich G. S. Leasing Procedure of Fixed Assets in Budget Organizations and their Expenditure //Indonesian Journal of Public Policy Review. – 2022. – Т. 18.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI JAMIYATDAGI O'RNI

Turdiyeva Dilnavoz Ramazonovna

Qorovulbozor tumani kasb-hunar maktabi matematika va informatika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni haqidagi maxsus masalaga ushbu kirish qismida biz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sir qiluvchi to'rt o'lchovni: siyosat, biznes, texnologiya va jamiyatni hisobga oladigan kontseptual asosni taqdim etamiz. Bir necha oldingi ramkalarini ko'rib chiqishdan tizimli ravishda qurilgan, ammo umumiy e'tiborga ega bo'lgan ushbu ramka ushbu maxsus sondagi sakkizta maqola uchun kontekstni va kelajakda olib boriladigan tadqiqotlar uchun ko'rsatmalarni taqdim etishga mo'ljallangan.*

KIRISH

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) zamonaviy jamiyatning barcha jabhalarida muhim rol o'ynaydi. AKT bir-birimiz bilan muloqot qilish uslubimizni, kerakli ma'lumotlarni qanday topishimizni, ishlashimizni, biznes yuritishimizni, davlat idoralari bilan muloqot qilishimizni va ijtimoiy hayotimizni qanday boshqarishimizni o'zgartirdi. AKT kundalik hayotga ta'sir qilar ekan, ular makroiqtisodiy o'sishga ham ta'sir qiladi, bu esa o'z navbatida infratuzilma va turmush darajasini yaxshilash orqali jamiyatga yanada ta'sir qiladi.

Garchi 'ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish' tushunchasi tadqiqotlarda va amaliyotda keng qo'llanilsa-da, uning ma'nosi har doim ham aniq bo'lmasligi mumkin. So'z 'rivojlanish' taraqqiyot yoki avansni nazarda tutadi va jamiyatda ongli ravishda yoki ongsiz ravishda amalga oshiriladigan, ushbu jamiyatni yaxshilashga qaratilgan umumiy faoliyat sifatida belgilanishi mumkin (Stec, Filip, Grzebyk va Pierscieniak, Citation2014). Saralash 'ijtimoiy-iqtisodiy,' o'zi ikki so'z birikmasi, ijtimoiy omillar bilan bog'liq, ta'lim kabi, va kasb, shuningdek iqtisodiy omillar, daromad va resurslar kabi. Shunday qilib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi yoki yaxshilanishi jarayoni sifatida belgilanishi mumkin, chunki ular shaxs, tashkilot yoki umuman jamiyat bilan bog'liq (Roztocki & Vaystroffer, Citation2016).

Ushbu maxsus nashrdagi hujjatlarning barchasi AKTning jamiyat va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning turli jabhalarida, masalan, ta'lim va o'qitish, ma'muriyat, tashkiliy munosabatlar, loyihalarni boshqarish, xizmatlarni ko'rsatish va tibbiy yordamdagi roli bilan bog'liq. Ushbu tahririyatda biz AKTning ushbu ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi roli atrofida ba'zi tuzilmalarni taqdim etishga harakat qilamiz, shuningdek, jamiyat, texnologiya, biznes va hukumat siyosatining turli jihatlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan qanday bog'liqligini ko'rsatamiz.

Ko'p o'lchovli kontseptual asosimizni joriy etishdan oldin, biz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan shug'ullanadigan ilgari nashr etilgan ramkalarini qisqacha ko'rib chiqamiz va ularning afzalliklari va kamchiliklarini muhokama qilamiz. Bizning o'z doiramiz qisman ushbu oldingi ramkalarga asoslangan. O'zimiz taklif qilgan doirani muhokama qilgandan so'ng, biz ushbu maxsus sonda sakkizta hujjatni taqdim etamiz va ularni taklif qilingan

ramka kontekstiga kiritamiz.

2. Mavjud ramkalar

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bo'yicha hozirgi tadqiqot manzarasini baholash uchun biz adabiyotlarni mavjud ramkalar yoki modellar uchun qidirdik. Ilgari yaxshi o'ylangan model tallon va Kraemer tomonidan kontseptual asosdir (Citation2000), bu AKTni iqtisodiy to'lovlar va iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liq. Biroq, bir vaqtning o'zida rivojlanishning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlariga qaratilgan kontseptual asoslar kam uchraydi. Umuman olganda, biz AKTning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ayrim jihatlariga ta'sirini tushuntirishga harakat qiladigan oltita ilgari nashr etilgan ramkalarni aniqlay oldik. Biz ularni eng erta nashrdan boshlab nashr etish tartibida qisqacha muhokama qilamiz.

Madon (Citation2000) rivojlanayotgan mamlakatlarda Internet va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushuntirishga harakat qiladigan kontseptual asosni taklif qildi. Ushbu ramka adabiyotlar, anekdot dalillar va taxminlar asosida ishlab chiqilgan. Bu Internet to'rt asosiy omillarga asosan ijobiy ta'sir ko'rsatadi, deb taklif qiladi: iqtisodiy hosildorlik guvoh sifatida iqtisodiy o'sish,; sog'liqni saqlash, ta'lim, va qashshoqlik kamaytirish, shu jumladan, ijtimoiy farovonlik, ya'ni. demokratiya; va barqaror rivojlanish orqali jismoniy muhit. Madon internetning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini osonlashtiradigan vositachilik institutlarining, shu jumladan hukumat harakatlarining muhimligini ta'kidlaydi. Axborot texnologiyalari ma'lumotlarni boshqarish va qayta ishlash texnologiyalaridir.

Odatda bu atama ostida kompyuter texnologiyalari tushuniladi. Axborot texnologiyalari sohasida turli axborotni kompyuter va kompyuter tarmoqlari orqali yig'ish, saqlash, himoyalash, qayta ishlash, uzatish kabi amallar ustida ishlar olib boriladi.

Axborot texnologiyasi asosiy texnik vositalari sifatida hisoblash- tashkiliy texnikadan tashqari aloqa vositalari – internet, telefon, teletayp, telefaks va boshqalar qo'llaniladi.

Axborot texnologiyasi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo'lgan bo'lsada, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o'ziga xos xususiyati shundaki, sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xomashyo, materiallar va moddiy iste'mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ustunlik qilmoqda, ya'ni axborot texnologiyalari mavjud yangi texnologiyalar orasida yetakchi o'rinni egallamoqda.

Axborot texnologiyalari industriyasi majmuini kompyuter, aloqa tizimi, ma'lumotlar ombori, bilimlar ombori va u bilan bog'lik faoliyat soxalari tashkil kiladi.

Bugungi kunda axborot texnologiyasini shartli ravishda "saqlovchi, ratsionallashtiruvchi, yaratuvchi" turlarga ajratish mumkin. Birinchi turdagi texnologiyalar mehnatni, moddiy resurslarni, vaqtni tejaydi. Ratsionallashtiruvchi axborot texnologiyalariga chiptalar buyurtma qilish, mexmonxona xisob-kitoblari tizimlari misol bo'ladi.

Yaratuvchi (ijodiy) axborot taxnologiyalari axborotni ishlab chiqaradigan, undan foydalanadigan va insonni tarkibiy qism sifatida o'z ichiga oladigan tizimlardan iborat.

Axborot texnologiyalarining xozirgi zamon taraqqiyoti hamda yutuqlari fan va inson faoliyatining barcha soxalarini axborotlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Jamiyatni axborotlashtirish deganda, axborotdan iqtisodni rivojlantirish, mamlakat fan-taxnika taraqqiyotini, jamiyatni demokratlashtirish va intellektuallashtirish jarayonlarini jadallashtirishni ta'minlaydigan jamiyat boyligi sifatida foydalanish tushuniladi.

Darxaqiqat, jamiyatni axborotlashtirish—inson xayotining barcha jabxalarida intellektual faoliyatning rolini oshirish bilan bogliq ob'ektiv jarayon xisoblanadi.

Jamiyatni axborotlashtirish respublikamiz xalqi turmush darajasining yaxshilanishiga, ijtimoiy yextiyojlarning kondirilishiga, iqtisodning usishi hamda fan-texnika tarakkivyotining jadallashishiga xizmat kiladi.

Jamiyatni axborotlashtirish jarayonini 5 asosiy yunalishga ajratish mumkin:

- Mexnat, texnologik va ishlab chiqarish jaraeni vositalarini kompleks avtomatlashtirish.

- Ilmiy tadkikotlar, loyixalash va ishlab chiqarish axborotlashtirish.

- Tashkiliy- iktisodiy boshkarishni avtomatlashtirish.

- Axoliga xizmat ko'rsatish soxasini axborotlashtirish.

- Talim va kadrlar tayerlash jaraenini axborotlashtirish.

Bilim olishda, ya'ni ma'lum turdagi axborotlarni uzlashtirishda kompyuter tizimining yordami benixoya kattadir. Axborot qanday ko'rinishda ifodalanishidan qat'i nazar, uni yigish, saqlash, kayta ishlash va foydalanishda kompyuter texnikasining rolini quyidagilar belgilaydi:

Birinchidan, o`qitishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish standart (an'anaviy) tizimga nisbatan o`quv jarayonini jadallashtirib, talabada ilmga qizikishni oshiradi, ular ijodiy faoliyatini ustiradi, bilim berishga differentsial yondashish, olingan bilimlarni takrorlash, mustaxkamlash va nazorat qilishni engillashtiradi, talabani ukuv jarayonining sub'ektiga aylantiradi.

Ikkinchidan, yangi axborot texnologiyalaridan ta'lim-tarbiya jarayonida quyidagi shakllarda foydalanish mumkin bo'ladi:

- muayyan pedmetlarni ukitishda kompyuter darslari;

- kompyuter darslari—kurgazmali material sifatida;

- talabalarining guruxli va frontal ishlarini tashkillashtirishda;

- talabalarining ilmiy izlanishlarini tashkillashtirishda;

- talabalarining ukishdan bush vaktlarini to'g'ri tashkil qilish masalalarini xal yetishda va x.k.

Mexnat samaradorligining bundan keyingi o'sishi va faravonlik darajasini ko'tarish. katta xajmdagi multimediya axborotini (matn, grafika, video tasvir, tovush, animatsiya) qabul qilish ishlashga yangi intellektual vositalar va inson mashina interfeyslardan foydalanish asosidagina erishish mumkin.

Informatikada mexnat unumdorligini oshirish suratlari yetarli bo'lmasa, butun halq xo'jaligida samaradorligini o'sishi anchagina kamayib ro'y berishi mumkin.

Xozirgi dunyodagi barcha ish joylarining 50 foizi ga yaqin axborotni qayta ishlash vositalari bilan ta'minlangan..

Jamiyatni axborotlashtirish, yangi axborot texnologiyalari bilan ta'minlash

insonlarning turli – tuman ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muxim o'rin tutadi.

Inson axborot olami ichra yasharkan, voqeya xodisalar jarayonlarning bir – biriga aloqadorligini, o'zaro munosabatlari va moxiyatni tashkil yetish, o'z xayotidan kelib chiqayotgan murakkab savollarga ilmiy javob topish maqsadida ko'pdan - ko'p dadil va raqamlarga murojat qiladi.

Axborot tufayli nazariya amalyot bilan birikadi. Amaliyot nazariyasi nazariya yesa amalyotsiz mavjud ham bo'lmaydi, rivojlanmaydi ham.

Zavodlarimizning asosiy maqsadi informatika vositalarining ahamiyati to'g'risida fikir yuritish yemas, balki jamiyatning axborotga bo'lgan yexhtiyojini qondirishdagi usul va vositalar to'g'risida tushunchaga yega bo'lishdir.

Mazkur yehtiyoj doim mavjud bo'laveradi va biror -bir axborotli muxit doirasida qondiriladi. «Axborotli muxit» tushunchasiga xozirgi kunda ingformatika masalalarini o'rganishda muxim o'rin yegallaydi. Insoniyatni o'rab tturgan muxit o'z xizmatlariga ko'ra turlichadir – tabiy siyosiy, ijtimoiy, milliy va oylaviy ruxiy bo'lishi mumkin. Aniqrug'i bular xar birimiz yash bir butun muxitninig tekisliklaridir.

Mazkur tekisliklarining markazida axborotli muxit turadi va u barcha axborotli odimlarni boshqaradi: voqealikning moddiy axborotli muxitni boshqarish vositalari – yenergetik tamonlarini to'ldiradi, rivojlantiradi va bunda u turli ijtimoiy faktorlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Axborotli muxitning tabiyatni tushunishda axborotning bilimga aylanishini o'rganish katta ahamiyatga yega. Bir qarashda bir xildak tuyiladi ammmo ular munosabatini chuqurroq o'rganishda axborotda bilimning kommunikativ «boshqa vositalar» o'rtasidagi bog'liqlik xususiyati borligini ko'ramiz.

Jamiyatda odamlar o'rtasidagi aloqa faktori bo'limlar o'rtasidagi «ko'prik» - bu axborotdir. Demak, bilimni «o'zi uchun» axborotga aylantirish mexanizii axborotli muxitini vujudga keltirishda aloxida o'rin yegallaydi. +adimda axborotli muxit juda qashshoq bo'lib, u tor doiradagi yeng kerak va chekli ma'lumotlar majmuasidan iborat yedi, bu xol odamlar orasidagi bog'liq doirasini ming yillab chegaralab keladi va odamning jamiyat axborotli muxitidagi xissani kamaytirib yuboradi.

Bugungi kunda ijtimoiy turli ko'rinishdagi axborotlar majmuasi keng va rivojlangan bo'lib, uning jamiyatda tutgan o'rni bexisobdir.

Oxirgi davrda axborotli muxitda katta o'zgarishlar bo'lib bormoqda. Ana shu o'zgarishlar qog'ozsiz texnologiya zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu yesa o'z navbatida, YEXM ning yanada keng rivojlanishiga sabab bo'ladi. Axborotli muxitning kelajakda inson xayotida o'rni va ahamiyati, bugungi holatdan ancha yuqori bo'lishi uchun bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar qo'llamini kegaytirish talab yetiladi.

Respublikamizda axborotlashtirish keng yo'lga qo'yilishi bilan undagi xar bir fuqoroga kerakli paytda, kerakli miqdorda, kerakli sifatda olish imkoniyatlari ochilmoqda. Respublikamizdagi viloyatlar, shaxarlar, tumanlarga qarashli korxonalar, tashkilotlar va muassasalar zamonaviy kompyuter texnikalari bilan jixozlanib, ular maxsus qurilmalar (telefon tarmog'i, modem va boshqalar) yordamida axborotlarni uzatish va qabul qilish

imkoniyatiga yega bo'lmoqda. Insonning iqsodiy, yekologik, siyosiy va boshqa soxalarda fikirlash doirasining kengayishi axborotli muxitning sifat va miqdor jixatdan o'zgari ,yangi xusiyatga yega bbo'lgan axborotli muxitning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Demak axborotlashtirish vaqtinchalik tadbig' yemas, rivojlanishning zarur vositasidir va axborotli muxitning hozirgi rivojlanish darajajasidagi holatini informatikasiz qo'llab bo'lmaydi. Axbortllarni tez, sifatli yg'ish saqlash, qayta ishlash va uzatish kabi vazifalarni bajarishda hisoblash texnikasining xizmati beqiyos yekaniga ishonch hosil qilmoqda. Iqsodiyotning boshqarishdagi o'zgarishlar, bozor munossabatlarga o'tish buxgalteriya xisobini tashkil qilish va olib berishga katta ta'sir ko'rsatadi. Xisobning xalqaro tizimlarga o'tishi amalga oshirilmoqda bu uning uslubiyatini yangi shakillarini ishlab chiqarishni talab qilad. Buxgalteriya xisobining axborot tizimi va uning kompyuterda ishlab chiqarishning tashkil qilishning ananaviy shakillari katta o'zgarishlarga uchragan. Xisobchidan korxonona moliyaviy xolatining ob'ektiv baholarini bilish, moliyaviy taxlil usullarini yegallash, qimmatli qog'ozlar bilan ishlashni bilish bozor jarayonlarida pul mablag'lar investitsiyalarini asoslash va boshqalar talab qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. БДулматова. Д.Буранова."Автоматлаштирилган офис технологиялари (Automated office technologies)". Global Congress of Contemporary Study virtual conference 2020 Multidisciplinary International Scientific Conference Pune, M.S, India www.econferenceglobe.com. November 7 th, 2020
2. БДулматова. Д.Буранова. "Таълим жараёнида электрон таълим ва ананавий таълимнинг интеграцияси". НамДУ илмий ахборотномаси. 2020 йил 2-сон. 366-373 бет.
3. Н.Каримов, Б.АДулматова, Д.Буранова. "Ақлли кишлоқ хужалигини юритишда ракамли технологияларнинг жорий этиш масалалари". «The XXI Century Skills for Professional Activity» International Scientific-Practical Conference. TASHKENT, UZBEKISTAN 2021, MARCH 15.
4. БДулматова, З.Запаров, Д.Буранова, "Способы защиты от интернет-мошенничеств". Научно-методический журнал "Academy". Россия. 2019 декабрь.
5. БДулматова, Д.Буранова, "Требования к созданию электронных образовательных ресурсов и технологии их использования". Научно-методический журнал "Academy". Россия. 2019 июль.
6. Н.Каримов, Б.АДулматова, Д.Буранова. "Кишлоқ хужалигида ракамли технологияларнинг жорий этиш масалалари". Academic research in educational sciences volume 2 | issue 3 | 2021.
7. В. А. Qulmatova, D. A. Buranova. "Problems of mathematical modeling in the cultivation of agricultural products". Academic research in educational sciences volume 2 | issue 6 | 2021.

DIVIDEND SIYOSATINI TO'G'RI TANLASH ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATLARINI YANADA RIVOJLANTRISH

Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi
TDIU Moliya va buxgalteriya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolda aksiyadorlik jamiyatlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan bir qancha omillar tahlil qilingan. Shuningdek, dividend siyosatini tanlashdagi mavjud kamchiliklar o'rganilgan hamda ularni bartaraf etish yuzasidan tegishli xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: aksiyadorlik jamiyati, dividend stavkasi, muntazam dividend siyosati, barqaror dividend siyosati, qimmatli qog'ozlar.

Dividend aksiyadorlik jamiyati daromadidan aksiya egasiga har yili beriladigan va uning daromadiga aylangan qismi sanaladi. Aslida dividend miqdori ko'proq aksiyalar soni va aksiyadorlar jamiyatining sof foydasiga juda ham bog'liqdir. Dividend har yili aksiyadorlarga korxonaning yillik daromadiga qarab taqsimlanadi. Taqsimlanadigan hissa dividend massasi, aksiyalar nominali qiymatlariga ko'ra foizlarda ifodalangan daromad esa dividend stavkasi deyiladi.

Qo'lida aksiyalarning asosiy hissasini to'plagan aksiyadorlar va korporatsiyalar dividendning eng ko'p qismini oladi. Dividend siyosati kompaniyaning eng muhim yo'nalishi bo'lib, u kompaniyaning aksiyalari narxiga bevosita ta'sir qiladi. Kompaniyaning rahbarlari kengashi foydani boshqarish, foydani aksiyadorlar o'rtasida taqsimlash va kelajakda yaxshi investitsiya imkoniyatlaridan foydalanish uchun kompaniya hisobidan foydaning bir qismini saqlab qolish bo'yicha dividend siyosatini ishlab chiqadi va amalga oshiradi. Bu siyosat muhim strategik siyosatlardan biri sifatida tan olingan. Dividend siyosati qanday miqdorda dividend to'lash kerakligini, dividendni qachon qaysi shaklda chiqarishni, kelajakda investitsiyalar uchun qachon va qancha ushlab turish muammolarini hal qiladi.

O'zbekiston Respublikasining 2014-yildagi “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida”gi qonunining asosiy maqsadi ham aksiyadorlik jamiyatlarining tashkil etilishi, faoliyati, qayta tashkil etilishi va tugatilishi, shuningdek aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. [1]

Kompaniyaning dividend siyosati kompaniya tomonidan o'z aksiyadorlariga to'lanadigan dividendlar miqdorini va dividend to'lash davriyligini belgilaydi. Agar kompaniya foyda ko'rsa, u bilan nima qilish kerakligi haqida qaror qabul qilishi kerak. Ular kompaniyadagi foydani saqlab qolishi yoki pulni aksiyadorlarga dividendlar shaklida taqsimlashi mumkin.

Chunki ba'zi moliyaviy tahlilchilar dividend siyosatini ko'rib chiqish ahamiyatsiz deb hisoblashadi. Sababi shuki, investorlar o'zlari dividendlarni yaratish imkoniyatiga ega. Bu tahlilchilarning ta'kidlashicha, daromad investorlar o'z portfellarida aktiv taqsimotini to'g'irlash orqali erishiladi.

Oddiygina misol qilib aytadigan bo'lsak, barqaror daromad oqimini qidirayotgan investorlar dividend to'laydigan aksiyalarga emas, balki foizlar to'lovlari o'zgarmaydigan obligatsiyalarga investitsiya qilishlari mumkin, bu yerda aksiyaning asosiy narxi o'zgarishi mumkin. Natijada obligatsiyalar investorlari ma'lum bir kompaniyaning dividend siyosati haqida qayg'urmaydilar, chunki ularning obligatsiya investitsiyalaridan foiz to'lovlari belgilangan.

Shuni aytish joizki, dividend siyosatiga nafaqat qarshi chiquvchilar emas, balki ularning tarafdorlari ham mavjud. Ta'rafdorlari shuni ko'rsatadiki, yuqori dividend to'lash investorlar uchun muhim, chunki dividendlar kompaniyaning moliyaviy farovonligiga ishonch hosil qiladi.

Barchamizga ma'lumki, doimiy dividendlar to'lagan kompaniyalar so'nggi bir necha o'n yilliklar ichida eng barqaror kompaniyalardan biri hisoblanadi. Natijada dividend to'laydigan kompaniyalar investorlarni jalb qiladi va ularning aksiyalariga talabni yaratadi. Dividendlar daromad olishni istagan investorlar uchun ham kerak. Lekin dividendlar taqsimotining kamayishi yoki ko'payishi qimmatli qog'ozlar narxiga ham ta'sir qiladi. Aksincha, bu to'lovlarni amalga oshirgan kompaniyalar o'zlarining aksiyalarida o'sishini ko'rishlari mumkin.

Endi muntazam dividend siyosatiga nazar soladigan bo'lsak, bunda kompaniya har yili o'z aksiyadorlariga dividendlar to'laydi. Agar kompaniya juda yuqori foyda olsa, ortiqcha foyda aksiyadorlarga taqsimlanmaydi. Lekin kompaniya tomonidan taqsimlanadigan foyda sifatida ushlab turiladi. Agar kompaniya zarar ko'rsa, aksiyadorlarga siyosat bo'yicha dividend to'lanadi. Bu dividend siyosati barqaror pul oqimi va daromadga ega kompaniyalar tomonidan qo'llaniladi. Dividendlarni shu tarzda to'laydigan kompaniyalar past riskli investitsiyalar hisoblanadi. [2]

Barqaror dividend siyosatida esa dividendlar to'lanadigan foydaning foizi belgilanadi. Misol uchun, agar kompaniya to'lov stavkasini 5% qilib belgilasa, bu moliyaviy yil uchun olingan foyda miqdoridan qat'iy nazar to'lanadigan foyda foizidir. Bunda kompaniya 1 million dollarni yoki 500 ming dollar ishlab topadimi, qat'iy belgilangan dividendlar to'lanadi. Bunday siyosatga amal qiladigan kompaniyaga sarmoya kiritish investorlar uchun juda ham xavfli sanaladi, chunki dividendlar miqdori foyda darajasiga qarab o'zgaradi.

Undan keyingi dividend siyosati bu noto'g'ri dividend siyosatidir. Bunda kompaniya o'z aksiyadorlariga to'lash majburiyatiga ega emas hamda direktorlar kengashi foyda bilan nima qilishini hal qilishi mumkin. Agar ma'lum bir yilda yaxshi foyda olsalar, uni aksiyadorlarga taqsimlash yoki umuman dividend to'lamaslik va o'rniga biznesni kengaytirish va kelajakdagi loyihalar uchun foydani saqlab qolishga qaror qilishi mumkin. Hamda eng so'nggi siyosat turi dividendsiz siyosatdir. Dividendsiz siyosatiga ko'ra, kompaniya aksiyadorlarga dividendlarni taqsimlamaydi. Sababi shundaki, olingan har qanday foyda saqlanib qoladi va kelajakdagi o'sish uchun biznesga qayta investitsiya qilinadi.

Dividendlar bermaydigan kompaniyalar doimiy ravishda o'sib boradi, kengayadi hamda aksiyadorlar ham ularga sarmoya kiritadilar, chunki kompaniya aksiyalarining qiymati oshadi. Investor uchun narxning oshishi dividend to'lashdan ko'ra qimmatroqdir.

“Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi PF-4720-sonli Farmonining maqsadi ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatining samaradorligini tubdan oshirish, bo‘ljak investorlar uchun ularning ochiqqligi va jozibadorligini ta‘minlash, zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy qilish, korxonalarini strategik boshqarishda aksiyadorlar rolini kuchaytirish uchun qulay sharoitlar yaratishdir.

Kompaniya o‘z aksiyadorlarga foydani qaytarishning ikkita usuli bor. Ularga pul dividendlari va aksiyalarni qaytarib olish kiradi. Qayta sotib olish bilan pul ko‘rinishidagi dividendni solishtirganda, dividendlarni to‘lash hajmi kichikroq bo‘lganligi sababli bu kompaniyaga katta miqdordagi naqd pullarni ushlab turish o‘rniga har chorakda konservativ kapitalizatsiya tuzilmasini saqlab qolish imkonini beradi. Qayta sotib olish kapitalni aksiyadorlarga qaytarishning soliqdan samaraliroq usuli sanaladi, chunki investor qaytarib sotib olish jarayonida qo‘shimcha soliqqa tortilmaydi. Soliq faqat aksiyalarni real sotishda qo‘llaniladi. Bu esa kompaniyaning rentabilligini yaxshilaydi va uzoq muddatda aksiyalari narxini oshirishi mumkin.

Aksiyalarni qaytarib sotib olish bu kompaniya o‘z aksiyadorlaridan o‘z aksiyalarini sotib oladigan va shu bilan kompaniyadagi muomaladagi aksiyalarning umumiy sonini kamaytiradi. Aksiyadorlarga taklif qilinadigan qaytarib sotib olish narxi odatda joriy bozor narxidan yuqori bo‘lib, bu ularni jarayonda ishtirok etishga undaydi. Qayta sotib olish, shuningdek, kompaniyaga balansda bo‘sh turgan ortiqcha pul mablag‘larini o‘z aksiyadorlariga o‘tkazish imkonini beradi.

Demak, har bir aksiyadorlik jamiyati dividend siyosatini to‘g‘ri tanlash orqali yuqori darajada foyda ko‘rishi mumkin, ya‘ni kelajakda:

- aksiyadorlik jamiyatining strategik rivojlanishini ta‘minlash;
- kompaniyaning bozor qiymatini maksimal darajada oshirish;
- aksiyalarning bozor qiymatini oshirishga qaratilgan aniq chora-tadbirlarni belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasining “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi qonuni, 2014.

2.O‘zbekiston Respublikasining “Korporativ boshqaruv kodeksi”, 2015.

3.“Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi PF-4720-sonli Farmoni.

DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi

TDIU Moliya va buxgalteriya fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu tezisdavlat moliyaviy nazoratining ayrim kamchiliklari hamda muammolarning sabablari tahlil qilingan. Shuningdek tegishli xulosa va takliflar berilgan.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy nazorat, umumdavlat moliyaviy nazorat, ichki nazorat, shaffoflik, javobgarlik.*

Davlat mablag'larini samarali boshqarishni ta'minlashda davlat moliyaviy nazorati hal qiluvchi rol o'ynaydi. Moliyaviy nazorat davlatning qonuni, qoidalariga tayangan holda hokimiyat hamda boshqaruv organlari tomonidan moliyaviy faoliyat nazoratini olib boradigan tizimdir.[1] Bozor munosabatlari rivojlangan sari, moliyaviy nazoratning salohiyati ham oshib boraveradi. Buning asosiy maqsadi shuki, davlat moliyaviy faoliyatining samaradorligini ta'minlash sifatini belgilaydi. Moliyaviy nazorat tizimi subyektlar va obyektlarni o'zida mujassamlashtiradi. Uning tamoyillariga qonuniylik, daxlsizlik, malakaviylik, obyektivlik hamda oshkoralik kiradi.[2] Bu 5 tamoyilning har birining o'z vazifasi bor. Mana shu vazifalari orqali nazorat yanada mustahkamlanadi. Moliyaviy nazorat turli darajadagi budjetlarning daromadlari va xarajatlari, soliq to'lovlarining hajmlari, xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning daromadlari, xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning muomala xarajatlari, tannarx va foyda, uy xo'jaliklarining daromadlari va xarajatlar ustidan nazoratni amalga oshiradi. Moliyaviy nazorat jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini boshqarish ustidan davlat nazoratining tarkibiy elementi bo'lib hisoblanadi. Davlat moliyaviy nazorati boshqarishning barcha darajalarida moliyaviy resurslarning shakllanishi va ishlatilishidan taqsimlanish jarayonlari maydonga chiqadi. Bu boradagi davlat moliyaviy nazorati avvalo davlat moliyaviy resurslaridan maqsadga muvofiq va samarali foydalanishi, davlat mulkidan oqilona foydalanishini ta'minlashga xizmat qilmog'i lozim. Biroq, bu borada ko'pincha qiyinchiliklar va muammolarni ko'rishimiz mumkin. Ushbu maqola davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish strategiyalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, bu orqali shaffoflik, hisobdorlik va davlat resurslaridan oqilona foydalanishga yordam beradi.

Bundan tashqari, hozirga qadar amalda bo'lgan budjet qonunchiligida bazaviy xarajatlar smetasi ro'yxatdan o'tkazilguniga qadar budjetni ijro etish tartib tamoyillari yetarlicha yoritib berilmaganligi bois, amaliyotda vaqtinchalik xarajatlar smetasi o'z vaqtida ro'yxatdan o'tkazilmay qolishi oqibatida yil boshida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarni amalga oshirishda kechikish holatlari tez-tez uchrab turardi.

Moliyaviy nazoratning bur necha xil turlari mavjud. Ular umumdavlat, idoraviy, xo'jalik ichidagi, jamoatchilik hamda mustaqil moliyaviy nazorat kabi turlarni o'zida mujassamlashtiradi.[3] Ularni yanada takomillashtirish uchun bir qancha choralarni qo'llash mumkin.

Qonunchilik nazoratini kuchaytirish. Davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirishning asosiy strategiyalaridan biri qonunchilik nazoratini kuchaytirishdan iborat. Bunga davlat xarajatlari va moliyaviy qarorlarni tekshirish uchun mas'ul bo'lgan ixtisoslashgan qo'mitalar yoki idoralarni tashkil etish orqali erishish mumkin. Bundan tashqari, qonunchilarni moliyaviy masalalarni tushunishlarini kuchaytirish uchun etarli resurslar va treninglar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Kuchli ichki nazoratni amalga oshirish. Davlat organlari firibgarlik, noto'g'ri boshqarish va davlat mablag'larini isrof qilishning oldini olish uchun mustahkam ichki nazoratni amalga oshirishlari kerak. Bunga aniq moliyaviy tartib-qoidalarni o'rnatish, vazifalarni ajratish, muntazam tekshiruvlar o'tkazish, moliyaviy operatsiyalarni kuzatish va kuzatish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kiradi.[4]

Shaffoflik va javobgarlikni kuchaytirish. Shaffoflik va hisobdorlik samarali moliyaviy nazoratning muhim tarkibiy qismidir. Davlatlar moliyaviy ma'lumotlarni, shu jumladan byudjetlar, xarajatlar va natijalar to'g'risidagi hisobotlarni jamoatchilikka oshkor qilishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak. Bundan tashqari, mansabdor shaxslarning moliyaviy qarorlari uchun javobgarligini oshirish mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Moliyaviy boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish va ularga sarmoya kiritish davlat moliyaviy nazoratini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Bunga moliyaviy ma'lumotlarning aniqligi va dolzarbligini oshirish uchun integratsiyalashgan moliyaviy dasturiy ta'minot, avtomatlashtirilgan hisobot vositalari va ma'lumotlar tahlilini o'z ichiga oladi.

Imkoniyatlarni oshirish va o'qitish. O'qitish va malakasini oshirish dasturlari orqali davlat moliya xodimlarining salohiyatini oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu xodimlarni kuchli moliyaviy nazoratni qo'llab-quvvatlash uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlanishini ta'minlash uchun moliyaviy qoidalar, risklarni boshqarish va axloqiy standartlar bo'yicha treningni o'z ichiga oladi.

Tashqi auditorlar bilan hamkorlik. Davlatlar davlat moliyasining mustaqil va puxta auditini o'tkazish uchun tashqi auditorlar bilan yaqindan hamkorlik qilishlari kerak. Ushbu hamkorlik moliyaviy nazoratning zaif tomonlarini aniqlashga va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berishga yordam beradi.

Davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish qonunchilik nazorati, ichki nazorat, shaffoflik, texnologiya, salohiyatni oshirish va tashqi auditorlar bilan hamkorlikni o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali davlatlar moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirishi va davlat mablag'larini mas'uliyat bilan boshqarishni ta'minlashi mumkin.

Bunda keyingi islohotlarga: o'rta muddatli budjetlashtirish, natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish, budjet hisobini jahon andozalariga moslashtirilgan standartlar asosida yuritish, budjet jarayonining yanada oydinligini ta'minlash masalalarining nazariy, metodik va me'yoriy tizimlarini ishlab chiqishga keng asos yaratilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Vahobov. A.V, Malikov. T.S: Moliya.Darslik. Toshkent 2011-y. -711b;
2. Malikov T.S. Moliya.O’quv qo’llanma. – T.: Iqtisod-moliya, 2018. – 266 b;
- 3.Elmirzayev S.E. (2019) va boshqalar. Moliya bozori. Darslik /– T.: “IQTISODMOLIYA”, –324 b.
- 4.<http://www.gov.uz> O’zbekiston Respublikasi Hukumat portali;

MATEMATIKA TA'LIMIDA FANLARARO ALOQADORLIK

Xolmirzayeva Gulbahor Mutalibovna

Oltiariq tuman 2-son kasb-hunar maktabi matematika fani o'qituvchisi

Hozirgi zamonda matematik g'oyalar va metodlar ko'p fanlarning tadqiqot jabhalariga jadal kirib bormoqda. Natijada bilimning yangi sohalariga asos solinmoqda. Matematika bilimining jadal rivojlanishi natijasida matematik biologiya, matematik iqtisod, matematik lingvistika kabi fanlar vujudga keldi. Yolg'iz aniq fanlarga emas, balki arxeologiya va hattoki tilshunoslik, san'atshunoslik kabi fanlar ham ilmiy tadqiqotning matematik usullariga tobora ko'proq ehtiyoj sezmoqda. Matematikaning xalq xo'jaligi rejalarini amalga oshirishdagi roli ham nihoyatda katta [1].

Ayrim fanlarning rivojlanishiga ko'p hollarda ularning matematika fani bilan o'zaro mustahkam sabab bo'lgan va bo'lmoqda desak, mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Fanlarning turli yo'nalishlarida olimlarning tajribada tekshirib bo'lmaydigan sohalarida mavhumlikdan chiqishlarida matematik apparatdan foydalanganliklariga ko'plab misollar keltirish mumkin.

O'zbekiston matematiklarining ehtimollar nazariyasi, matematik statistika, topologiya, sonlar nazariyasi, differensial tenglamalar, hisoblash matematikasi va matematikaning xalq xo'jaligida, texnikada qo'llanilishi bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar, ayniqsa, katta samara berayotir.

Hozirgi paytda jahon miqyosidagi matematik tadqiqotlar va matematik usullarning texnika va xalq xo'jaligining tarmoqlarida qo'llanilishi borgan sari avj olmoqda. Shu sababli ham umumiy o'rta ta'lim, oliy va o'rta maxsus ta'lim muasasalarida matematika o'qitilishiga bo'lgan zamonaviy talabga e'tibor qaratishni

Zamonaviy ta'limda matematika, fizika va raqamli texnologiyalarning dolzarb muammolari va yutuqlari

taqozo qilmoqda. Shu bilan birga nima uchun matematika kerak degan va uni o'rganish zarurligini sabablarini ta'kidlab o'tib ketish joizdir: -firklashni rivojlantiradi;

- xotirani charxlaydi;

- gumafanlar bo'yicha muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi;

- kundalik muammolarni hal qilish uchun ko'nikmalarni rivojlantiradi; -matematik muammolarni hal qilish psixologik barqarorlikni keltirib chiqaradi.[2]

Shu bilan birga matematikani tabiiy fanlar: fizika, kimyo va texnika fanlari bilan izchil o'qitish, o'quvchilarning fizikaviy, kimyoviy va texnikaviy jarayonlarni aniqlash, ularni modellashtirish, takomillashtirish kabi masalalar bilan bog'liq muammolarni hal qilishda, o'quvchilarni mustaqil fikrlash doirasini kengaytirishda, o'quvchilarda insonparvarlik g'oyalarni yuzaga kelishi va rivojlantirishni ta'minlansa, matematikani qoida, qonuniyatlarini, formulalarini tabiiy fanlar bilan bog'lash o'quvchilarning matematik qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini yaratib beradi.

Matematika ta'limida predmetlarga aloqadorlikdan foydalanish, bu birinchi navbatda matematik modellar zahiralari tashkil qilish, ya'ni ularni boshqa fanlarni yanada

chuqurroq o'rganishda qo'llashdir. Bu modellar zaxirasiga matematikaning asosiy tushunchalari, ya'ni: kattalik, son, funksiya, figura, tenglama, hosila, integral, ehtimollik va boshqalar kiradi. Masalan, hosila-matematikani turli fizikaviy, kimyoviy, texnik masalalarni hal qilishda, shuningdek, mexanik harakat tezligi, reaksiya tezligi, zaryadlar oqimining o'zgarishini o'rganishda qo'llaniladi. Masalalarning matematik modellari: -matematik tenglamalarni yechish; -funksiyaning eng katta va eng kichik qiymatini topish; -differensial tenglamalarni yechish;

-boshlang'ich shartlarni qanoatlantiruvchi funksiyalarni izlash; -ba'zi kattaliklarning qonuniyatlarni topish va boshqalar. Predmetlararo aloqadorlik bu texnika va tabiiy fanlarni o'rganishda matematik modellardan foydalanishdagi yangicha bilim va malakalarni rivojlantirishdan iborat.

Tabiiy fanlarni umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish metodikasida kursning ketma-ketlik mazmuni va dars mashg'ulotlarining vaqtlari bir-biriga mos

Zamonaviy ta'limda matematika, fizika va raqamli texnologiyalarning dolzarb muammolari va vutuqlari holatda bo'lishini taqozo qiladi. Lekin undan foydalanishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

-bir xil matematik ma'lumotlardan matematika va tabiiy fanlar darslarida imkoniyatga qarab, "bir tilda" foydalanish;

-tabiiy fanlar darslarida matematik bilimlardan foydalanish ko'rsatkichi xuddi shu bilimlarni matematika darslarida foydalanish ko'rsatkichiga mos bo'lishi kerak.

Masalan, fizikadan laboratoriya ishlarini bajarishda o'lchashlarni ma'lum aniqlikda bajarish o'quvchining matematika bo'yicha tayyorgarligiga bog'liq. Jumladan matematika kursini o'rganishda trigonometrik funksiyalar, Pifagor teoremasi, kvadrat tenglamalar haqidagi bilimlardan foydalanishga to'g'ri keladi. Mexanika qonunlarini o'rganishda grafiklar tahliliga katta e'tibor beriladi.

Predmetlararo aloqadorlikni o'rnatish tabiiy holda o'rin egallasada, bir o'quv fanidan o'zlashtirilgan axborotdek boshqa o'quv fanida foydalanishdangina iborat emas. Tabiiy fanlar o'quvchilarda umumiy tushuncha, malaka va ko'nikmalarni hosil qilishda xizmat qiladi.

Maktab matematika kursida funksional bog'lanishlarni o'rganishga katta o'rin berilgan. Fizikani o'qitish jarayonida funksiyalar haqidagi bilimlardan foydalanish muhim samara beradi. O'quvchilar va boshqa qaysi kattaliklar funksiyaligini, bu funksiyalar grafiklari qanday ko'rinishga ega bo'lishini mustaqil aniqlay oladilar. Buning uchun matematikadan o'rganilgan bog'lanishlar va boshqalar ustida o'xshash likni aniqlash mumkin [3].

Ma'lumki hozirgi davrda fan texnika va ishlab chiqarish texnologiyasi shunday tezlikda rivojlanmoqdaki, qisqa davr mobaynida axborot ko'lami ortib bormoqda. Bundan pedagog kadrlarni malakasini oshirish institutlarida taxsil olib o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar o'qituvchining ixtisosligi bo'yicha besh- o'n yil to'laqonli kasbiy faoliyat ko'rsatishiga imkon bermasligi kelib chiqadi. Ana shu holat mutaxassisdan muntazam ravishda mustaqil o'qib-o'rganib o'z bilimini, kasbiy mahorati va dunyoqarashini kengaytirib borishni talab etadi.

Malaka oshirish kurslarida matematika o'qituvchilarni kasb mahoratlari bilan bir qatorda ijobiy shaxsiy fazilatlarni tarkib toptirishda muhim omil hisoblangan mehnat ta'limi bilan aloqadorlikni amalga oshirishda quyidagilarga e'tibor qaratishni maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

Zamonaviv ta'limda matematika, fizika va raqamli texnologiyalarning dolzarb muammolari va vutuqlari

-umumta'lim va umumkasbiy o'quv predmetlarida aniq kasbga oid ishlab chiqarish mazmunidagi masala va misollar yechish;

-fan-texnika va ishlab chiqarish texnologiyalari taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq holdagi muammolarni hal etishda matematik metodlardan foydalanishga e'tibor qaratish;

-qishloq xo'jalik texnikasini o'rganishda qo'llaniladigan texnik kattaliklar va ularning o'lchov birliklarini o'rgatish;

-qishloq xo'jalik mashinasozligi va traktorsozligida ishlatiladigan materiallar bilan tanishtirish;

-texnik va texnologik tushunchalar to'g'risida ma'lumotlar berish va boshqalar. Biologiya darslarida ba'zi bir hashorotlarni ko'payish jarayonini geometrik progressiya bilan bog'liq holda tushuntirib o'tish ham o'rinli bo'ladi.

Zamonaviy tabiiy fanlarning muhim xarakterli tomonlaridan biri shundan iboratki, g'oyalardan olingan xulosalar nafaqat sifatiy, balki miqdoriy xarakterga ega. Miqdoriy xulosalar qilishimiz uchun matematik tildan foydalanishimiz kerak. Agar biz tajriba natijalari bilan taqqoslash mumkin bo'lgan xulosalarni olmoqchi bo'lsak, matematika tadqiqot quroli sifatida zarur.

Inson organizimida sodir bo'ladigan kasalliklar bilan uning sog'ayishi orasidagi bog'lanishning matematik modelini birinchi bo'lib Amerika olimlari Bell va Pimbli tomonidan o'rganilgan.

chuqurlashishi; ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishining oshishi; o'quvchilarning ilmiy dunyoqarshining shakllanishi; o'quvchilarning matematik tafakkur va qobiliyatining rivojlanishi uchun juda katta ahamiyatga egadir.

FOYADLANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Toxirov J, Muxammedova G. "Matematika" fanini kasbiy sohalarga yo'naltirib o'qitish (o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma), T: TDPU 2012 y

2. U.A.Roziqov, N/H.Mamatova Matematika va turmush nomli qo'llanma, T: "Fan" nashriyoti, 2020 y, 127 b.

3. A.A.Akmalov Matematikadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar (O'qituvchilar uchun qo'llanma), T: Adabiyot uchqunlari nashriyoti, 2017 y.

MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT KOMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Abdullayeva Xurshida Shoqosim qizi

Oltiariq tuman 2-son kasb-hunar maktabi matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Pedagogik texnologiyalar ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarishni ifodalaydi. Ushbu maqolada "To'rtburchaklar oilasi" mavzusidagi noan'anaviy dars tizimini misol qilib olingan.*

Kalit so'zlar: *Pedagogik texnologiyalar, To'rtburchaklar oilasi, qavariq to'rtburchaklar, par a llelogramm, to'g'ri to'rtburchak, romb, kvadrat va trapeستيya.*

Ma'lumki, hozirgi paytda pedagogik va axborot texnologiyalarini ko'plab fanlarni o'qitishda qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin [1-30]. Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin oshib borayotgan axborot ta'lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga, fanlarni o'qitishda pedagogik texnologiyalarni samarali tadbiiq etilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Biz bilamizki "To'rtburchaklar oilasi" mavzusidagi noan'anaviy dars tizimini misol tariqasida keltirishni lozim topdik. Darsning texnologik xaritasini quyidagicha tuzush mumkin:

Texnologik xarita

Mavzu To'rtburchaklar oilasi

Maqsad, vazifalar O'quvchilarni to'rtburchak larga doir bilimlar kompleksi bilan qurollantirish. O'quvchilarga Parallelogramm, to'g'ri to'rtburchak, romb, kvadrat va trapeستيyaga oid bilimlarni o'rgatish.

O'quv jarayoni mazmuni To'rtburchaklarning ta'riflari, umumiy xossalari, qavariq to'rtburchaklar, par a llelogramm, to'g'ri to'rtburchak, romb, kvadrat va trapeستيya.

O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi Metod: Og zaki bayon qilish, suhbat-munozara, aqliy hujum, 5x5x5, klaster, Venn diagrammasi, blist-o'yin texnologiyalari. Forma: Amaliy mashg'ulot, kichik guruhlarda va jamoada ishlash. Vosita: Kompyuter, kadoskop, slaydlar, ekran, tarqatma materiallar, darslik va o'quv qo'llanmalar. Usul: Tayyor yozma materiallar, chizmalar asosida. Nazorat: Og zaki nazorat, savol-javoblar, yozma ish, test o'z-o'zini nazorat qilish, kuzatish. Baholash: Rag'batlantirishlar, 5 ballik sistema asosida.

Kutiladigan natijalar O'qituvchi: Mavzuning barcha o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishiga erishadi. O'quvchilarning faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqishni uyg otadi. O'quvchilarda mustaqil, yakka va jamoa bo'lib ishlash ko'nikmalarining shakllanishiga erishadi. Bir vaqtning o'zida aksariyat o'quvchilarni baholaydi. O'zining oldiga qo'ygan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Mustaqil, yakka va jamoa bo'lib ishlashni

o'rganadi. Nutq rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi. O'z -o'zini nazorat qilishni o'rganadi. Qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi.

Kelgusi rejalar (tahlil, o'zgarishlar) O'qituvchi: Ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'qitishning an'anaviy va noan'anaviy usullari integratsiyasi bo'yicha o'z ustida ishlash. Pedagogik mahoratni oshirish.

O'quvchi: Matn ustida mustaqil ishlashni o'rganish. O'z fikrlarini qisqa va ravon bayon qilish. O'rganilayotgan mavzu bo'yicha internet va boshqa adabiyotlardan qo'shimcha materiallar topish, ularni o'rganish. O'zi va boshqalarning fikrlarini tahlil qilib yagona to'g'ri echimga kelish malakasini hosil qilish.

Darsda to'rtburchaklarning besh turi parallelogramm, to'g'ri to'rtburchak, romb, kvadrat, trapeziya o'rganilishi rejalashtirilishi tufayli guruh o'quvchilari ham shu nomlardagi beshta kichik guruhlariga ajratiladi, ya'ni 5x5x5 raqamli texnologiyadan foydalaniladi. 5x5x5 texnologiya beshta kichik guruhda beshtadan o'quvchi bo'lib, ularga besh xil topshiriqlar berilishi ma'nosini bildiradi. Kichik guruhlardan har biriga to'rtburchaklardan birini atroflicha o'rganib kelishlari oldingi darsda vazifa qilib beriladi.

Kichik guruhlar tomonidan ekrandagi ranglarga mos yasab kelingan to'rtburchaklar o'quv xonasining deraza oynalariga yopishtiriladi, eshik-deraza pardalariga osib qo'yiladi. Sinfga kirgan odam o'zini xuddi ertaklardagidek to'rtburchaklar olamiga tushib qolgandek his qiladi.

Oldingi darsda o'rganilgan mavzu o'qituvchi-murabbiy va o'quvchilar hamkorligida takrorlanib mustahkamlangach har bir kichik guruh o'zlariga belgilangan to'rtburchak turiga doir bilimlarini bayon qilishadi, bir-birlarining fikrlarini to'ldirish adi, guruhlararo savol-javoblar o'tkazildi va oxirida o'qituvchi tomonidan bilimlar umumlashtiriladi.

To'rtburchak turlarini bayon etishga chiqqan o'quvchilarning shu tushunchalarga doir she'rlar, maqollar, qo'shimcha adabiyotlar va internet materiallaridan foydalanishlarining rag'batlantirilishi darslarni shaklan va mazmunan yanada boyitadi.

O'qituvchi o'quvchilarning mavzu bo'yicha fikrlarini umumlashtirishda Venn diagrammasi texnologiyasidan foydalanishi mumkin. Dastlab

o'quvchilardan to'rtburchak turlari bo'yicha umumiy va o'ziga xos xossalari so'raladi.

Odatda o'quvchilar diagrammadagi ma'lumotlarni hamkorlikda o'rganishib to'rtburchaklar turlarining umumiy tomonlariga nisbatan farqli tomonlari ko'p ekan degan xulosaga kelishadilar.

Ekranga to'rtburchaklarga doir formulalar majmu'i chiqarilib, ular ichidan to'g'rilarini ajratib daftarlarga ko'chirishlari o'quvchilarga taklif etiladi, ya'ni yozma aqliy hujum texnologiyasidan foydalaniladi. Ish yakunlangach to'g'ri javoblar ekranga chiqariladi. O'quvchilar ishlarini to'g'ri javoblar bilan taqqoslab yo'l qo'yilgan xatolarini o'zlari joylaridan turib tan olishadi.

Mavzuga doir bilimlar o'quvchilarda shakllangach va formulalar o'rganilgach to'rtburchak turlariga mos beshta tekstli masalalar matnlari ekranga chiqarilib barcha kichik guruhlariga ularni tez bajarishlari taklif etiladi, ya'ni bl ist-o'yin texnologiyasidan foydalaniladi. Qaysi kichik guruhning ishni nechanchi o'rinda bajarganligi o'qituvchi tomonidan e'lon qilib turiladi.

Ishni birinchi bo'lib yakunlagan kichik guruh birinchi masalaning yechilish algoritmini bayon qilgan bo'lsa, ikkinchi masalaning yechilishi javob berishga talabgor bo'lmagan kichik guruhdan so'ralib, aksariyat o'quvchilarning o'zaro tortishuvlari yuzaga keltiriladi, natijada masalaning to'g'ri echimiga o'quvchilar faolligi asosida erishiladi.

Blist-o'yin texnologiyasi nazariy bilimlardan amaliy ishlarga o'tishda ko'prik vazifasini bajaradi. Amaliy ish ham o'ziga xos tarzda boshlanadi. Kichik guruhlar sardorlari yopiq qutidan bittadan figura olishib joylariga qaytishadi. Ekranga kichik guruhlardagi figuralarga mos beshta masala matnlari va ularni bajarishga qo'yilgan quyidagi talablar chiqariladi: ekrandan o'zingizdagi figuraga mos masalani ajratib oling; figuraning shaklini daftaringizga chizing; masala shartini tahlil qilib berilgan va so'ralgan ma'lumotlarni ajratib yozing; tegishli formulalardan foydalanib hisoblang; olingan natijani asoslab bering.

O'qituvchi har bir kichik guruhga kelib ishlarni tekshiradi, suhbatlashadi va natijalarni e'lon qildi.

Darsliklarda "To'rtburchaklar oilasi" mavzusi yo'q, biroq unga doir o'quvchilar tomonidan topib kelingan formulalar "Evrika" rubrikasi ostida ekranga chiqarilib taqdim etiladi:

1) Parallelogrammning o'tkir burchagi c , diagonallari kesishish nuqtasidan teng bo'lmagan tomonlarigacha bo'lgan m va p masofalar berilgan bo'lsa, d_1 (katta), d_2 (kichik) diagonallar va S yuzi quyida formulalar yordamida hisoblanadi:

$$d_1 = \sqrt{2a^2 + 2b^2 - 2ab \cos c}; \quad d_2 = \sqrt{2a^2 + 2b^2 - 2ab \cos(\pi - c)}$$

$$S = ab \sin c$$

2) Rombning yarim perimetri p , diagonallari yig'indisi m bo'lsa, uning

$$2a = m - p$$

yuzi $S = \frac{1}{2} m^2 - p^2$ formula yordamida hisoblanadi.

3) Rombning kichik burchagi a , unga ichki chizilgan aylananing radiusi r bo'lsa, uning tomoni $a = \sqrt{2} r$ formula yordamida topiladi.

$$S = a^2 \sin a$$

Formulalar ko'chirib olingach, ekranga test variantlari chiqarilib, o'quvchilarga ularni yozma bajarishlari taklif etiladi:

1) To'rt burchak ichki burchaklar yig'indisi A. 1800, B. 3600, C. 900, D. 2700.

2. Qarama-qarshi uchlarini tutashtiruvchi kesmalar to'rtburchakning A. diagonali, B. balandligi, C. bissektrisasi, D. o'rta chizig'i.

3. Hamma tomonlari teng to'g'ri to'rtburchak

A. romb, B. trapestiya, C. kvadrat, D. parallelogramm.

4. Hamma tomonlari teng parallelogramm

A. kvadrat, B. trapestiya, C. romb, D. to'g'ri to'rtburchak.

5. Trapestiya yuzini topish formulasi

$$A. S = \frac{1}{2} (a + b) h, \quad B. S = a \cdot h, \quad C. S = a \cdot h, \quad D. S = \frac{1}{2} a \cdot h$$

$$2 \cdot 2 \cdot 2$$

6. Romb diagonallari o'zar o

A. parallel, B. teng, C. perpendikulyar, D. ayqash.

7. To'rtburchakning burchaklari o'zaro 3:4:5:6 nisbatda bo'lsa, kichik g'ini toping A. 900, B. 300, C.600, D.700.

8. Agar kvadrat tomoni 5 marta kattalashtirilsa uning yuzi necha marta ortadi? A. 5, B. 10, C. 25, D. 50

To'g'ri bajarilgan testlar natijalaridan "Barkamol" so'zi paydo bo'ladi. Demak, o'zining oldiga qo'yilgan vazifalarini vaqtida, mukammal bajarib yurgan odam barkamol avlod bo'lar ekan deb, o'qituvchi quyidagi she'rni o'qishi mumkin:

Qunt bilan o'rganib bu buyuk fanni, Shonu-shuhratga o'rang ona V atanni, Aziz yurtimning aziz farzandi, Bilib q o'y-ki seni Vatan kutadi.

Al-Xorazmiy siyomosida kiyinib olgan bir o'quvchi ajdodlarimizning to'rtburchaklardan to'rt turi to'g'ri to'rtburchak (mustatil), romb (muayyan), kvadrat (murabba), trapeziya (muxarrif)larni bir sinfga kiritib, parallelogrammni alohida o'rganganliklarini, davlatimiz gerbidagi ikkita kvadratdan tashkil topgan sakkiz burchakni musamman atashganliklarini hikoya qilib beradi, ya'ni darsda tarixga murojaat etiladi.

Kichik guruhlar sardorlar o'qituvchi stoli ustidan bittadan paket olish adi. Paketda to'rtburchak turlaridan birining qiymatlari bo'lib, ulardan figuraning o'zini yasash va unga doir o'rganilgan bilimlarni qisqa og'zaki bayon qilishlari taklif etiladi. Shu asosda mavzuda o'rganilgan bilimlar o'quvchilar va o'qituvchi-murabbiy hamkorligida umumlashtiriladi.

Sardorlarga o'zlarining kichik guruhlar idagi o'quvchilarning bilimlarini baholab berishlari so'raladi. Sardorlar sheriklarining darsdagi faoliyatlarini e'tiborga olgan holda ularning bilimlarini baholashadi. Biroq o'qituvchi sardorlar qo'ygan baholarga tanqidiy yondashishi zarur. Faol, bilimlarini yorqin namoyon qilgan o'quvchilarni rag'batlantirish bilan birgalikda, o'zlarining real o'quv imkoniyatlari darajasida ishlamagan o'quvchilarni nomma nom qayd e'tib, ularga sardorlar e'lon qilganidan past baholar qo'yilishi o'rinli bo'ladi.

Mustahkamlash etabida o'quvchilarga to'rtburchaklar oilasini klaster usulida tasvirlab, shu to'rtburchaklardan qaysi kasblarda foydalanishimiz mumkinligini aniqlab olamiz va kasblar haqida malumotlar beramiz.

1. Doppi tikishda

2. Uy jihozlari

1. Qurilishda 2. Bezak berishda

3. Plitalar

tayyorlashda 3. Ekin maydonlari

4. Tikish bichishda

1. Koprik qurishda

2. Uy qurishda

3. Buyumlar

kvadra

parallelogramm

1. Duradgorlik

2. Mebel

yasahda

3. Oyinchoqlar yasashda

1. Quruvchi

2. Arxitektor

4. Me'mor

3. Muhandis

5. To'quvchi

Matematika darslarida interfaol usullarini qo'llash orqali kasbiy ko'nikma va malaka hosil qildirish. Bunda o'quvchilar ongini rivojl antirish ishlari olib borilgan.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda matematika darslarining roli o'rganilgan. Bu sohada ko'p ishlar qilingan. Matematika darslarida masala va misollar yechish jarayonida turli xil kasblarga qiziqtirib boorish ishlari mavjud.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda matematika darslarining roli katta ahamiyatga ega. Shu sababli kasb-hunarga yo'naltirishda matematika darslarining o'rni muhim sanaladi.

FOYADLANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Умарова У.У. (2020). Использование педагогических технологий в дистанционном обучении моодле, Проблемы педагогики 51:6, С. 31-34

2. Умарова У.У. (2020). Применение триз технологии к теме «Нормальные формы для формул алгебры высказываний», Наука, техника и образование. 73:9, С. 32-35.

3. Умарова У.У. (2020). Роль современных интерактивных методов в изучении темы «Множества и операции над ними», Вестник науки и образования. 94:16, часть 2, С. 21-24.

4. Mardanova F.Ya., Rasulov T.H. (2020). Advantages and disadvantages of the method of working in small group in teaching higher mathematics, Academy, 55:4, pp. 65-68.

5. Расулов Х.Р., Джуракулова Ф.М. (2021). Баъзи динамик системаларнинг сонли ечимлари хакида, Scientific progress, 2:1, С. 455-462.

6. Boboeva M.N., Rasulov T.H. (2020). The method of using problematic equation in teaching theory of matrix to students, Academy, 55:4, pp. 68-71.

INGLIZ TILIDA “HAYOT” VA “O’LIM” KONSEPTLARINING INING FRAZELOGIK BIRLIKLAR ORQALI IFODALANISH USULLARI

Tursunov Mirzo Mahmudovich

BuxDU, Ingliz tilshunosligi kafedrası dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Egamova Shahnoza Asrorovna

BuxDU, Ingliz tilshunosligi kafedrası magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezısdı “hayot” va “o’lim” konseptlarining ingliz tilida ifodalanish usullari tahlil qilingan bo’lib, shuningdek, kognitiv tilshunoslikning muhim masalasi bo’lgan konsept tushunchasi ham yoritib berilgan va atama haqidagi yetakchi tilshunos olimlarning mulohazalari keltirilgan. Shu bilan bir qatorda “hayot” va “o’lim” konseptini ingliz tilida kengroq yoritib berishga xizmat qiluvchi iboralardan ham namunalar va misollar keltirilgan.

Kalit so’zlar: kognitiv tilshunoslik, konsept, logik-psixologik kategoriya, mentalitet, fraza, efimizm.

Аннотация: В данной тезисе анализируются способы выражения концептов «жизнь» и «смерть» в английском языке, а также выделяется концепт-концепт, который является важным вопросом когнитивной лингвистики, и представлены комментарии ведущих лингвистов по поводу этого термина. Кроме того, в английском языке приведены примеры и примеры выражений, служащих для объяснения понятий «жизнь» и «смерть».

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, логико-психологическая категория, менталитет, словосочетание, эфемизм.

Annotation: this thesis deals with the analysis of “life” and “death” concepts in the English language. It also defines the term of “concept” deeply. There are overlook into some linguistic researchers’ opinions about this important issue in cognitive linguistics. Moreover, some phrases on “life” and “death” matters are analyzed with examples to reveal theoretical value of mentioned concept.

Psixologiya va boshqa ijtimoiy fanlarning rivojlanishi tilshunoslikka bo’lgan qarashni tubdan o’zgartirdi va buning natijasida XX asr oxirlarida tilshunoslikning yangi tarmoqlaridan biri sifatida kognitiv tilshunoslik fani ham paydo bo’ladi. Kognitiv tilshunoslik tilni inson ongi bilan bog’liq tarzda o’rganadi, tilga inson fikrlarini aks ettirib beruvchi vosita sifatida qaraydi. Kognitiv fanda asosiy masalardan biri “konsept” atamasidir. Bu tushuncha tilshunoslikda tadqiqotchilari uchun tanish va tushunarli nazariya bo’lsada, kognitiv tilshunoslikdagi boshqa ko’plab masalalar kabi “kontsept” so’zining ham aniq va maqbul ta’rifi mavjud emas. Shunga qaramasdan, ko’plab olimlar bu tushunchani izohlash maqsadida o’zlarining ta’riflarini berishgan. Rus olimi Stepanovning fikricha, “Tushunchalar shunchaki iboralar, suhbat parchalaridir. Lekin bu iboralar bizning ongimizni go’ya bizga anchadan buyon tanish bo’lganday hisni beruvchi mazmun yaratishga undovchi qiladigan nozik iboralardir”.²⁹ Boshqa bir tilshunos V.Evans “konsept-

1. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. -М.: Языки славянских культур, 2007.

2. Evans V. 2009. How words mean. New York. OUP.

so'z va qo'shimcha lingvistik voqelik o'rtasidagi vositachidir" deb ta'riflagan.³⁰ Evansning fikricha, kontsept tarkibidagi hissiy tasvir kognitiv anglash xususiyatlari bilan shakllanadi. Bu xususiyatlar biror tilda so'zlashuvchining ongida paydo bo'lib, hissiy a'zolar orqali kishi tasavvurida olamni gavdalantiradi.

Konsept nafaqat biror bir shaxsning fikrini aks ettiradi, balki ular ushbu tilda so'zlashuvchi butun xalqning fikrlash tarzi, madaniyati, urf-odatlarini ham o'zida mujassamlashtiradi. Yuqoridagi barcha ta'riflarga ko'radiki konsept insonlarning fikr va e'tiqodlarini aks ettirish vositasi va u so'zlovchining ongi bilan chambarchas bog'liqdir. Bundan tashqari, ular butun xalqning urf-odatlarini, tarixi, madaniyati va tafakkur tarzini ham o'z ichiga oladi.

Ingliz tilida turli konseptlarni aniqroq yoritib berishda frazeologik birliklarning o'рни beqiyos. Sababi ushbu tilda mavjud bo'lgan frazeologizmlar ingliz xalqining o'tmishi, madaniyati, millatga xos bo'lgan milliy-madaniy xususiyati, an'analari, hayot tarzini aks ettiradi. Frazeologik birliklarning aksariyati insonning ichki va tashqi olami bilan bog'liq faoliyati orqali shakllanadi. Shu sababdan ham bunday iboralar ifodalagan ma'noning zamirida inson va uning fe'l-atvori, yashash tarzi, o'y-fikrlari yotadi. Xalqning turmush tarziga aylangan oddiy ish harakatlar, marosimlar bilan bog'liq bo'lgan urf-adtlar keyinchalik frazeologizmga aylanishi mumkin va u o'zida to'laligicha shu millatning milliy madaniyati va turmush tarzini ifoda etadi.

Ingliz tilida "hayot" konseptini anglatuvchi quyidagi iboralarni uchratish mumkin:

1. Life begins at forty – "hayot qirq yoshdan boshlanadi" degan ma'noni anglatuvchi ushbu ibora ingliz millatining yashash tarzi bilan bog'liq bo'lib, inglizlar aynan shu yoshda o'zlarini hayotga, turmush qurishga mukammal dajada tayyor deb hisoblashadi. Ularning fikricha, qirq yoshga to'lgan odamda maroqli hayot kechirish uchun zarur bo'lgan ko'nikma, tajriba va vositalar mavjud bo'lsa, hayot yaxshilanadi.

"Today people in their fortieths are now able to get married, have children and prosper as the saying goes life begins at forty".³¹

2. In the next life iborasi o'limdan keyingi hayot haqidagi diniy e'tiqodlarni ko'rsatadi va inglizlar o'limdan keyin boshqa dunyoda boshqa hayotga ega bo'lishi mumkin deb o'ylashadi.

"Each household may have left offerings for their ancestors to earn their goodwill or to sustain them in the next life".³²

3. A daughter is a daughter all of her life. Ushbu frazeologik birlikda ingliz xalqining qiz bolani o'z ota-onasi, tug'ilib o'sgan oilasiga nisbatan bo'lgan munosabati tasvirlangan. Ularning fikricha, qiz farzand turmushga chiqqandan so'ng ham keyin uning o'zi o'sgan oilasiga nisbatan ilgarigiday mehri, e'tibori, g'amxo'rliqi saqlanib qoladi, o'g'illar esa turmush qurgandan keyin o'z oilalari haqida ko'proq qayg'uradilar.

"You will always be my little girl, Denise. A son is son until he takes a wife, a daughter is a daughter all her life."³³

³⁰ www.wordscoach.com

³² [https://www.merriam-webster.com/dictionary/the next life](https://www.merriam-webster.com/dictionary/the%20next%20life)

³³ <https://idioms.thefreedictionary.com/life>

“O’lim” konseptiga to’xtaladigan bo’lsak, sir emaski, o’lim har doim insoniyatning asosiy tashvishlaridan biri hisoblangan. Dunyodagi aksariyat tillar singari, ingliz tilida ham o’lim boshqa tirik bo’lmaslik, mavjud bo’lmasli yoki yaqin odamidan juda bo’lish ma’nolarini anglatganligi sabab, bu holat qayg’uli, baxtsiz holat deb hisoblanadi. As baleful as death iborasi ham ingliz tilida ushbu tushunchaning noxush holat ekanligi va unga nisbatan umumiy qo’rquvni tushunishimiz mumkin.

“I wouldn’t go out if I were you. That full moon is looking as baleful as death”³⁴. Shu sababli ham ingliz tilida bu so’zning o’rniga “o’lim” konseptini ifoda etuvchi ko’plab evfemistik so’z va iboralardan foydalanadi. Misol uchun: to depart, to slip away, to lose one’s life, to pass away and etc.

“His grandmother passed away last year”.³⁵

To enter eternal rest, to be called back to God, to called home, to join to one’s ancestors birikmalarida ham ingliz millatiga xos diniy qarashlar mujassamlashgan bo’lib, ularda xalqning o’limdan keying haqiqiy, abadiy hayotning mavjudligi haqidagi g’oya ifodalangan.

Xulosa qilib aytganda, biz “kontsept” kognitiv tilshunoslikning asosiy masalasi sifatida ko’rib chiqar ekanmiz, uning so’zlovchining fikrlari va e’tiqodlari bilan chuqur bog’liqligini ko’rishimiz mumkin. Ingliz tilida “hayot” va “o’lim” konseptlarini to’laroq ifoda etishga xizmat qiluvchi frazeologik birliklar mavjud bo’lib, ular ushbu xalqning madaniyati, qarashlari, tarixi va urf-odatlarini bilan chambarchas bog’liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. -М.:Языки славянских культур, 2007.

2. Evans V. 2009. How words mean. New York. OUP.

3. www.wordscoach.com

4. [https://www.merriam-webster.com/dictionary/the next life](https://www.merriam-webster.com/dictionary/the%20next%20life)

5. <https://idioms.thefreedictionary.com/life>

6.

https://play.google.com/store/apps/details?id=dictadv.english.britishmacmillan&hl=en_US

³⁴ <https://idioms.thefreedictionary.com/life>

³⁵ https://play.google.com/store/apps/details?id=dictadv.english.britishmacmillan&hl=en_US

INGLIZ VA O‘ZBEK LINGVOMADANIYATLARIDAGI STEREOTIPLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Axmedova Sarvinoz Hikmatovna

BuxDU Ingliz tilshunosligi kafedrasida dotsenti, f.f.f.d.(PhD)

Rakhimova Nargiza Baxshillayevna

BuxDU II bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezis zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biriga bag‘ishlangan. Turli til oilalariga tegishli ingliz va o‘zbek lingvomadaniyatlaridagi stereotiplarning pragmatik jihatdan tahlil qilish hamda ulardagi farqli va o‘xshashliklarni aniqlash, ularni tizimlashtirish kabi masalalar ushbu tezis vazifalaridan biridir. Stereotiplar biror bir xalq to‘g‘risida umumjahon miqyosda shakllangan umumiy fikrlardir, ammo ularning pragmatik xususiyatlari boshqa lisoniy faktorlarni ochib berishi mumkin.

Kalit so‘zlar: ritual, pragmatik marker, diskursiv marker, etnostereotip, madaniy belgi, jamiyat qatlamlar

Annotation: This article is dedicated to one of the current issues of modern linguistics. One of the tasks of this thesis is the pragmatic analysis of stereotypes in English and Uzbek linguistic cultures belonging to different language families, as well as identifying their differences and similarities and their systematization. Stereotypes are a general opinion formed on a global scale about a nation, but their pragmatic features can reveal other linguistic factors.

Keywords: ritual, pragmatic marker, discursive marker, ethno-stereotype, cultural sign, social layers

Barchamizga ma‘lumki, har bir millat o‘zining stereotiplariga ega, ular jamiyatdagi kishilarning yashash tarzi, an‘analari, qadriyatlarini, rituellari, madaniyati, tarixi va hokazolarga bog‘liq. Stereotiplar har bir millatda turlicha bo‘ladi va turli kommunikatsion kontekstlarda turlicha anglashiladi.

Gapning har bir bo‘lagi uchun umumiy bo‘lgan sintaktik tomoni va ma‘no tomonidagi (xizmat so‘zlarning sememasi, grammatikasi, semantik qatorida) o‘xshashligi asosida nutqda yuzaga keladigan turli noaniqlikdagi o‘zaro o‘tish hodisalarini (birliklari) qatorida pragmatik ma‘noga asoslangan ixtisoslashuvga juda kuchli intilishdir. Ya‘ni, kishini yoki suhbatdoshni tushunishda juda ko‘plab omillarni hisobga olish zarur bo‘ladi. Ingliz xalqiga tegishli stereotiplarni nutqda qo‘llash va ularni tushunishda “like”, “know” kabi diskursiv markerlar keng qo‘llanilishini ta‘kidlab o‘tishimiz mumkin. Could you, like, loan me 100 dollars, please? “Like” pragmatik markerining qo‘llanilishi ushbu kommunikativ holatning tinglovchiga yanada tushunarli bo‘lishi mumkin. “Like” hamda “know”, shunga yaqin bo‘lgan so‘zlarning inglizlar tomonidan ko‘p ishlatilishi bu inglizlarning ba‘zi bir stereotipik xususiyatlarini ochib berishi mumkin. Ulkan tarixga, yuksak madaniyatga ega bo‘lgan inglizlarning turli kommunikatsiyalarda bosiqlik bilan, o‘ylab keyinchalik bir aniq qarorga kelishga urinish kabi stereotipik baholarni berish mumkin.

Stereotiplarning salbiy va ijobiy kontekstlarda qo'llanilishi ham ma'lum bir pragmatik tahlillar yordamida aniqlanadi. Ma'lumki, stereotiplar turli ijtimoiy guruhlar tomonidan turlicha qabul qilinadi. Ba'zi bir umummilliy, u yoki bu xalq madaniyatiga tegishli bo'lgan stereotiplar ma'lum bir ijtimoiy guruhga yoki ma'lum bir kishilargagina tegishli bo'lishi mumkin, aksariyat xalq yoki kishilarga ushbu stereotip yot bo'lishi mumkin. Misol uchun, inglizlarning ob-havo haqida doimiy tarzda to'xtalishi, odatda suhbatlarni ushbu mavzu to'g'risidagi savol-javob bilan boshlashlari xususidagi stereotip butun aholi qatlamiga tegishli bo'lmagan stereotip hisoblanadi. Zero, mazkur stereotip o'zining ma'lum pragmatik qo'llanilishiga egadir. Kommunikatsiya davomida kishilar suhbat chog'ida uni yanada jonlantirish yoki pauzalarni yopish maqsadida ob-havo masalasiga to'xtalishlari odat tusiga aylangan. Bunday mavzu o'zining pragmatik qo'llanilishiga ega. Kishilar suhbatlardagi biroz tanglik, og'irlik, bosim kabi psixologik salbiy holatlarni his qilishganda vaziyatdan chiqish uchun, yoqimsiz mavzuni boshqa tomonga, ijobir mavzuga almashtirish maqsadida ob-havo ma'lumotlariga yoki u haqidagi ba'zi bir faktlarga murojaat qilishlari mumkin. O'zbeklarda esa albatta ob-havo asosiy suhbatlashish yoki kommunikatsiyani boshlash uchun qo'llaniladigan pragmatik asos emas. Shuningdek, inglizlar o'z suhbatlarida ayol kishining yoshini so'rashmaydi degan stereotip ham mavjud, ushbu stereotipning qo'llanilishini pragmatik jihatdan tahlil qilib shu narsaga amin bo'ldikki, bu ham ma'lum bir kontekstga, vaziyatga, holatga bog'liq ekan, kezi kelganda, zarurat tug'ilganda, rasmiy nutqlarda istagan paytda ayol yoki qizlarning ham yoshini so'rash mumkin. Ushbu stereotip ham ma'lum bir jamiyat qatlamlariga xos bo'lgan madaniy belgi sanaladi. Inglizlarning soat 16:00 dan keyin, tushlikdan keyin tea (choy) ichish marosimini o'tkazishi ham stereotiplardan biri hisoblanadi. Bu ham etnostereotiplardan biridir, zero ushbu stereotip umummilliy xarakterga ega, butun bir millar haqidagi umumiy ta'assurot hisoblanadi. Ushbu stereotip boshqalariga nisbatan haqiqatga ko'proq to'g'ri keladi, ya'ni Angliyaning ko'plab grafliklari, shahar hamda tumanlarida, qishloqlarida kishilar tushlikdan keyin, kechki ovqatdan oldin choy, kofe bilan birgalikda biror bir shirinlik, yegulik tamaddi qilib olishadi. Ushbu vaziyatni har qanday kontekstda ham pragmatik jihatdan tahlil qilinganda to'g'ri, o'z ma'nosida qabul qilish mumkin. O'zbeklarda esa bunday choy ichish marosimlari alohida vaqtda o'tkazilmaydi.

Ingliz hamda o'zbek lingvomadaniyatlaridagi stereotiplarni pragmatik tadqiqini amalga oshirish orqali umummilliy stereotiplarning, ya'ni butun xalqqa tegishli bo'lgan madaniy belgilarning turli kontekstlarda qo'llanilishidan qat'iy nazar to'g'ri ma'noda qabul qilinadi. Ba'zi bir ma'lum ijtimoiy guruhga tegishli stereotiplar esa ijobiy hamda salbiy ottenkaga ega, ularning qanday qabul qilinishi so'zlovchi yoki tinglovchining fikrlariga, kommunikatsion maqsadlariga bog'liq.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Geeraerts, Dirk and Cuyckens, Hubert (2007). The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford University Press
2. Craig McGarty, Vincent Y. Yzerbyt va Russell Spears. Stereotypes as explanations.

Cambridge university press, 2002

3. Saparova, M. R. (2016). The problem of stylistic classification of colloquial vocabulary. Міжнародний науковий журнал, (5 (1)), 80-82. <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1505892674749.pdf#page=81>

4. Umurova, K. (2018). Making Critical Thinking Intuitive In Efl Classes: Using Drama, Examples, And Images. Проблемы и достижения современной науки, 1(1), 43-47